

LOB & KANSRIJKE KEUZES IN HET VMBO

EINDRAPPORT

Onderzoek uitgevoerd met steun van Instituut Gak

Arie Gelderblom

Daniel Bos

Annette Diender

Mark den Hartog

Jaap de Koning

Arie-Jan van der Toorn

Elisa de Vleeschouwer

COLOFON

DIT IS EEN UITGAVE VAN

SEOR BV

© SEOR BV / ROTTERDAM, MEI 2023

Niets van deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden verveelvoudigd zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever en andere auteursrechthebbenden. SEOR is niet aansprakelijk voor gegevens die door derden werden verstrekt.

VOORWOORD

Deze studie betreft een onderzoek naar optimale studieloopbaankeuzes in het vmbo. Deze rapportage vormt daarbij een onderdeel van een onderzoek dat SEOR heeft uitgevoerd met steun van Instituut Gak. Eerder verscheen een notitie over de ondersteunende rol die gemeenten spelen bij het LOB-beleid¹ en een internationale literatuurstudie naar de effectiviteit van LOB-interventies². De voorliggende studie betreft een hoofdrapport. Bijlagen bij deze studie zijn opgenomen in een apart bijlagenrapport, waarnaar regelmatig wordt verwezen in de hoofdttekst.

De onderhavige rapportage is geschreven door Arie Gelderblom, Daniel Bos, Annette Diender, Mark den Hartog, Jaap de Koning, Arie-Jan van der Toorn en Elisa de Vleeschouwer. Een concept-versie van dit rapport is besproken met een begeleidingscommissie die bestaat uit: Yolanda van Zuilekom (Ministerie van SZW), Marinka Kuijpers (Open Universiteit; Loopbaangroep; Carpe-CarrierePerspectief), Lilit Airapetian (Ministerie van OCW), Annet Hermans (Expertisepunt LOB), en Yvonne Prince (SEOR). Ook Didier Fouarge (ROA) en Ron Brans (Provincie Zuid-Holland) hebben eerder input gegeven op het onderzoek.

Deze studie was alleen maar mogelijk dankzij de medewerking van scholen, ouders, leerlingen, gemeenten en andere instanties die vaak in lastige omstandigheden ruimte hebben geboden voor het onderzoek. Wij willen iedereen hartelijk danken voor hun inbreng.

¹ <https://www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/loopbaanorientatie-in-het-beleid-van-gemeenten/>

² <https://www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/effectiviteit-van-lob-interventies/>

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	I
SAMENVATTING EN CONCLUSIES	IV
Probleemstelling	IV
Aanpak	V
Uitvoeringspraktijk	VII
Gemeenten	VIII
Optimale studieloopbaankeuzes: effectiviteit van LOB	VIII
Herstel van de balans: vertaling naar betrokken partijen	X
1 INLEIDING	2
1.1 Achtergrond, vraagstelling en meerwaarde	2
1.2 Aanpak	5
1.3 Onderzoeksactiviteiten	5
1.4 De invloed van covid op het onderzoek	7
1.5 Opzet van het rapport	8
2 CONCEPTUEEL KADER	10
2.1 Wat is LOB en welke doelen dient het?	10
2.2 Het keuzeprocess en de potentiële meerwaarde van LOB	11
2.3 Het LOB-instrumentarium	12
2.4 Welke factoren bepalen LOB en waarop heeft LOB invloed	13
2.5 Hoe meten we de effecten van LOB	15
2.6 Wat weten we over de effecten, baten en kosten van LOB?	16
3 UITVOERINGSPRAKTIJK: PERSPECTIEF SCHOLEN	19
3.1 Visie en doelen	19
3.2 interne organisatie	20
3.3 Professionalisering	23
3.4 Het belang van de arbeidsmarkt	24
3.5 diverse aspecten LOB-beleid en knelpunten	26
4 ACTIVITEITEN EN DEELNAME	30
4.1 De keuze van interventies	30
4.2 Kenmerken van de deelnemers aan LOB-activiteiten	33

5	DE ROL VAN GEMEENTEN	36
5.1	LOB in beleid gemeenten	36
5.2	Perspectief van scholen op samenwerking met de gemeente	40
5.3	Werkt het gemeentebeleid door in beleid scholen? Toetsen van enkele verbanden	41
6	oordeel van de leerlingen	45
6.1	leerzaamheid LOB-activiteiten	45
6.2	Suggesties verbetering LOB volgens de leerlingen	49
7	DE ROL VAN OUDERS EN DIRECTE OMGEVING	52
7.1	Met wie praat men over keuzes	52
7.2	Wie heeft leerling meest geholpen bij keuze	53
7.3	Het belang van de directe omgeving thuis bij de vorming van keuzes	55
7.4	Opstelling van de ouders	57
7.5	Ouders en beleid van de school	59
8	DE PROFIELKEUZE EN DE ROL VAN LOB	63
8.1	Het aanbod van profielen	63
8.2	Daadwerkelijke profielkeuze en motieven	64
8.3	Verklaring van de keuze	66
8.4	Percepties op effecten door decanen	70
8.5	Spijt van de profielkeuze	71
9	DE KEUZE VAN DE VERVOLGOPLEIDING EN DE ROL VAN LOB	74
9.1	Daadwerkelijke keuzes vervolgopleidingen en motieven	74
9.2	Verklaring van de keuze	78
9.3	Effect op uitval mbo-opleiding	84
10	POTENTIËLE OPBRENGSTEN STUDIEKEUZE	87
10.1	Opzet analyse	87
10.2	Beschrijving van de mbo-cohorten	88
10.3	De kans op werk	89
10.4	De werkfractie en deeltijdfractie	90
10.5	Duur tot eerste substantiële baan	93
10.6	Het loon en de stabiliteit van het loon	93
	LITERATUURLIJST	96

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Dit onderzoek heeft betrekking op ‘optimale studieloopbaankeuzes’ op het vmbo. Dit betreft de keuze van een profiel binnen het vmbo en de keuze van een vervolgopleiding na het vmbo. Voor optimale studieloopbaankeuzes is zowel de aansluiting op interesses en talenten, als de aansluiting op de vraag naar arbeid van belang. Leerlingen hechten groot belang aan dit laatste; ze hechten veel waarde aan een keuze waar ze werk mee kunnen vinden, zelfs nog iets sterker dan de aansluiting op interesses en talenten. Maar voor scholen ligt de prioriteit bij LOB vooral bij interesses en talenten en veel minder bij de aansluiting op de arbeidsmarkt. LOB heeft dan ook weinig invloed op kansrijk kiezen.

Leerlingen voelen zich geholpen door LOB, met name door externe activiteiten, zoals stages en open dagen, en gesprekken, maar minder door de LOB-lessen. Voor jongeren met een migratieachtergrond zijn gesprekken over de keuzes extra van belang omdat zij minder op hun ouders kunnen terugvallen om hun keuzes te bespreken. Ze bezoeken ook minder vaak open dagen.

Een belangrijke toets om na te gaan of LOB daadwerkelijk effect heeft op een (betere) aansluiting op interesses en talenten en de aansluiting op de vraag naar arbeid, is de vraag of LOB überhaupt invloed heeft op keuzes. De effecten van LOB op keuzes blijken echter beperkt. De keuzes van leerlingen worden sterk bepaald door individuele kenmerken en voorbeelden uit de eigen directe omgeving. Als effecten van LOB optreden is hierin geen vast patroon te ontdekken dat deze in het voordeel uitpakken van kansrijke opleidingen. De school speelt wel een belangrijke rol via het aanbod van profielen.

Vanuit school kiest men vaak voor bevestiging van keuzes van leerlingen. Dit geldt zeker bij de keuze van de vervolgopleiding. Bij de profielkeuze geldt dit iets minder, want hier wordt gekeken of de keuze past bij de resultaten voor vakken. Kansrijk kiezen speelt daarbij minder een rol. Van alles wat ze geleerd hebben van LOB zijn leerlingen het minst positief over wat ze hebben geleerd over kansen op werk. In deze context is het niet verbazingwekkend dat de effecten van LOB op kansrijke keuzes beperkt zijn. Veel leerlingen kiezen – ondanks dat ze twijfelen – voor opleidingen die op de arbeidsmarkt een verhoogde kans op werkloosheid en een lagere beloning geven. Vooral voor de meer kwetsbare groepen, bijvoorbeeld leerlingen die een mbo2-opleiding gaan volgen, of leerlingen met een migratieachtergrond, is dit nadelig.

Gemeenten onderkennen het belang van LOB en ondersteuning vanuit gemeenten voegt daadwerkelijk iets toe aan het LOB-beleid van scholen. Het leidt echter niet tot een inhoudelijke koerswijziging op scholen. De aansluiting op interesses en talenten blijft het uitgangspunt en de macrodoelmatigheid komt maar heel matig uit de verf.

PROBLEEMSTELLING

Optimale studieloopbaankeuze: balans tussen aansluiting op talenten en interesses en op de vraag naar arbeid

In dit onderzoek staat het thema ‘optimale studieloopbaankeuze’ centraal. Dit kun je op twee manieren benaderen:

1. De keuze van een opleiding en het type werk dat daaraan verbonden is, dient aan te sluiten bij de interesses en talenten van jongeren.
2. Het is belangrijk dat jongeren zodanige opleidingskeuzes maken dat deze zo goed mogelijk aansluiten bij de huidige vraag naar arbeid en de toekomstige ontwikkeling daarvan.

In eerste instantie lijkt de aansluiting op interesses en talenten vooral van belang voor het individu en de aansluiting op de vraag naar arbeid vooral een maatschappelijk perspectief. Toch is dit maar zeer ten

dele het geval. Jongeren hebben zelf ook belang bij een stabiel arbeidsleven, en dus bij aansluiting op de vraag naar arbeid, terwijl vanuit maatschappelijk perspectief aansluiting op talenten en interesses ook een rol zal spelen bij arbeidsparticipatie en productiviteit. Voor 'optimale studieloopbaankeuze' is dus vanuit beide perspectieven een goede balans van belang waarbij zowel de aansluiting op talenten en interesses als de vraag naar arbeid goed tot zijn recht komen.

Vraagstelling: uitvoeringspraktijk en effectiviteit LOB op vmbo

Scholen spelen een rol om leerlingen te helpen zich te oriënteren op keuzes en hen hierin te begeleiden. Voor het vmbo is dit van groot belang omdat leerlingen reeds op jonge leeftijd via de profielkeuze en de vervolgopleiding keuzes maken die in de praktijk sterk bepalend zijn voor hun verdere toekomst. Vanuit het Ministerie van OCW is er beleid op het terrein van LOB (Loopbaanoriëntatie en -begeleiding). LOB is verplicht gesteld voor het vmbo. Behalve scholen spelen ook gemeenten vaak een rol in het stimuleren van LOB op het vmbo.

In de voorliggende studie gaan we met name in op de rol van LOB bij de keuze van profielen in het vmbo en de keuze van vervolgopleidingen. Belangrijke vragen hierbij zijn:

- Wat is de uitvoeringspraktijk van LOB op vmbo-scholen? Hoe ligt de balans tussen aansluiting op talenten en interesses en aandacht voor de vraag naar arbeid?
- In hoeverre spelen gemeenten een rol in de vormgeving van het LOB-beleid van scholen?
- Wat is een effectief LOB-beleid en wat zijn daarbinnen de werkzame mechanismen? Voor wat betreft effectiviteit kijken we naar verschillende aspecten:
 - o Wat vinden leerlingen belangrijk bij keuzes en in hoeverre ervaren zij dat LOB hen hierbij helpt;
 - o Of LOB studieloopbaankeuzes beïnvloedt. Duidelijk is dat als LOB studieloopbaankeuzes niet beïnvloedt, ongeacht de richting, de effectiviteit sowieso gering is. Dan draagt LOB weinig bij aan verschuivingen die (beter) aansluiten bij interesses en talenten, en ook niet aan kansrijk kiezen;
 - o Als wel sprake is van invloed op keuzes, in welke richting deze gaat. Hierbij kijken we met name of verschuivingen optreden naar richtingen waarvoor krabtes op de arbeidsmarkt groter zijn.
- Hoe kunnen de uitkomsten uit het onderzoek over effectief LOB-beleid vertaald worden naar de uitvoeringspraktijk van LOB?

Van belang is dat LOB juist ook effectief is voor leerlingen die de grootste moeite hebben met hun opleidings- en arbeidsmarktkeuzes. Daarom gaan we ook na of de aard van de LOB aangepast moet worden aan kenmerken (gender, migratieachtergrond) van leerlingen. De aanbevelingen hebben betrekking op het LOB-beleid van scholen, maar daarnaast ook op hoe gemeenten hun stimulerende rol op het gebied van LOB het beste kunnen invullen.

AANPAK

Het veldwerk voor dit rapport is breed opgezet en omvat een breed spectrum aan actoren die een rol spelen bij LOB op het vmbo:

- Scholen. In twee opeenvolgende schooljaren is een enquête onder LOB-verantwoordelijken op ongeveer 120 scholen gehouden. Tevens zijn interviews uitgevoerd bij de decanen en LOB-coördinatoren van 24 scholen waar ook veldwerk onder leerlingen is verricht.
- Leerlingen
 - o Er is een enquête afgenomen onder 2700 leerlingen op 24 vmbo-scholen. Dit betreft zowel tweedejaars die voor de profielkeuze staan, als vierdejaars die een vervolgopleiding kiezen;
 - o Carrières van leerlingen zijn gevolgd via CBS-microdata. Hierbij is in de eerste plaats gekeken naar de invloed van LOB-beleid op onderwijscarrières. Hiertoe is het LOB-

beleid vanuit de enquête onder LOB-verantwoordelijken gekoppeld aan carrières van vmbo-leerlingen van de betreffende scholen;

- Ten derde is via micro-data van het CBS nagegaan wat de verschillende arbeidsmarktperspectieven zijn van leerlingen van verschillende mbo-opleidingen. Hiermee worden verschillen in arbeidsmarktperspectief van keuzes op het vmbo duidelijker.
- Gemeenten en andere regionale spelers. In totaal zijn vertegenwoordigers van 18 gemeenten geïnterviewd. Tevens is gesproken met andere regionale spelers, zoals aanbieders van interventies en intermediairs tussen scholen en bedrijven.
- Ouders. In totaal zijn interviews uitgevoerd met ongeveer 65 ouders.

Deze aanpak geeft de mogelijkheid om bij de invulling van LOB zowel te kijken naar de deelname aan allerlei activiteiten, als diverse uitvoeringsaspecten. De enquête onder leerlingen geeft veel mogelijkheden om de deelname aan LOB-activiteiten, inclusief gesprekken, te meten en dit vervolgens in verband te brengen met waardering voor LOB en keuzes die deze leerlingen maken. Bij de CBS-microdata is het aantal scholen in de analyses groter, wat meer mogelijkheden biedt om de verschillen in de uitvoeringspraktijk van LOB-beleid in de analyses mee te nemen. De meer kwalitatieve onderzoeksactiviteiten geven nader inzicht in de uitvoeringspraktijk van LOB, de rol van ouders en gemeenten en een meer inhoudelijke duiding van uitkomsten van de analyses.

Veldwerk in Zuid-Holland: goede kenschets voor Nederland met mogelijkheden voor analyses voor specifieke doelgroepen

Het empirische deel van deze studie heeft plaatsgevonden in Zuid-Holland. In het onderzoek wordt ervan uitgegaan dat de uitkomsten een beeld schetsen voor Nederland als geheel. Dit wordt ondersteund door analyses met de LAKS-monitor – een grootschalig breed onderzoek onder vmbo-leerlingen – waarin op enkele vragen rond LOB voor Zuid-Holland vergelijkbare antwoorden worden gegeven met het landelijk gemiddelde.

De keuze van Zuid-Holland heeft wel enige consequenties voor de populatie van leerlingen. In de enquête onder leerlingen en de micro-data zijn jongeren met een migratieachtergrond³ sterker vertegenwoordigd dan in Nederland als geheel. Tevens geldt voor de enquête onder leerlingen dat de leerwegen basis en kader ook iets sterker vertegenwoordigd zijn dan landelijk. Dit betekent dat de enquête goede mogelijkheden biedt om specifieke analyses uit te voeren voor bepaalde doelgroepen met een meer kwetsbare positie op de arbeidsmarkt die in het kader van dit onderzoek van belang zijn.

Via timing van activiteiten is de invloed van corona zoveel mogelijk beperkt

Het veldwerk voor het onderzoek is uitgevoerd in de periode dat het COVID-virus Nederland in zijn ban hield, namelijk gedurende de schooljaren 2019/2020, 2020/2021 en 2021/2022. In principe is het beoogde oorspronkelijke design voor het onderzoek behouden, er zijn geen onderzoeksactiviteiten vervallen. Wel zijn diverse onderzoeksactiviteiten, zoals de enquête onder leerlingen en interviews met ouders, doorgeschoven van schooljaar 2020/21 naar 2021/22 omdat corona een serieuze belemmering vormde in 2020/21. Daarmee ligt een groot accent op het jaar 2021/22 waarin slechts een beperkte lockdown plaatsvond. Wel geldt dat een aantal activiteiten in dat jaar online plaatsvond, al was dit vaak in een minderheid van de gevallen.

³ In de enquête is de groep jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond vastgesteld op grond van een vraag of thuis ook een niet-westerse taal gesproken wordt. In het vervolg van deze samenvatting worden deze aangeduid als jongeren met een migratieachtergrond.

UITVOERINGSPRAKTIJK

Balans verstoord? Scholen vinden “inzicht in talenten en interesses” belangrijker dan “inzicht op kans op werk”

Het belangrijkste doel van scholen bij LOB is het “opdoen van inzicht in talenten en interesses” (52% vindt dit zeer belangrijk). Ook aan praktische oriëntatie op profielen en vervolgoopleidingen en aan het werken aan de loopbaancompetenties wordt groot belang gehecht. Bij scholen zijn deze doelen belangrijker dan het opdoen van inzicht in de kans op werk (22% vindt dit zeer belangrijk).

Ongeveer 70% van de scholen geeft aan gebruik te maken van arbeidsmarktinformatie bij LOB. Bij een beoordeling in de decanenenquête van het functioneren van LOB-aspecten scoort dit aspect (informatievoorziening arbeidsmarktkansen) echter minder gunstig dan veel andere LOB-aspecten. Uit de interviews met decanen wordt duidelijk dat men nogal eens op ad hoc wijze informatie bij elkaar sprokkelt, en men weinig zicht heeft hoe mentoren hiermee omgaan. Ook leerlingen geven bij verschillende aspecten die ze van de LOB-activiteiten hebben geleerd een relatief lagere score aan “geleerd met welk werk ik een grote kans heb op een baan”. Dit bevestigt de vraagtekens van decanen.

Variatie in deelname LOB-activiteiten hangt onder meer samen met betrokkenheid bedrijven en afkomst

Betrokkenheid van bedrijven bij het LOB-beleid wisselt sterk per school. Bij scholen die alleen TL/mavo aanbieden is dit sowieso veel lager. Een goede samenwerking met bedrijven betekent in de praktijk meer gebruik van stages en bedrijfsbezoeken. In landelijke gebieden is de deelname aan stages hoger.

Bij sommige LOB-activiteiten hangt de deelname sterk af van het individuele initiatief. Dit geldt bijvoorbeeld voor bezoek aan open dagen bij vierdejaars. Opvallend is dat jongeren met een migratieachtergrond hier minder vaak aan deelnemen.

De mentor is een cruciale speler, wat voordelen biedt, maar het LOB-beleid ook kwetsbaar maakt

Cruciaal in de uitvoering zijn de mentoren. Zij geven de LOB-lessen en zijn ook vaak degenen die LOB-gesprekken met leerlingen voeren. Voordeel is dat zij de leerlingen goed kennen. In de praktijk leidt hun centrale rol wel tot een aantal beperkingen in het LOB-beleid. De ene mentor maakt er veel meer werk van dan de andere. Tijdgebrek is een groot knelpunt. LOB-lessen vragen een andere aanpak dan andere vakken, wat soms moeilijk omschakelen is voor mentoren. De mentor is bovendien de spil naar de ouders. Dat is een ingewikkelde en tijdrovende taak. De keuze voor een sleutelrol voor mentoren spoort ook met de focus van scholen op interesses en talenten en zelfsturing van leerlingen.

Leerlingen geven aan relatief weinig geleerd te hebben van LOB-lessen

Leerlingen geven aan relatief weinig geleerd te hebben van LOB-lessen in vergelijking met andere LOB-activiteiten. Dit geldt ook voor gastlessen. De waardering in termen van leerzaamheid is relatief hoog voor stages, PSO-lessen (Praktische Sector Oriëntatie) en open dagen. Tevens vindt men zelf informatie opzoeken leerzaam.

Scholen kiezen vaak voor het gebruik van een bestaande methode voor LOB-lessen. Bestaande LOB-methodes nemen de school veel werk uit handen, bieden houvast aan mentoren en zorgen dat de school voldoet aan haar wettelijke verplichting om LOB-dossiers aan te leggen. De valkuil van een dergelijke methode is dat het onttaardt in “veel klikken”, terwijl het programma in potentie zeker meer biedt. De waardering door leerlingen van LOB-lessen varieert sterk per school en hangt sterk af van de mate waarin in het LOB-beleid sprake is van maatwerk. Ook via open antwoorden laten leerlingen blijken dat ze waarde hechten aan een persoonlijke benadering die aansluit op hun specifieke situatie en voorkeuren. De een wil bijvoorbeeld meer gesprekken en de ander juist meer dingen doen.

GEMEENTEN

Gemeenten vinden LOB belangrijk, zeker ook vanwege de aansluiting op de regionale arbeidsmarkt

Het thema LOB leeft bij gemeenten en komt bij diverse gemeenten ook terug in de formele beleidsagenda's. Gemeenten vinden het belangrijk dat jongeren goed geëquipeerd worden om keuzes te maken, om daarmee voortijdige schooluitval te voorkomen. Tevens ziet men een rol voor LOB in de aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt en daarmee het voorkomen van jeugdwerkloosheid en beperken van krabtes op de regionale arbeidsmarkt. Het gewicht dat men aan de rol van LOB voor de arbeidsmarkt toekent, verschilt per gemeente.

Gemeenten vinden LOB belangrijk, maar zoeken naar invulling van een rol daarin

Hoe gemeenten vervolgens invulling geven aan een rol in LOB verschilt sterk. Dit is vaak een zoektocht voor gemeenten. Zij hebben immers geen vastomlijnde wettelijke taak hierin. Men maakt gebruik van aparte gemeentelijke subsidieregelingen, (co-)financiert bepaalde LOB-aanbieders (zoals JINC), organiseert of (co-)financiert evenementen, of (co-)financiert aparte intermediairs die scholen en bedrijven bij elkaar brengen. Wat betreft dit laatste: gemeenten geven aan dat scholen en bedrijven twee aparte werelden zijn die niet makkelijk te verbinden zijn en zien nogal eens een rol voor zichzelf om dit te verbeteren.

De LOB-interventies van gemeenten voegen in praktische zin iets toe voor scholen, maar scholen varen inhoudelijk hun eigen koers

Scholen maken dankbaar gebruik van LOB-activiteiten waarin de gemeente een bijdrage levert, al realiseren ze zich niet altijd dat de gemeente hierbij (financieel) betrokken is. Scholen zouden op eigen kracht minder van dit soort activiteiten zelf organiseren. De inspanningen van gemeenten om bedrijven en scholen te verbinden, zijn eveneens zichtbaar: scholen in gemeenten die hier veel aan doen geven aan dat de rol van bedrijven in het LOB-beleid groter is dan scholen in gemeenten die hier minder aan doen.

Dit wil echter niet zeggen dat scholen ook hun meer inhoudelijke koers laten beïnvloeden door de gemeente. Zowel gemeenten als scholen verschillen in het belang dat zij hechten aan kansrijk opleiden in het LOB-beleid. Er is echter geen samenhang hiertussen. In een directe vraag naar het belang van de samenwerking met de gemeente in het LOB-beleid geeft slechts 16% van de scholen aan dat de gemeente een (zeer) grote rol speelt.

OPTIMALE STUDIELOOPBAANKEUZES: EFFECTIVITEIT VAN LOB

Voor de bepaling van effectiviteit van LOB is het belangrijk om terug te komen op de vraag wat nu precies optimale studieloopbaankeuzes zijn. Hierbij zijn in de probleemstelling aan de ene kant de aansluiting op talenten en interesses genoemd en aan de andere kant de aansluiting op de (toekomstige) arbeidsmarkt. Vertaald naar effectiviteit betekent dit dat LOB leerlingen helpt om keuzes te maken die aansluiten bij talenten en interesses en daarnaast ook een zekere verschuiving teweeg brengt naar onderwijsrichtingen waar een grote maatschappelijke vraag naar is op de arbeidsmarkt.

Leerlingen zijn gematigd positief dat LOB hen heeft geholpen bij de keuzes

Ruwweg de helft van de leerlingen geeft aan dat men door LOB betere keuzes kan maken. Ongeveer een kwart tot een derde geeft aan dat men duidelijker weet waar men goed in is en wat men leuk vindt. Daarnaast is een vrij grote groep hier wat meer aarzelend over ("klopt een beetje"). Slechts een kleine groep is ronduit negatief. De hulp van school bij de keuze krijgt gemiddeld een 6,5 als rapportcijfer, met een behoorlijke spreiding. Men weet zich vooral meer geholpen door school als er gesprekken plaatsvinden en er persoonlijke aandacht voor hen is. Er zijn verschillende aanwijzingen dat deze behoefte groter is bij jongeren met een migratieachtergrond. Zij spreken minder met hun ouders over keuzes dan andere jongeren en juist vaker met personen op school hierover. Hun waardering van loopbaangesprekken en LOB-lessen is hoger. Ook jongens spreken relatief vaker met personen op

school en hun waardering van LOB-lessen en loopbaangesprekken is hoger dan bij meisjes. De onderlinge verschillen zijn hier echter minder groot dan bij afkomst.

Er is dus zeker waardering van leerlingen voor LOB. Deze waardering dient wel in perspectief geplaatst te worden. Zoals eerder aangegeven is de waardering juist minder hoog bij een kernactiviteit, namelijk de LOB-lessen zelf. Ten tweede is de vraag cruciaal of LOB daadwerkelijk iets teweegbrengt in keuzes en vervolgens of dit dan veranderingen zijn in de richting van kansrijk werk.

LOB heeft echter slechts beperkte invloed op keuzes

Optimale studieloopbaankeuzes gaan zoals het woord zegt over keuzes. Optimaal heeft te maken met aansluiting op interesses en talenten, maar ook met kansrijk kiezen. Een belangrijke toets van de effectiviteit van LOB is dan ook de vraag of door LOB-activiteiten verschuivingen in keuzes plaatsvinden in de richting van opleidingen met een beter perspectief op de arbeidsmarkt. Maar ook voor de bijdrage aan de aansluiting op interesses en talenten is de invloed van LOB op keuzes van belang. Wanneer LOB geen invloed op keuzes heeft, draagt het niet bij aan verschuivingen richting opleidingen die beter op de interesses aansluiten.

In onze analyses komen wel enkele effecten van LOB op keuzes terug, maar al met al zijn deze beperkt. Keuzes worden sterk bepaald door achtergrondkenmerken van de leerlingen. Zo kiezen vrouwen en jongeren met een migratieachtergrond minder vaak techniek. Uit interviews met ouders komt naar voren dat jongeren zich bij keuzes sterk laten inspireren door voorbeelden van beroepen uit hun directe omgeving. Ouders zijn veruit de belangrijkste gesprekspartners voor de leerlingen bij de keuzes. Persoonlijkheid speelt ook een belangrijke rol in de keuzes. Degenen die aangeven dat men graag met mensen werkt, kiezen vaker zorg en degenen die graag met dingen werken juist voor techniek. Dat laatste geldt ook als men zichzelf creatief vindt. Bij degenen die economie kiezen vindt men zich vaker een leidersfiguur. Opvallend is dat veel van dit soort kenmerken zowel een rol spelen bij de keuze van het profiel, als bij de kans dat men vanuit een profiel wel of niet een aansluitende vervolgopleiding kiest. Zo kiezen vrouwen met een technisch profiel relatief minder vaak een technische vervolgopleiding dan mannen met een technisch profiel. Iets soortgelijks zien we bij jongeren met een migratieachtergrond. Zij kiezen vaker economie en kiezen vervolgens vanuit dit profiel vaker een economische vervolgopleiding.

School speelt een belangrijke rol in de keuze via het aanbod van profielen. Vmbo-Scholen bieden in de praktijk voor de leerwegen BKG maar een deel van de 10 beschikbare profielen aan. Het aanbod van profielen op een schoollocatie beperkt in de praktijk de keuzemogelijkheden voor leerlingen. In theorie kan een leerling van school veranderen om een ander profiel te kiezen. Er is echter wel een drempel om een dergelijke stap te nemen. Wij hebben speciaal gekeken naar de grote steden Den Haag en Rotterdam. In deze steden is meer aanbod van het profiel Economie & Ondernemen en minder aanbod van technische profielen. Dat zien we dan ook terug in keuzes.

In sommige analyses zien we enige effecten van LOB-interventies. Als bedrijfsbezoeken en stages onderdeel zijn van het LOB-programma van de school, dan werkt dit in het nadeel van keuzes voor het zorgprofiel. Een mogelijke verklaring is dat bezoeken en stages in deze sector lastiger zijn te organiseren, zeker in coronatijd. PSO-lessen (Praktische Sector Oriëntatie) – lessen waarbij leerlingen zich oriënteren op profielen door lessen bij betreffende vakken te volgen – werken juist in het voordeel van het zorgprofiel. Tevens zijn er aanwijzingen dat het betrekken van ouders bij de keuze door school in het nadeel werkt van de keuze voor techniek. Bij de leerwegen basis en kader is er daarentegen een licht significant positief effect te zien van het aantal LOB-activiteiten op de keuze voor een vervolgopleiding in de ‘harde’ techniek ten opzichte van een keuze in de economie. De meeste van deze effecten zijn vrij klein. De meest robuuste uitkomst zijn de effecten van stages en bedrijfsbezoeken op de profielkeuze. Dit komt zowel in de analyse van de enquête onder leerlingen als de microdata duidelijk terug.

Wat zeker bij kan dragen aan de beperkte effecten van LOB op keuzes is dat er diverse aanwijzingen zijn dat men vanuit de school de keuzes van leerlingen eerder bevestigt dan hier vraagtekens bij zet. Dit geldt zeker voor de vervolgopleiding. Vrijwel geen enkele vierdejaars geeft aan dat school de gemaakte keuze niet goed vindt voor de leerling. Dit past ook bij de interviews met decanen die aangeven dat ze

vooral stimuleren dat leerlingen iets kiezen dat ze leuk vinden om uitval op het mbo te voorkomen. Het past ook bij het belang dat aan keuzevrijheid wordt gehecht. Een praktisch punt dat een rol kan spelen bij de bevestiging van keuzes, is dat binnen de beperkte tijd de aandacht meer uitgaat naar begeleiding van degenen die het nog niet weten, of twijfelen, dan degenen die al een keuze gemaakt hebben. De situatie ligt nog wel wat anders bij de keuze van het profiel. Hier wordt vanuit school gekeken of de keuze voor een profiel verantwoord is gezien zijn/haar resultaten voor vakken. Overwegingen van kansen op de arbeidsmarkt lijken hierbij echter amper een rol te spelen.

LOB draagt weinig bij aan kansrijk kiezen, terwijl leerlingen dit wel (erg) belangrijk vinden

Een analyse van CBS-gegevens onder mbo-uitstromers geeft aan dat een keuze voor een vervolgopleiding in techniek of transport, en in iets mindere mate zorg, na het vmbo vanuit arbeidsmarktperspectief op diverse fronten een relatief gunstige keuze is (onder meer baankans, loonhoogte). Het gaat hierbij niet zomaar om tijdelijke trends, maar om verschillen die zich al langer voordoen. Jongeren met een migratieachtergrond kiezen minder vaak voor techniek, terwijl voor hen nog meer geldt dat deze keuze vanuit arbeidsmarktperspectief relatief gunstig is ten opzichte van andere.

De vmbo-leerlingen hechten bij de profielkeuze en de keuze van een vervolgopleiding grote waarde aan de kans op werk. Bij de profielkeuze vindt bijvoorbeeld 45% dit zeer belangrijk en 45% belangrijk. Deze scores zijn zelfs iets hoger dan bij het belang van de aansluiting op interesses en talenten. Het is maar de vraag of leerlingen van deze kans op werk een goed beeld hebben. Naarmate jongeren meer waarde hechten aan dit motief, is het namelijk niet zo dat ze vaker kiezen voor een profiel in de techniek of zorg. Dit past ook bij de eerdere constatering dat leerlingen een relatief lage score toekennen aan wat ze via LOB geleerd hebben over kansen op werk.

Er zijn slechts beperkte effecten gevonden van LOB op keuzes, en als effecten optreden is hierin geen vast patroon te ontdekken dat deze in het voordeel uitpakken van techniek of zorg. Ook decanen hebben veel twijfel of effecten van LOB optreden op kansrijk kiezen.

Er zijn weinig aanwijzingen dat men door LOB minder spijt heeft van keuzes

Van de vierdejaars heeft ongeveer een kwart op zijn minst wel enige twijfel of de profielkeuze achteraf de juiste was. Dit is een groep die bij de keuze van de vervolgopleiding relatief vaak een richting kiest die minder past bij het profiel.

Met behulp van de CBS-microdata is gekeken of LOB-beleid op het vmbo later doorwerkt op studie-uitval in het eerste jaar mbo. Veelal betreft deze uitval een switch naar een andere opleiding. Er zijn weinig aanwijzingen dat LOB-interventies, of het functioneren van LOB op het vmbo, dergelijke uitval op het mbo voorkomt. Alleen als een vmbo-school sommige activiteiten bewust uitvoert om een keuze voor techniek onder de aandacht te brengen, correspondeert dit met een lagere studie-uitval van deze leerlingen op het mbo. Allerlei andere elementen van het LOB-beleid van vmbo-scholen hebben geen effect. De mate van uitval op het mbo wordt grotendeels bepaald door andere factoren: de vmbo-leerweg (hoog bij basis) en individuele kenmerken (hoog bij jongeren met een migratieachtergrond; laag bij jongeren met hoogopgeleide ouders) en de richting (hoog bij degenen met een economische vervolgopleiding).

HERSTEL VAN DE BALANS: VERTALING NAAR BETROKKEN PARTIJEN

Optimale studieloopbaankeuzes voor vmbo-leerlingen vragen een balans tussen aansluiting op interesses en talenten aan de ene kant en aansluiting op de vraag naar arbeid aan de andere kant. Uit het voorgaande wordt duidelijk dat de aansluiting op interesses en talenten meer aandacht krijgt dan de aansluiting op de vraag naar arbeid. Veel leerlingen kiezen mede daardoor voor opleidingen die op de arbeidsmarkt een verhoogde kans op werkloosheid en een lagere beloning geven. Vooral voor de meer kwetsbare groepen, bijvoorbeeld leerlingen die een mbo2-opleiding gaan volgen, of leerlingen met een migratieachtergrond, is dit nadelig. Een betere aansluiting tussen opleidingskeuze en arbeidsmarkt is zowel vanuit het perspectief van leerlingen als vanuit het perspectief van

macrodoelmatigheid van belang. Het betekent niet dat iedere leerling een opleiding met de meeste kansen op werk moet kiezen. Waar het vooral om gaat is dat van de groep twijfelaars een groter deel dan nu op het spoor van kansrijkere opleidingen wordt gezet. Aansluiting bij interesses en talenten kan hierbij voor een groot deel behouden blijven, maar zou niet verabsoluteerd moeten worden.

Hieronder volgt een aantal aanbevelingen voor verschillende betrokken actoren rondom LOB. Omdat dit onderzoek laat zien dat de aansluiting op de vraag naar arbeid minder uit de verf komt, ligt in deze aanbevelingen het accent hierop. Maar we besteden ook aandacht aan de kwaliteit van LOB in het algemeen.

Scholen en de kwaliteit van LOB-beleid

- *Faciliteer mentoren voldoende, met name in tijd.* Tijd voor mentoren is een cruciale schakel en tegelijkertijd een knelpunt. Bij onvoldoende tijd is er minder gelegenheid voor professionalisering op dit terrein. Tevens is er een duidelijke samenhang met de mogelijkheid voor maatwerk. Leerlingen waarderen maatwerk en persoonlijke aandacht. Dit correspondeert met het feit dat gesprekken veel toevoegen aan de mate waarin leerlingen zich geholpen voelen.
- *Investeer in de eigen vormgeving van LOB-lessen.* LOB-lessen worden relatief laag gewaardeerd. De gekozen methode doet ertoe. Wanneer dit te gemakzuchtig een manier is om leerlingen “bezig te houden” en te veel ontaardt in “klikken”, ervaren leerlingen dit als weinig zinvol. Eigen inspanningen om de lessen vorm te geven lonen.
- *Terugkoppeling, informatie en gesprek met ouders zijn cruciaal.* Ouders zijn de belangrijkste gesprekspartner voor de leerlingen en daarmee is het juist ook belangrijk dat de school deze groep bereikt. Ouders waarderen en wensen van school vaak het persoonlijke gesprek. Terugkoppeling en informatie rondom het keuzeproces en de LOB-activiteiten van leerlingen faciliteert ouders in hun ondersteunende rol en draagt bij aan een goede samenwerking. Belangrijk hierbij is dat ouders goed geïnformeerd worden over de mogelijke consequenties van keuzes voor de kansen op werk.
- *Bij loopbaangesprekken vragen jongeren met een migratieachtergrond speciale aandacht.* LOB-lessen en loopbaangesprekken worden relatief hoger gewaardeerd door jongeren met een migratieachtergrond. De belangrijkste gesprekspartner voor de leerlingen bij de keuze zijn ouders. Bij jongeren met een migratieachtergrond is dit minder sterk het geval. Voor loopbaangesprekken is daarom van belang dat juist ook deze groep voldoende aandacht krijgt.
- *Het bereik van open dagen dient vergroot te worden.* Zowel ouders als leerlingen hebben een hoge waardering van open dagen en zien daar een grote waarde van in. Uiteindelijk wordt echter slechts een deel van de leerlingen bereikt met open dagen. Dit geldt in het bijzonder voor leerlingen met een migratieachtergrond. Leerlingen bezoeken deze dagen vaak met hun ouders. De eerste stap is dan ook om meer te investeren in het betrekken en informeren van deze ouders in het keuzeproces. Dit begint bij ouderavonden op het vmbo zelf die goed te volgen zijn voor deze groep en waarin het belang van open dagen goed over het voetlicht wordt gebracht.
- *Investeer als school in externe LOB-activiteiten, zoals stages en bedrijfsbezoeken via de samenwerking met bedrijven.* Leerlingen vinden dit zeer leerzame activiteiten. Scholen variëren in de mate waarin ze hiervan gebruik maken. Hiertoe dienen scholen te investeren in de samenwerking met bedrijven.
- *De organisatie en uitvoering van LOB moet beter worden gericht op het verkrijgen van concrete resultaten met LOB* zoals het verhogen van de deelname van leerlingen en resultaten bij leerlingen (bijvoorbeeld keuzes die beter zijn afgestemd op de arbeidsmarkt).

Scholen: LOB en kansrijk opleiden

- *Het aanbod van technische profielen op vmbo-locaties dient vergroot te worden.* Keuzes van profielen worden deels bepaald door het aanbod. Voor kansrijk opleiden is daarom belangrijk om (meer) technische profielen aan te bieden. Zorg en Welzijn is vanuit arbeidsmarktperspectief ook een belangrijk profiel, maar het aanbod hiervan is meer dekkend.

Als technische profielen ontbreken, is het belangrijk dat leerlingen die hiervoor belangstelling hebben, de kans gegeven wordt om (eventueel op een andere school) hiermee kennis te laten maken. Scholen kunnen onderling afspraken maken hoe deze sectororiëntatie vorm kan krijgen en hoe het traject van leerlingen die belangstelling hebben voor een technisch profiel, zo min mogelijk drempels omvat. Zolang dit binnen hetzelfde bestuur kan, ligt dit vaak makkelijker, anders moeten concurrentie-overwegingen overwonnen worden.

- *Het is belangrijk dat ouders van leerlingen die vanuit het basisonderwijs een keuze moeten maken voor een vmbo-school goed worden geïnformeerd welke profielen in de bovenbouw op deze school worden aangeboden (en welke niet!).* Als bijvoorbeeld technische profielen ontbreken, kunnen ze een andere keuze maken. Hier ligt ook een taak voor PO-scholen die ouders en leerlingen begeleiden en adviseren bij de keuze voor een VO-school.
- *Het is belangrijk dat binnen loopbaangesprekken en gesprekken met ouders het element van kansrijke opleidingen een groter gewicht krijgt.* Leerlingen vinden dit element belangrijk. Dit vraagt wel (meer) deskundigheid van degenen die de gesprekken voeren en minder terughoudendheid om een (afwijkend) advies te geven, of mogelijk zelfs inbreng van externen. Zo'n advies is zeker geen dictaat, maar kan de jongere wel uitnodigen om dit in overweging te nemen en ook zelf verder te onderzoeken. Ook kunnen bepaalde beelden ontkracht worden, bijvoorbeeld als ten onrechte wordt aangenomen dat een bepaalde opleiding relatief veel kansen op een baan en hoog salaris biedt. Of andersom: als ten onrechte wordt verondersteld dat een opleiding maar weinig carrièremogelijkheden biedt, zoals bij techniek.
- *De mogelijkheden voor stages en bedrijfsbezoeken in de zorg en techniek dienen vergroot te worden.* Uit het onderzoek komt naar voren dat leerlingen deze externe activiteiten waarderen, en dat deze ook invloed hebben op de keuze. Voldoende aanbod en aantrekkelijke – maar wel realistische - invulling hiervan in kraptesectoren is daarom van groot belang. Nu COVID niet langer een belemmering is, dienen bijvoorbeeld mogelijkheden in de zorg weer meer benut te worden.
- *Speciale aandacht is nodig voor twijfelaars die ertoe neigen om een economisch profiel te kiezen.* Vanuit het perspectief van kansrijk opleiden liggen andere keuzes meer voor de hand die wellicht ook in beeld zijn. Deze groep hecht ook relatief meer waarde aan later veel geld verdienen, terwijl de kans hierop juist kleiner is bij keuze voor economie. Het is belangrijk dat de (twijfelende) leerlingen dit weten.
- *De informatievoorziening over arbeidsmarktkansen dient verbeterd te worden.* Het is belangrijk om duidelijk over het voetlicht te brengen dat bepaalde keuzes betere perspectieven hebben, zowel wat betreft kans op werk, beloning, maar bijvoorbeeld ook zelfstandig ondernemerschap. Er is vaak wel informatie beschikbaar op scholen, zij het dan versnipperd, maar deze dringt onvoldoende door tot jongeren. Een verbetering betekent dat het moet gaan om kwalitatief goede informatie en dat jongeren beter begeleid worden om deze informatie te interpreteren en te vertalen naar de eigen situatie.

Gemeenten: LOB en kansrijk opleiden

- *Gemeenten dienen zelf hun informatievoorziening te verbeteren over de beschikbaarheid van profielen op vmbo-scholen in de gemeente en de uitstroom van leerlingen hiervan.* Vaak zijn gemeenten hiervan zelf amper op de hoogte. Als gemeenten dit belangrijk vinden voor het beleid, is noodzakelijk dat een aantal doelvariabelen worden gedefinieerd en gevolgd, zoals profielkeuzes op het vmbo, keuze van vervolgopleidingen richting mbo en switch-gedrag op mbo van leerlingen afkomstig (van vmbo-scholen) uit de gemeente. Deze informatie is ook essentieel als de gemeente voor zichzelf een rol ziet in het informeren van ouders en leerlingen of het faciliteren van interventies op dit terrein.
- *De gemeente kan een agenderende rol spelen om het aanbieden van profielen die aansluiten op de regionale arbeidsmarkt te stimuleren.* Als er knelpunten zijn in het aanbieden van bepaalde – bijvoorbeeld technische – profielen kan in overleg worden nagegaan of hier opties liggen (onderlinge afstemming tussen scholen, samenwerking met bedrijfsleven, Sterk Techniekonderwijs (STO)).

- *Gerichte eisen rond kansrijk opleiden stellen aan subsidies.* Investerings in LOB-activiteiten door gemeenten helpen scholen om hier meer aan te doen. Er is echter weinig doorwerking in het beleid van scholen rond kansrijk opleiden. Door eisen te stellen aan deze subsidies zouden gemeenten kunnen bereiken dat de LOB meer wordt gericht op het stimuleren van opleidingskeuzes die aansluiten op de arbeidsmarkt.
- *Eisen stellen aan de vormgeving van interventies.* Een van de manieren waarop gemeenten bijdragen is door facilitering van concrete interventies (zoals JINC, On Stage, bijeenkomsten met bedrijven). Hiermee hebben gemeenten ook een middel om, wanneer gewenst, via deze interventies meer gericht keuzes van bepaalde profielen en vervolgoopleidingen over het voetlicht te brengen. Een aanpalende eis kan zijn om met dit soort activiteiten in voldoende mate bepaalde doelgroepen, zoals leerlingen met een migratieachtergrond, of leerlingen van de leerweg basis, te bereiken.
- *Speciale aandacht voor tekortsectoren bij het bij elkaar brengen van scholen en bedrijven.* Gemeenten dragen bij in het bij elkaar brengen van scholen en bedrijven. Belangrijk is dat juist bedrijven uit de tekortsectoren, zoals techniek en zorg, hier sterk in betrokken worden, zodat stages en bedrijfsbezoeken meer op deze sectoren gericht kunnen worden.

Overheid en koepels: LOB en kansrijk opleiden

- *Meer balans in het curriculum van LOB.* Op dit moment is er in wet- en regelgeving en het curriculum voor LOB weinig aandacht voor de maatschappelijke component van loopbaankeuzes. Het gaat dan bijvoorbeeld om de vraag welke maatschappelijke opgaven er zijn waar er grote behoefte is aan arbeidskrachten, zoals de energietransitie, duurzaamheid en de zorg van de toekomst. Dit is ook direct gerelateerd aan de behoefte van jongeren aan meer aandacht voor het perspectief van kansen op werk. Het is belangrijk om binnen het onderwijs een discussie te voeren of dit perspectief meer aandacht behoeft om meer balans te brengen tussen aansluiting op interesses en kansrijk opleiden.
- *Pilots met een andere opzet van de LOB dan de huidige zijn nodig* om een effectieve LOB te krijgen waarin keuzes meer beïnvloed worden. En deze moeten via onderzoek op een manier geëvalueerd worden die met voldoende zekerheid kan uitwijzen of de nieuwe opzet ook echt effectiever is. Een robuuste manier om dit te testen is een onderzoeksofzet waarbij tijdelijk een groep leerlingen de nieuwe LOB krijgt en de rest nog de oude LOB. Dit moet op een manier gebeuren dat beide groepen, afgezien van de LOB die zij krijgen, een vergelijkbare samenstelling hebben. Een eerste concrete suggestie voor een pilot volgt hieronder.
- *Start een onderzoek met een experiment met externe arbeidsmarktdeskundigen die een adviesrol binnen scholen vervullen.* Binnen scholen lijken mentoren en decanen er weinig in te slagen om leerlingen een ander perspectief te bieden dan waar ze reeds zelf aan denken. Verbetering van de informatie over de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen in LOB kan dit verbeteren, maar is niet afdoende. Leerlingen hebben namelijk meer behoeftes dan alleen informatie. Het is voor veel leerlingen heel lastig om een gefundeerde opleidingskeuze te maken en hierin de consequenties voor de lange termijn voldoende mee te wegen. Informatie vraagt een vertaling naar de eigen situatie en beelden die de leerling hierbij heeft. Begeleiding en advies zijn daarom zeker zo belangrijk als informatie. Het betrekken van externe arbeidsmarktdeskundigen bij de begeleiding en advisering zou de waarde en de acceptatie hiervan voor leerlingen en ouders kunnen vergroten. Zo'n experiment zou met name toegepast dienen te worden op scholen met veel leerlingen met een migratieachtergrond en vmbo-basis. Deze groepen hebben meer behoefte aan ondersteuning en een meer kwetsbare positie op de arbeidsmarkt, waardoor keuzes in een vroegtijdig stadium op het vmbo later zwaarder doorwegen.

INLEIDING

1 INLEIDING

1.1 ACHTERGROND, VRAAGSTELLING EN MEERWAARDE

1.1.1 Achtergrond

Dit onderzoek gaat over de hulp die jongeren in het vmbo krijgen bij hun profielkeuze, en hun keuze voor een mbo-opleiding. Men spreekt in dit verband van loopbaanoriëntatie en -begeleiding, of kortweg LOB. LOB heeft te maken met hulp en ondersteuning bij en ontwikkeling van vaardigheden voor het maken van keuzes op het gebied van onderwijs, scholing, beroepen en banen.

Voor veel jongeren is het lastig om te bepalen welk type werk ze na hun school willen gaan doen. Jongeren die het vmbo volgen moeten al na enkele jaren een opleidingsprofiel kiezen, waarbij ze in feite voorsorteren op hun vervolgopleiding in het mbo, waar de meesten naartoe gaan. Daarmee ligt de keuze voor de vervolgopleiding echter nog niet vast. In de overgang van vmbo naar mbo is een switch mogelijk. Ondanks dat leerlingen in dit keuzetraject met verschillende opleidingsrichtingen en beroepen in aanraking kunnen komen, wat hen bij hun definitieve keuze zou kunnen helpen, heeft toch nog bijna een derde van de mbo-gediplomeerden na afloop van hun mbo-opleiding spijt van de keuze die zij hebben gemaakt⁴. Bij degenen die werkloos zijn, is dit nog aanzienlijk hoger⁵. Het is daarom aannemelijk dat er nog de nodige ruimte is voor verbetering van LOB.

LOB bestaat al heel lang, maar stond vroeger bekend als studiekeuzebegeleiding. De Arbeidsvoorziening had daarvoor in de vorige eeuw een fors budget, waarvan een deel beschikbaar was voor leerlingen in het regulier onderwijs (De Koning (2021)). Met het verdwijnen van Arbeidsvoorziening en de hervorming van het beroepsonderwijs is de aandacht voor LOB verminderd. Maar na de eeuwwisseling is LOB geleidelijk weer meer in de picture gekomen. Op dit moment zijn vmbo-scholen zelfs wettelijk verplicht om hun leerlingen LOB te geven, al hebben scholen veel vrijheid om zelf de inhoud hiervan te bepalen. Er bestaat geen overzicht van wat er momenteel allemaal aan LOB binnen het vmbo gebeurt, maar uit wat we weten kunnen we concluderen dat de variatie hierin waarschijnlijk heel groot is. Deze variatie betreft niet alleen welke typen LOB-instrumenten worden toegepast, maar ook de vorm, inhoud en intensiteit van deze instrumenten en door wie ze worden uitgevoerd, de school zelf of een externe partij. Over de effecten van LOB op de opleidingskeuzes van vmbo-leerlingen is weinig bekend.

Een beoordeling van LOB op effectiviteit is niet mogelijk zonder dat helder is waar LOB precies voor dient. Dat is nog niet zo eenvoudig te zeggen. Is het doel dat leerlingen, achteraf, dat wil zeggen nadat zij hun mbo-opleiding hebben afgerond en enige tijd hebben ervaren welke kansen de opleiding biedt op werk en of dit werk hun bevalt qua inhoud en beloning, tevreden zijn over hun keuze? Of moeten effecten op keuzes in het beroepsonderwijs worden afgemeten aan maatschappelijke uitkomsten zoals de aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Je zou kunnen stellen dat deze invalshoeken, de individuele en de maatschappelijke, allebei van belang zijn. In de afgelopen decennia is de individualistische invalshoek in de samenleving echter dominant geworden en dat gold ook voor het onderwijs en de onderwijskeuzes. Daardoor ligt in de LOB veel aandacht voor de aansluiting op interesses en talenten van leerlingen. Het is maar de vraag in hoeverre ook de aansluiting op de arbeidsmarkt een rol speelt. Dat heeft mogelijk niet

⁴ https://roa.nl/sites/roa/files/roa_f_2021_4_factsheet_sis_2020.pdf

⁵ <https://canonberoepsonderwijs.nl/onderwijsstelsel-wetgeving-en-beleid/zorgen-voor-werkzame-opleidingen/>

alleen uit maatschappelijk oogpunt, maar ook voor de jongeren zelf negatieve gevolgen. Het zou kunnen dat velen daardoor een opleiding kiezen die minder kans op werk geeft en dat als ze werk krijgen hun loon relatief laag is. Voor hoger opgeleiden is dat minder bezwaarlijk omdat zij in het hogere loonsegment zitten en ook een iets lager loon dan nog een redelijke levensstandaard kan opleveren; voor iemand met een mbo-opleiding ligt dat anders. Als de opleidingskeuzes structureel niet goed worden afgestemd op de vraag naar arbeid, dan kan dit tegelijkertijd leiden tot hogere werkloosheid en meer moeilijk vervulbare vacatures. En dit laatste kan dan weer tot gevolg hebben dat belangrijke maatschappelijke behoeften, bijvoorbeeld in de techniek en de zorg, onvervuld blijven. Het is dan ook begrijpelijk dat er recentelijk meer aandacht is gekomen voor deze maatschappelijke kant van LOB (zie bijvoorbeeld: SBB, Taskforce Doelmatigheid, 2022).

Hoewel ook de rijksoverheid zich met LOB bezighoudt zijn het binnen de overheid ook gemeenten die LOB stimuleren. Gemeenten zoals Rotterdam stimuleren LOB. Maar niet iedere gemeente is hier even actief in. Er is weinig bekend over de verschillen in LOB-beleid van gemeenten en welke vormen van gemeentelijke stimulering van LOB op scholen het meest effectief zijn.

Samenvattend kan worden gesteld dat LOB potentieel in een behoefte voorziet, zowel bij vmbo-leerlingen als vanuit een maatschappelijke invalshoek. Veel leerlingen hebben achteraf spijt van hun keuzes en deze sluiten maar in beperkte mate aan bij de behoeften op de arbeidsmarkt. Tegelijk suggereert dit dat de huidige LOB slechts een beperkte effectiviteit heeft. De invulling van de LOB verschilt waarschijnlijk sterk tussen vmbo-scholen. Voor een deel heeft dit ook te maken met verschillend gemeentelijk beleid op LOB-gebied. Het is weinig aannemelijk dat al deze LOB even effectief is. Ook dit kan erop wijzen dat verbetering van LOB mogelijk is. Hoofddoel van het onderzoek is de kenmerken van de huidige LOB in kaart te brengen en de effecten en uitkomst ervan te meten, en op basis hiervan aanbevelingen doen voor optimalisering van LOB.

1.1.2 Onderzoeksvragen

Uitgaande van dit hoofddoel tracht het onderzoek antwoord te geven op de volgende deelvragen:

- Wat zijn optimale studieloopbaankeuzes? Vanuit de individuele jongere is van belang dat de opleiding en het type werk dat daaraan verbonden is aansluiten op de interesses en de talenten van de jongere en een goede kans op duurzame arbeidsinpassing en een redelijk inkomen voor hem of haar oplevert. Vanuit maatschappelijk perspectief is van belang dat de keuzes van alle jongeren bij elkaar aansluiten op de vraag op de arbeidsmarkt. Voor dit laatste is het niet noodzakelijk dat bij iedere jongere het arbeidsmarktperspectief even zwaar meeweegt in zijn of haar keuze. Maar zeker bij jongeren die belangstelling hebben voor verschillende opleidingen en daarvoor ook talent hebben, kan het arbeidsmarktperspectief de doorslag geven als dit duidelijk verschilt tussen de opleidingen. Het individuele en het maatschappelijke perspectief hoeven dus niet strijdig te zijn.
- Wat is de uitvoeringspraktijk van LOB op scholen? Belangrijk element daarbij is hoe de balans ligt tussen aansluiting op interesses en capaciteiten van leerlingen en de aansluiting van de vraag op de arbeidsmarkt. Tevens is van belang hoe LOB in scholen precies vorm krijgt: hoe is de taakverdeling, welke instrumenten worden ingezet en welke knelpunten doen zich voor.
- In hoeverre spelen gemeenten een rol in de vormgeving van het LOB-beleid van scholen? Denkbaar is bijvoorbeeld dat gemeenten veel waarde hechten aan de aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt in hun regio en daarom proberen in hun steun aan LOB-beleid van scholen om onderwijs en bedrijfsleven dichter bij elkaar te brengen.
- Hoe verloopt het keuzeproces? Pas als meer duidelijk is hoe het keuzeproces verloopt, kan LOB meer gericht ondersteuning bieden. Stel bijvoorbeeld dat het keuzeproces sterk afhangt van de docent als kennisbron, rolmodel en gesprekspartner, dan is professionalisering van docenten van groot belang. Als ouders een belangrijke rol spelen in het keuzeproces, ligt het voor de hand dat zij in het proces betrokken worden. Tevens is van belang dat het keuzeproces tussen groepen kan verschillen (geslacht, herkomst, sociaal milieu) en daarom zijn mogelijk verschillende instrumenten of accenten in LOB nodig.

- Is het arbeidsmarktperspectief van opleidingen voldoende stabiel om dit aspect een belangrijke plaats te geven in LOB? Er wordt wel gesteld dat het weinig zin heeft om het arbeidsmarktperspectief een belangrijke plaats te geven omdat de arbeidsmarkt zo veranderlijk is dat dit geen zin heeft. Onderzoek wijst echter uit dat tussen 2007 en 2017 opleidingen in de techniek en de zorg systematisch een beter arbeidsmarktperspectief lieten zien dan andere opleidingen (Gelderblom e.a., 2019). In dit onderzoek zullen we dit onderzoek actualiseren.
- Wat is een effectief LOB-beleid en wat zijn daarbinnen de werkzame mechanismen? Deze vraag kan pas beantwoord worden als de vorige vragen zijn beantwoord. Effectiviteit vraagt een maatstaf of een combinatie, zoals aantrekkelijkheid van een opleiding/baan enerzijds en arbeidsmarktkansen anderzijds. Duidelijk is in ieder geval dat LOB weinig effectief is, als blijkt dat deze studieloopbaankeuzes niet beïnvloedt. Vandaar dat in het empirische deel veel aandacht wordt besteed aan het effect van LOB op studieloopbaankeuzes. Daarbij wordt ook gekeken naar de invloed van de aard van de ingezette LOB (type instrumenten en uitvoeringswijze).
- Hoe kunnen de uitkomsten over effectief LOB-beleid vertaald worden naar de uitvoeringspraktijk van LOB in Nederland? Hiertoe leggen we de uitkomsten van wat we weten over een effectief LOB-beleid naast de uitvoeringspraktijk op vmbo-scholen. Tevens besteden we aandacht aan de rol van andere actoren (gemeenten, rijksoverheid).

1.1.3 Meerwaarde

Eerder is gesteld dat er weinig bekend is over de effectiviteit van LOB in Nederland op opleidingskeuzes en al helemaal weinig over de invloed van kenmerken als type, vorm, intensiteit en uitvoeringswijze hierop. Die kennis is echter wel nodig om goed LOB te ontwikkelen en dit goed uit te voeren. Ook de internationale literatuur biedt slechts weinig houvast. Uit een literatuurstudie die we in het kader van deze studie hebben uitgevoerd en die al is gepubliceerd, blijkt dat er weliswaar vrij veel gedegen onderzoek is gedaan naar de effecten van LOB, ook naar de arbeidsmarkteffecten, maar dat dit zich vrijwel geheel beperkt tot de Angelsaksische landen. Doordat de onderwijssystemen in deze landen anders zijn opgebouwd, zijn de uitkomsten niet zonder meer van toepassing op Nederland. Verder zijn er maar weinig buitenlandse studies met aandacht voor de effecten van LOB op de richting van een vervolgopleiding, terwijl LOB in het vmbo juist die rol vervult in relatie tot het mbo. Dit betekent niet dat de internationale literatuur niet van waarde is. In het bijzonder enkele Duitse studies geven indicaties dat LOB effectieve hulp kan bieden bij de beroepskeuze en dat de vorm en uitvoering van LOB er hierbij toe doen. Deze uitkomsten zijn zeker van waarde in de Nederlandse context. Maar ook deze studies kijken niet naar de arbeidsmarkteffecten.

Dit betekent dat het onderzoek zoals hiervoor omschreven een grote meerwaarde kan hebben. Zouden we sterke aanwijzingen vinden voor gunstige effecten van LOB in het vmbo en de meeste afzonderlijke instrumenten daarbinnen, dan kunnen we concluderen dat men op de goede weg is. Aanbevelingen zullen dan vooral het karakter van ‘fine-tuning’ hebben. Maar vinden we overwegend geen of kleine effecten dan is er veel meer ruimte voor aanbevelingen en zullen deze een fundamenteeler karakter hebben. Dat, zoals we eerder aangaven, veel kinderen achteraf spijt hebben van hun opleidingskeuze maakt de tweede situatie aannemelijker dan de eerste. Een grotere effectiviteit kan op verschillende manieren bereikt worden. In de eerste plaats door meer gebruik te maken van effectief gebleken instrumenten, als deze nog een beperkt bereik hebben. Verder kan het zijn dat effectief gebleken instrumenten de behoefte aan LOB niet volledig dekken. Dan is het de vraag hoe niet-effectief gebleken instrumenten effectiever kunnen worden gemaakt, bijvoorbeeld door aanpassing van hun vorm of hun uitvoeringswijze. Van belang is dat LOB juist ook effectief is voor leerlingen die de grootste moeite hebben met hun opleidings- en arbeidsmarktkeuzes. Daarom gaan we ook na of de aard van de LOB aangepast moet worden aan kenmerken (gender, migratieachtergrond) van leerlingen. De aanbevelingen hebben voor een belangrijk deel betrekking op het LOB-beleid van scholen, maar daarnaast ook op hoe gemeenten hun stimulerende rol op het gebied van LOB het beste kunnen invullen.

1.2 AANPAK

Een mix van kwantitatief en kwalitatief onderzoek

Beantwoording van de onderzoeksvragen vraagt om kwantitatief onderzoek naar de effecten van LOB. Maar we willen ook weten wat de toegepaste LOB-instrumenten inhouden en hoe en door wie ze worden uitgevoerd. Verder is niet alleen van belang welke effecten LOB heeft op keuzevaardigheden, onderwijskeuzes en arbeidsmarktuitkomsten, maar ook hoe de betrokken actoren (leerlingen, ouders, scholen, externe uitvoerders van LOB en gemeenten) LOB ervaren en waarderen en vanuit welke doelstellingen zij LOB benaderen. Hoeveel belang hechten zij bijvoorbeeld aan het arbeidsmarktperspectief van opleidingen en hoe komt dit uiting in hun keuzes of in hun beleid ten aanzien van LOB? Er zijn dus ook veel kwalitatieve zaken die aandacht verdienen in het onderzoek. Dit vergt dataverzameling bij alle betrokken actoren: leerlingen, ouders, scholen en gemeenten.

Toespitsing van het veldwerk op Zuid-Holland

Gemeenten beïnvloeden het beleid van scholen. Het is dus essentieel om voor het onderzoek een groep gemeenten te kiezen, en vmbo-scholen uit deze gemeenten bij het onderzoek te betrekken. De gedragingen van deze actoren hangen immers met elkaar samen. Om praktische redenen is ervoor gekozen om het onderzoek tot Zuid-Holland te beperken. Daarmee is de omvang van het onderzoek behapbaar, terwijl deze provincie groot genoeg is voor voldoende variatie in het beleid van gemeenten en scholen op het terrein van LOB om in beginsel effecten hiervan te kunnen meten.

Generaliseerbaarheid

Generaliseerbaarheid van de uitkomsten naar Nederland als geheel of naar andere delen van Nederland is natuurlijk van belang. Op grond van een analyse van gegevens van LAKS-data in bijlage II zijn er geen aanwijzingen dat vmbo-leerlingen in Zuid-Holland een andere opstelling en waardering hebben van LOB in vergelijking met de rest van Nederland. Dit is een aanwijzing dat het LOB-beleid in Zuid-Holland weinig verschilt van elders. Dit betekent niet dat Zuid-Holland een exacte afspiegeling van Nederland is. Integendeel, het is belangrijker dat allerlei groepen leerlingen en opleidingen in voldoende mate in het onderzoek vertegenwoordigd zijn. Hierbij gaat het dan in de eerste plaats om leerlingen uit groepen met een lagere sociaaleconomische status. Deze zijn vooral te vinden onder leerlingen met een migratieachtergrond en leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg en kaderberoepsgerichte leerweg. Beide groepen leerlingen zijn oververtegenwoordigd in ons onderzoek, wat het mogelijk maakt om na te gaan of de effecten van LOB bij deze groep afwijken van het gemiddelde beeld en of LOB bijdraagt tot vermindering van de achterstand van deze leerlingen. Tegelijkertijd kent de onderzoeksgroep ook een grote diversiteit en een behoorlijke spreiding over bijvoorbeeld leerwegen. Verder is er een grote diversiteit over profielen. In bijlage II wordt meer uitgebreid ingegaan op de generaliseerbaarheid.

1.3 ONDERZOEKSACTIVITEITEN

1.3.1 Dataverzameling

Het veldwerk voor het empirische deel van de studie, waarover dit rapport gaat, is breed opgezet en omvat alle actoren die in Zuid-Holland een rol spelen bij LOB op het vmbo: leerlingen, scholen; ouders, gemeenten, aanbieders van LOB-interventies en intermediairs tussen scholen en bedrijven. De volgende activiteiten zijn hiervoor uitgevoerd:

- Een enquête onder vmbo-leerlingen.
- Een enquête onder LOB-verantwoordelijken op vmbo-scholen in twee schooljaren.
- Interviews met LOB-verantwoordelijken op scholen waar de enquête met leerlingen is afgenomen.
- Interviews met gemeenten en andere regionale spelers, zoals aanbieders van interventies en intermediairs tussen scholen en bedrijven.
- Interviews met ouders.
- Analyse met CBS-micro-data van vmbo-leerlingen in Zuid-Holland.

De gegevens bieden onder meer informatie over de volgende onderwerpen:

- De door scholen toegepaste LOB-instrumenten en de wijze waarop zij zijn uitgevoerd;
- De deelname van leerlingen aan deze instrumenten;
- Oordelen van de leerlingen over de kwaliteit van LOB en wat zij eraan hebben gehad;
- De profielkeuze voor het vmbo en de opleidingskeuze voor het mbo;
- De arbeidsmarktparticipatie na beëindiging van het mbo;
- Het beleid van scholen op LOB-gebied en de organisatie en uitvoering van LOB;
- Knelpunten die scholen ondervinden bij LOB en professionalisering;
- Oordelen van leerlingen en scholen over kwaliteit en effectiviteit van LOB;
- Suggesties van leerlingen en scholen voor verbetering van LOB;
- De rol van ouders bij de onderwijskeuzes van leerlingen;
- Informatie op diverse punten van ouders, gemeenten en andere actoren.

Vooraf het aantal leerlingen dat bij het onderzoek betrokken is, is aanzienlijk. Ruim 2700 vmbo-leerlingen van 24 scholen hebben de schriftelijke vragenlijst volledig ingevuld. In iets meer dan de helft gaat het om tweedejaars leerlingen (in verband met hun profielkeuze⁶) en bij iets minder dan de helft vierdejaars leerlingen (in verband met hun keuze voor een mbo-opleiding). Ongeveer een kwart betreft leerlingen die thuis (ook) een andere taal spreken dan het Nederlands. We beschouwen dit laatste als een indicator voor migratieachtergrond.

De microdata van het CBS betreffen een nog aanzienlijk grotere groep vmbo-leerlingen, namelijk ongeveer 28.600 tweede- en 31.750 vierdejaars verdeeld over 128 scholen en drie schooljaren (in de enquête van schooljaar 2019-2020 is ook gevraagd naar gegevens over het vorige schooljaar). Ongeveer een derde van deze scholen heeft in twee jaren (2020 en 2021) een (schriftelijke) enquête ingevuld. In de regressie-analyses zijn ruim 11.000 tweede- en 19.000 vierdejaars meegenomen. Dit zijn er minder dan het totaal aantal leerlingen, omdat niet alle gegevens voor alle leerlingen beschikbaar waren en er bij de analyse voor de profielkeuze een selectie is gemaakt van scholen die zowel techniek als zorg aanbieden.

Met de decanen van de (24) scholen die aan de enquête onder leerlingen hebben deelgenomen zijn diepte-interviews gehouden. Verder zijn diepte-interviews gehouden met 66 ouders en 45 interviews met vertegenwoordigers van andere actoren (gemeenten, vertegenwoordigers van aanbieders van interventies, regionale samenwerkingsverbanden en intermediairs tussen scholen, gemeenten en bedrijfsleven).

Een meer uitgebreide verantwoording van de onderzoeksactiviteiten is terug te vinden in bijlage I.

1.3.2 Analyses

Er zijn zowel verklarende als beschrijvende analyses uitgevoerd. De verklarende analyses betreffen allereerst de profielkeuze in het vmbo en de opleidingskeuze voor het mbo. Hierbij wordt onderzocht in hoeverre de verschillende LOB-instrumenten effect hebben op deze keuzes. Hiervoor worden drie typen analyses uitgevoerd. In de eerste twee worden de feitelijk gemaakte keuzes door een leerling via regressieanalyses in verband gebracht met de LOB-instrumenten waaraan de leerling al dan niet heeft deelgenomen, zijn of haar kenmerken en kenmerken van de school. De twee analyses verschillen in de gebruikte data. De ene analyse gebruikt data uit de enquête onder leerlingen en daaraan gekoppeld gegevens uit de enquête onder de scholen van deze leerlingen. Voordeel van deze analyse is dat de gegevens het meest uitgebreid zijn. Nadeel is dat de gegevens betrekking hebben op één jaar, waardoor geen longitudinale analyse mogelijk is, wat uit methodologisch oogpunt wel beter zou zijn. De andere analyse maakt gebruik van de CBS-microdata. Het was ideaal geweest als deze gegevens gekoppeld hadden kunnen worden aan de gegevens uit de enquête onder leerlingen, maar dit is om privacy-redenen niet mogelijk. Wel konden de CBS-gegevens gekoppeld worden aan een beperkt aantal gegevens over het LOB-beleid onder scholen. De belangrijkste beperking is dat we voor deze analyse geen individuele gegevens

⁶ Sommige scholen wijken hiervan af. De keuze voor een profiel vindt dan reeds in het eerste of pas in het derde leerjaar plaats. Dit geldt ook voor enkele scholen in de leerlingenuquête. Voor het gemak spreken we in dit rapport bij iedereen die voor de profielkeuze staat over "tweedejaars".

hebben over LOB-deelname. Wel hebben de deelnamegegevens op schoolniveau en gegevens over het schoolbeleid op LOB-gebied. Voordeel van deze analyse is dat we gegevens hebben voor meer scholen en veel meer leerlingen en dat we deze leerlingen ook kunnen volgen bij het begin van hun vervolgopleiding. Daarnaast kunnen we met deze gegevens ook effecten van LOB op de arbeidsmarktdeelname onderzoeken.

In een derde verklarende analyse leggen we een verband tussen de deelname aan LOB en de percepties die leerlingen hebben van de kwaliteit, resultaten en effecten van LOB. Het belangrijkste voordeel van deze analyse is dat deze enig inzicht kan geven in wat leerlingen leren van LOB. Zo kan onder meer een verband worden gelegd met loopbaanvaardigheden. Nadeel van deze analyse is dat percepties een minder betrouwbare meetwijze van effecten vormen. De analyses hebben dus alle drie voor- en nadelen. Door ze alle drie toe te passen, denken we een beter beeld van de effecten te krijgen dan bij toepassing van alleen één of twee van hen.

In de kwantitatieve analyses kunnen slechts in beperkte mate indicatoren van de uitvoeringspraktijk meegenomen worden. De uitvoeringspraktijk is echter wel een zeer belangrijk onderwerp in het onderzoek, omdat het aannemelijk is dat deze sterk bepalend is voor de effectiviteit van LOB. In het veldwerk is veel informatie over de uitvoeringspraktijk verzameld bij de meest betrokken actoren, de scholen en de leerlingen. Aan de hand van een kwalitatieve analyse van deze informatie en de resultaten van de effectanalyses zullen aanbevelingen worden geformuleerd voor verbetering van LOB.

1.4 DE INVLOED VAN COVID OP HET ONDERZOEK

Het veldwerk voor het onderzoek is uitgevoerd in de periode dat het COVID-virus Nederland in zijn ban hield. Ook voor scholen had dit de nodige gevolgen. Er waren perioden waarin leerlingen door overheidsmaatregelen tegen de verspreiding van het virus niet naar school konden en lessen uitvielen of online werden gegeven. Ook werd het sociale leven van leerlingen ernstig geraakt door deze maatregelen, waardoor velen niet goed in hun vel zaten of zelfs psychische problemen kregen. Verder werd ook de arbeidsmarkt erdoor beïnvloed. Tijdens de crisis was het moeilijker om aan een baan te komen, doordat bedrijven minder afzet hadden en er weinig mobiliteit van werknemers was door de overheidssubsidies die de overheid gaf om bedrijven overeind te houden. Toen COVID minder dreigend werd en de economie weer opveerde, kwam er juist krapte op de arbeidsmarkt.

Wat zijn de gevolgen hiervan voor ons onderzoek?

In principe is het beoogde oorspronkelijke design voor het onderzoek behouden, er zijn geen onderzoeksactiviteiten vervallen. Wel is de volgorde, timing en invulling van activiteiten aangepast. Zo zijn diverse onderzoeksactiviteiten, zoals de enquête onder leerlingen en interviews met ouders, doorgeschoven van schooljaar 2020/2021 naar 2021/2022 omdat corona een serieuze belemmering vormde in 2020/2021.

Ook in 21/22 zijn er echter nog steeds aanpassingen in de (LOB-)praktijk op scholen. Sommige activiteiten vinden (deels) online plaats, of gaan niet door of worden uitgesteld. Doordat slechts kort sprake is van een lockdown overheerst het online element overigens niet. Omdat corona nog wel een rol speelt in 21/22 verstoort ziekte van leraren en leerlingen soms de lespraktijk. Toch laat de enquête onder leerlingen een behoorlijke deelname bij verschillende interventies zien. De variatie hierin tussen en binnen scholen geeft mogelijkheden voor analyses om de effecten van deelname op keuzes te bepalen, evenals de verschillen in beleid tussen scholen.

Bij de enquête onder decanen ligt het accent van de meer beschrijvende analyse op de eerste meting in het schooljaar 2019/2020, waarbij minder knelpunten optraden dan in 2020/2021. De lockdown trad hier in maart in op een moment dat veel leerlingen al een (voorlopige) keuze hadden gemaakt en daarvoor al diverse LOB-activiteiten hadden gevolgd. De lockdown was wel een serieuze belemmering, omdat vanaf dat moment veel activiteiten vervielen. Maar vooral het persoonlijke contact met leerlingen werd gemist.

Tenslotte stellen we vast dat de deelname van leerlingen, scholen, ouders, gemeenten en andere actoren aan het onderzoek goed is geweest, zowel kwalitatief als kwantitatief. Al met al kunnen we concluderen

dat, hoewel COVID het onderzoek heeft bemoeilijkt, dit nog steeds bruikbare informatie en inzichten oplevert. Voor meer informatie over de rol van COVID verwijzen we naar bijlage III.

1.5 OPZET VAN HET RAPPORT

In het volgende hoofdstuk volgt een conceptueel kader van de studie. Daarna komen achtereenvolgens verschillende actoren aan bod: de scholen (uitvoeringspraktijk, hoofdstuk 3; deelname aan LOB-activiteiten, hoofdstuk 4), gemeenten (hoofdstuk 5), leerlingen (hoofdstuk 6), ouders (hoofdstuk 7). Daarna volgen twee hoofdstukken met meer verklarende analyses over achtereenvolgens de profielkeuze (hoofdstuk 8) en de keuze voor een vervolgopleiding (hoofdstuk 9). Tenslotte volgt een hoofdstuk (10) waarin ingegaan wordt op de arbeidsmarktperspectieven die gekoppeld zijn aan verschillende keuzes voor mbo-opleidingen die in het vmbo worden gemaakt. Meer gedetailleerde toelichtingen en uitwerkingen zijn terug te vinden in een apart bijlagenrapport.

CONCEPTUEEL KADER

2 CONCEPTUEEL KADER⁷

In de praktijk kan LOB vanuit verschillende perspectieven benaderd worden. Enerzijds betreft dit de aandacht voor loopbaancompetenties, die uiteindelijk ook in het curriculum van het vmbo een plek hebben gekregen. Hierbij ligt het accent sterk op dat een leerling vaardigheden opdoet om te leren kiezen, waarbij de regie voor de uiteindelijke keuzes sterk bij de leerling zelf ligt. Daarnaast speelt vanuit maatschappelijk oogpunt de aansluiting op de vraag naar arbeid. Recentelijk is er weer meer aandacht voor de rol van LOB bij deze macrodoelmatigheid.

Bij het keuzeproces van leerlingen spelen veel actoren (ouders, familie, school, vrienden) een rol. LOB is bedoeld om dit keuzeproces vanuit school te begeleiden. De uitvoeringspraktijk hiervan kan sterk verschillen, zoals de instrumenten waarvan men gebruik maakt en door wie deze worden uitgevoerd. Het gaat niet alleen om de LOB-lessen, maar bijvoorbeeld ook om loopbaangesprekken, stages en bezoeken aan bedrijven en vervolgopleidingen. Dit vraagt een professionele uitvoering, waarbij men over voldoende kennis, vaardigheden en informatie beschikt om leerlingen te begeleiden. Andere spelers, zoals bedrijven, maar ook gemeenten kunnen ondersteuning bieden in het LOB-beleid.

In deze studie meten we de effecten van LOB door na te gaan in hoeverre verschillen in deelname en uitvoeringspraktijk van LOB invloed hebben op keuzes van leerlingen. Tevens gaan we na wat leerlingen zelf vinden van wat ze geleerd hebben van LOB en welke elementen daarbij meer en minder een rol spelen.

Eerder onderzoek naar de effecten van LOB levert een vrij positief beeld op. Het gaat dan echter om relatief veel studies in Angelsaksische landen. Bovendien is er slechts beperkt onderzoek dat zich richt op de invloed van LOB op keuzes en de mate waarin eventuele verschuivingen in keuzes juist ook in richtingen zijn die aansluiten op de maatschappelijke vraag naar arbeid.

2.1 WAT IS LOB EN WELKE DOELEN DIENT HET?⁸

LOB is het geheel van instrumenten die tot doel hebben om mensen te helpen bij het maken en realiseren van opleidings- en loopbaankeuzes. In beginsel is dit relevant voor scholieren en studenten, voor werklozen en voor werkenden. In dit rapport gaat het uitsluitend om LOB voor vmbo-ers.

LOB bestaat al meer dan honderd jaar. In deze periode zijn een aantal veranderingen te bespeuren in de LOB die binnen het onderwijs wordt toegepast. Een belangrijke verandering is de verschuiving van het maatschappelijke naar het individuele perspectief. Vanuit het maatschappelijke perspectief is van belang dat opleidingskeuzes worden afgestemd op de vraag naar arbeid, omdat door deze afstemming de productie van goederen en diensten kan worden gewaarborgd die vitaal zijn voor de bevolking. Zorgberoepen zijn daar een voorbeeld van. Vanuit het individuele perspectief is het wenselijk dat opleidingskeuzes aansluiten bij de talenten en voorkeuren van kinderen. Voorkeuren hebben zowel betrekking op de inhoud van opleidingen en beroepen als op het belang dat wordt gehecht aan inkomen en werkzekerheid. In de LOB zoals oorspronkelijk ontwikkeld door Parsons (1909⁹) zijn beide perspectieven van belang en dat is lang zo gebleven. Maar aan het eind van de twintigste eeuw is dit veranderd. Tegenwoordig wordt er bij de LOB die in het onderwijs wordt toegepast aangenomen dat het kind zelf moeten beslissen vanuit het eigen, individuele perspectief. De gedachte is dat het kind bepaalde vaardigheden nodig heeft,

⁷ Mede gebaseerd op De Koning (2021) en Gelderblom e.a. (2021).

⁸ Voor dit bredere perspectief waarin LOB relevant is voor het gehele arbeidsleven, zie: De Koning (2021).

⁹ Zie De Koning (2021) voor een uitgebreidere behandeling van de geschiedenis van LOB.

aangeduid als loopbaanvaardigheden¹⁰, om een goede opleidingskeuze te maken en dat LOB gericht is op het aanleren van deze vaardigheden. Expliciete advisering van kinderen waarin anderen aangeven welke opleidingen zouden passen speelt in deze visie dan ook nauwelijks een rol of wordt zelfs afgewezen als kinderen hier zelf weinig regie in hebben. De nadruk ligt veel meer op een dialoog¹¹.

Hoewel de arbeidsmarkt in de loopbaanvaardigheden wel wordt genoemd, is de rol hiervan relatief klein. Als rechtvaardiging hiervan wordt wel genoemd dat de arbeidsmarkt zo snel verandert dat het weinig zin heeft om de opleidingskeuze op de arbeidsmarkt af te stemmen. Eenmaal op de arbeidsmarkt zullen toch weer transities naar ander werk optreden. Belangrijk is dan om vaardigheden te hebben opgedaan die bij deze nieuwe keuzeprocessen benut kunnen worden. Waar hieraan voorbij wordt gegaan is dat het wel van groot belang is om een goede start te maken op de arbeidsmarkt. Heb je eenmaal een baan dan vind je ook gemakkelijker een andere baan. Verder zijn er beroepsdomeinen (vooral gezondheid en techniek) waarin al langere tijd tekorten zijn en ook voor de toekomst alles wijst op gunstige baankansen. Verder gaat het bij LOB niet alleen om het helpen bij het maken van keuzes maar ook bij het realiseren daarvan, bijvoorbeeld door voldoende beschikbaarheid van stages en het matchen van de vraag hiernaar en het aanbod ervan.

Hoewel de arbeidsmarkt binnen LOB maar een kleine rol speelt, wordt in het beleid ook het belang van de zogenoemde 'macro-doelmatigheid' erkend. Macro-doelmatigheid is de afstemming van de onderwijsuitstroom naar richting op de arbeidsmarktbehoefte. Uit onderzoek (Van Casteren e.a., 2019) bleek een aantal jaren geleden dat deze macro-doelmatigheid in het mbo onvoldoende was. Gelet op de gangbare optiek van LOB, waarin het arbeidsmarktperspectief van opleidingen maar een beperkte rol speelt, is dit niet verwonderlijk. Dus enerzijds vindt de overheid dat er afstemming moet zijn van het onderwijs op de arbeidsmarkt, maar anderzijds wordt in LOB hieraan geen of weinig aandacht besteed. Dit is evident tegenstrijdig. In dit licht is het begrijpelijk dat recentelijk de relatie tussen LOB en macrodoelmatigheid weer aan de orde wordt gesteld (zie bijvoorbeeld SBB, Kansrijk Opleiden, 2022).

2.2 HET KEUZEPROCES EN DE POTENTIËLE MEERWAARDE VAN LOB

Een deel van de kinderen weet al wat ze willen worden voordat ze LOB krijgen, maar voor velen geldt dit niet. Deze kinderen weten weinig over beroepsopleidingen en beroepen. Zijn ze wel geschikt voor een bepaald beroep, is het werk leuk, kun je er makkelijk werk in vinden en krijg je een goed loon? Voor een belangrijk deel kampen ze dus met een tekort aan *informatie*. Maar het is ook de vraag of ze zelf in staat zijn het keuzeprobleem zo te structureren, of ze voldoende *keuzevaardigheden* hebben. En er zijn ook andere vaardigheden die je nodig hebt zoals *sollicitatievaardigheden* voor het solliciteren voor stages en banen. Maar LOB gaat ook over *voorzieningen* zoals voldoende beschikbaarheid van stageplaatsen en de matching van vraag en aanbod hiervan. Tijdens stages kunnen kinderen erachter komen welk type werk aansluit bij hun preferenties en talenten. Bovendien kan een stage al het contact leggen voor een leerwerkplaats of een baan later. Al deze instrumenten kunnen het kind dus helpen om tot een beredeneerde keuze te komen.

Vanuit de huidige LOB wordt sterk benadrukt dat het kind zelf de opleidingskeuze moet maken. Maar in de praktijk heeft de omgeving van het kind hier toch grote invloed op. Vooral de *ouders* hebben veel invloed, maar ook *andere familie* en *vrienden/vriendinnen*. Verder kan een negatief of juist positief maatschappelijk *imago*, dat door de media kan worden versterkt, de keuze sturen. Zo heeft jarenlang techniek een slecht imago gehad, gebaseerd op verouderde, onjuiste beelden. Ook de invloed van de directe omgeving is lang

¹⁰ Dit is voor het curriculum van het lob-onderwijs uitgewerkt in 5 loopbaancompetenties, zie bijvoorbeeld:

https://www.expertisepuntlob.nl/bestanden/artikelen/6/966_digi_wegwijzer_loopbaancompetenties_los.pdf?1604579582=. Een verdere toelichting van deze loopbaancompetenties is bijvoorbeeld terug te vinden in Kuijpers (2012).

¹¹ "Zie bijvoorbeeld: "Daarvoor is een regelmatige dialoog (tussen docent/studieloopbaanbegeleider en leerling) en nog beter een dialoog (tussen praktijkopleider, docent en leerling) nodig. In deze dialoog moeten de gedachten en de gevoelens van de leerlingen over hun ervaringen met werk en werken centraal staan." Bron: <https://www.kennisrotonde.nl/vraag-en-antwoord/effecten-lob>.

niet altijd op accurate informatie gebaseerd. De ruis die zo kan ontstaan, maakt de keuze voor het kind extra lastig.

Wat de keuze ook moeilijk maakt is dat informatie over beroepen en de arbeidsmarkt niet zomaar beschikbaar is en soms moeilijk te interpreteren. Om behulpzaam te zijn voor de keuze moet informatie worden verzameld, verwerkt en bewerkt. Denk bijvoorbeeld aan arbeidsmarktprognoses. Het is de vraag of de informatie die hieruit momenteel voortkomt voldoende is en voldoende duidelijk wordt overgebracht voor kinderen die voor opleidingskeuzes staan.

Ten slotte is een complicatie dat het bij opleidingskeuzes om keuzes gaat die op langere termijn grote gevolgen kunnen hebben. Mensen in het algemeen, maar kinderen in het bijzonder, hebben vaak moeite deze gevolgen te overzien en mee te wegen. Dit kan er bijvoorbeeld toe leiden dat men voor een 'leuke' opleiding kiest, waarvan later op de arbeidsmarkt blijkt dat de kansen op werk en een behoorlijk inkomen ongunstig zijn. Achteraf zal men dan veelal niet gelukkig zijn met de gemaakte keuze.

Het is heel goed voorstelbaar dat de inzet van LOB, jongeren niet of voldoende helpt bij de opleidingskeuze. Het kan immers zo zijn dat er voor een kind niet één opleiding echt uitspringt, ook niet na alle informatie die het via LOB krijgt. Het is zelfs mogelijk dat LOB het keuzeprobleem juist moeilijker maakt, omdat het (nog) meer aantrekkelijke alternatieven aanreikt. Ook de directe omgeving van het kind kan de keuze bemoeilijken als deze aanstuurt op een opleidingskeuze die contrair is aan wat het kind is geneigd te kiezen op basis van LOB. Juist in situaties waarin voor het kind verschillende opleidingsalternatieven ongeveer even aantrekkelijk zijn, of de omgeving een vrij grote invloed heeft, kan een *deskundig advies* zinvol zijn. Bij een nadere keuze zou dan vooral aandacht kunnen worden besteed aan geschiktheid en arbeidsmarktperspectief. Zo'n advies kan ook helpen om keuzes te voorkomen die onvoldoende de lange termijn in ogenschouw nemen.

Al met al valt gezien de complexiteit van het keuzeproces te betwijfelen of het voldoende is om kinderen loopbaanvaardigheden bij te brengen. Als een kind een keuze wil maken voor een opleiding die evident onverstandig is omdat de opleiding heel weinig arbeidsmarktperspectief biedt of door te weinig aanleg weinig kans biedt op een succesvolle afronding, dan zou het kunnen helpen als een deskundige begeleider hierop wijst en betere alternatieven aanreikt. Ook bij kinderen die heel veel moeite hebben om een keuze te maken lijkt een advies door een deskundige begeleider zinvol.

2.3 HET LOB-INSTRUMENTARIUM

Er bestaat geen internationale standaardisatie van LOB-interventies. In een grote internationale literatuurinventarisatie (Hughes e.a., 2016) wordt een indeling van LOB-interventies gehanteerd die we als uitgangspunt nemen. Op een aantal punten wijken we echter af van deze indeling¹².

We onderscheiden negen typen LOB-instrumenten (zie ook tabel 2.1). De eerste twee hebben te maken met het verkrijgen van informatie, namelijk instrumenten waarmee leerlingen beter zicht krijgen op de beroepen/opleidingen die aansluiten bij hun preferenties en aanleg en instrumenten die bijvoorbeeld informatie bieden over opleidingseisen en het arbeidsmarktperspectief dat opleidingen bieden. Het derde en vierde type instrumenten bieden kinderen hulp bij de keuze, respectievelijk hulp bij de keuze voor een opleiding en hulp bij de keuze van een stage, werkervaringsplaats of leerwerkplaats. Het vijfde en zes type hebben betrekking op het opdoen van vaardigheden, namelijk vaardigheden om betere opleidings- en beroepskeuzes te maken en vaardigheden op het gebied van solliciteren¹³. Het zevende en achtste type hebben betrekking op het LOB-systeem. Het ene heeft betrekking op de inzet van ICT bij LOB en het andere op verbetering van LOB door scholing van degenen die LOB uitvoeren en aanpassing van de uitvoering van

¹² Zie voor nadere toelichting Gelderblom e.a., 2021.

¹³ Dit laatste type werken we in deze studie minder uit omdat de studie zich concentreert op keuzes die op het vmbo gemaakt worden. Sollicitatietraining is minder verbonden met de keuze van type profiel en vervolgopleiding, maar meer van school naar werk.

LOB. Dit laatste betreft bijvoorbeeld de tijd die docenten en decanen aan LOB kunnen besteden en hun onderlinge taakverdeling bij LOB. Het negende type LOB betreft LOB voor ouders. Deze kunnen in de praktijk veel invloed hebben op de beroeps- en opleidingskeuzes van hun kinderen. LOB kan hen helpen in de begeleiding van hun kinderen hierbij.

In onze interpretatie is LOB dus breder dan activiteiten die gericht zijn op vergroting van loopbaanvaardigheden. Het betreft onder meer ook het verstrekken van informatie en advies¹⁴, activiteiten om LOB te verbeteren, en matching van de vraag naar en het aanbod van stages.

Tabel 2.1 Overzicht van de onderscheiden typen LOB en voorbeelden van LOB-interventies

Type LOB	Voorbeelden van interventies
Kennismaking met werk/studie om beter inzicht te krijgen welk type werk/studie aansluit bij talenten en interesses	Bedrijfsbezoeken, stages, deelname aan werkervaringsprojecten
Beter geïnformeerd raken over relevante aspecten van opleidingen en beroepen	Bijvoorbeeld informatie over de opleidingseisen voor beroepen, proefstuderen, open dagen, opleidingsmarkten, informatie over arbeidsmarktperspectief, gastlessen
Hulp bieden bij de keuze voor een opleiding	Begeleiding en advies door, of dialoog met, een mentor, decaan of consultant, beroepskeuzetest
Hulp bij het vinden van een stage, werkervaringsplaats of leerwerkplaats	Samenwerking tussen scholen en bedrijven, intermediairs die bemiddelen tussen leerlingen en bedrijven
Onderwijs of training in LOB	Training in het ontwikkelen en benutten van netwerken, onderwijs in keuzevaardigheden, leren hoe je informatie kunt krijgen over opleidingen en beroepen
Werknemersvaardigheden/sollicitatietraining	Training in het maken van een cv, training in het opstellen van een sollicitatiebrief, training in het voeren van sollicitatiegesprekken
Digitale LOB	Digitaal portfolio waarin leerlingen o.a. alle loopbaanvaardigheden bijhouden, online lesmethodes, digitale beroepskeuzetest
Organisatie en training	Training docenten in LOB, training consultants in LOB, maatregelen om de organisatie bij de uitvoering van LOB efficiënter te maken
LOB voor ouders van scholieren	Gesprekken met ouders en leerlingen, voorlichtingsbijeenkomsten

2.4 WELKE FACTOREN BEPALEN LOB EN WAAROP HEEFT LOB INVLOED

LOB kan als een input-outputproces worden gezien. LOB heeft tot doel om bepaalde uitkomsten te genereren. Een van die uitkomsten is dat kinderen betere opleidings- en beroepskeuzes maken. Voor het kind zelf betekent 'beter' dat deze keuzes beter aansluiten bij hun preferenties wat betreft de werkinhoud, tot een hogere kans op (duurzaam) werk leiden en tot een hoger inkomen. Dat het werk aansluit bij hun aanleg is ook van belang, maar is eerder middel dan doel. Een tweede uitkomst is dat kinderen de beroepskeuze beter wordt afgestemd op de arbeidsvraag en de maatschappelijke behoeften.

De LOB-instrumenten kunnen als de inputs worden gezien. De mate waarin de gewenste uitkomsten worden gerealiseerd is in belangrijke mate afhankelijk van de vraag welke instrumenten door de school worden ingezet, hoe het design van deze instrumenten is en hoe ze worden uitgevoerd. Daarbij speelt onder meer een rol hoe deskundig de uitvoerenden zijn en hoeveel tijd zij aan LOB kunnen besteden. Dit zou mede afhankelijk kunnen zijn van wie de uitvoering doet: de school of externen. Dit kan per type instrument verschillen. Als het om de aansluiting op de arbeidsmarkt gaat kan het bijvoorbeeld wenselijk zijn om organisaties bij LOB te betrekken die een rol vervullen bij de matching van vraag en aanbod op de

¹⁴ Bij loopbaanvaardigheden speelt informatie ook een rol, maar daar gaat het er meer om welke informatiebronnen er zijn en waar je deze (op het internet bijvoorbeeld) kan vinden, zodat een leerling er zelf mee aan de slag kan. Maar zoals eerder is aangegeven is het interpreteren van arbeidsmarktinformatie vaak lastig. Men kan daarom ook arbeidsmarktinformatie actief onder aandacht van kinderen brengen en daarbij uitleggen wat de betekenis is voor hun onderwijskeuze.

arbeidsmarkt. Om te zorgen dat er voldoende stage- en leerwerkplaatsen zijn, is betrokkenheid van individuele bedrijven, maar ook van de sociale partners van belang (die hierover in CAO's bepalingen kunnen opnemen over stages en leerwerkplaatsen).

De overheid speelt ook een rol bij LOB. Zij kan scholen middelen ter beschikking stellen voor LOB, maar tevens eisen aan de LOB stellen. Verder kan zij scholen helpen bij het ontwikkelen van expertise over LOB. En ten slotte kan de overheid zelf ook de keuzes van kinderen te beïnvloeden, bijvoorbeeld door campagnes zoals in het verleden campagnes die meisjes attenderden op het belang van exacte vakken. Zowel de rijksoverheid als de provincies en de gemeenten kunnen een rol spelen bij LOB en doen dit in de praktijk ook. Dit geldt vooral voor de Rijksoverheid en de gemeenten. Een voorbeeld hiervan is het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid (NPRZ) dat veel aandacht besteedt aan LOB¹⁵ en het programma Spirit4You in de regio Haaglanden, waar subsidies vanuit de gemeente Den Haag een grote rol spelen¹⁶.

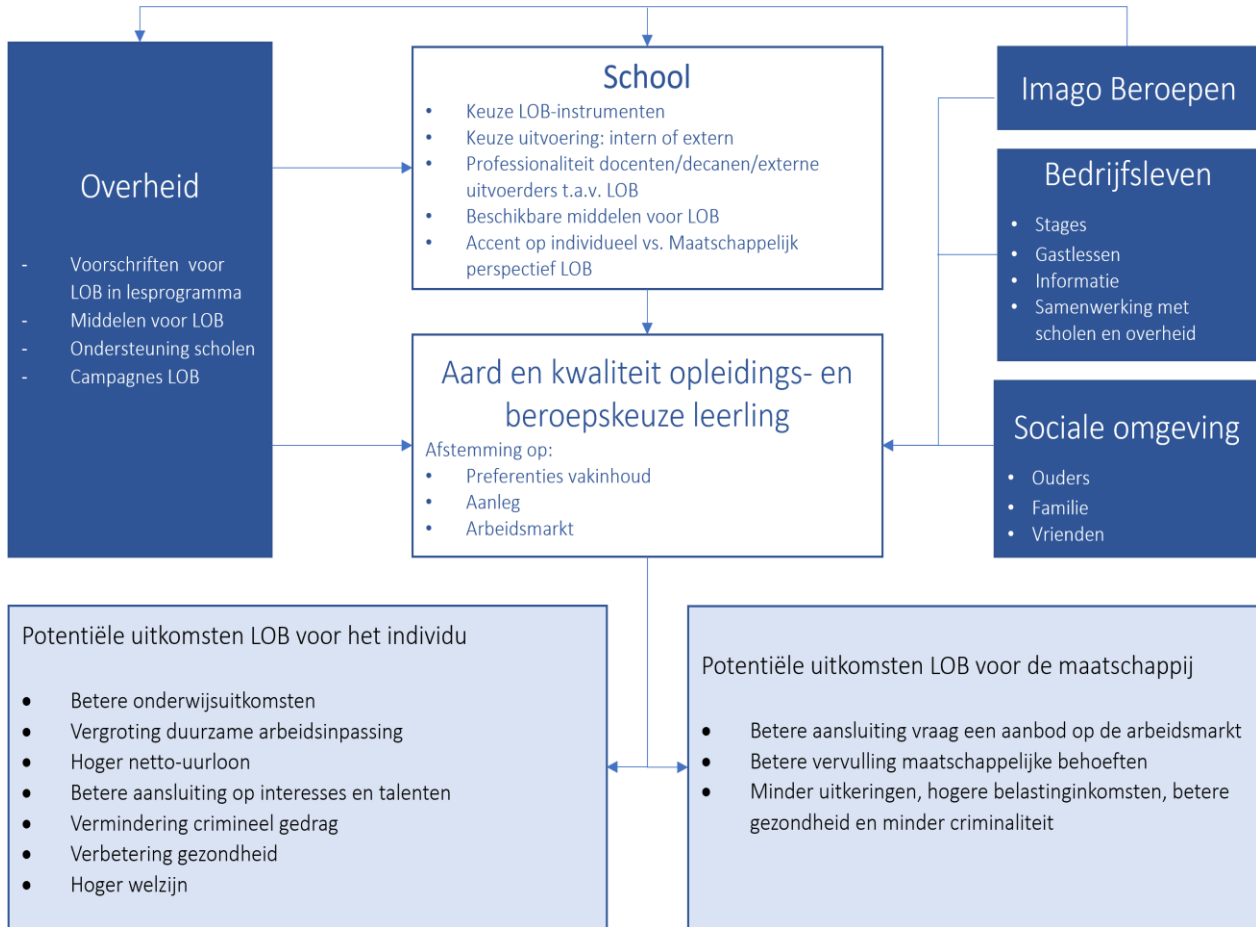
Verder speelt de sociale omgeving van het kind een belangrijke rol bij de opleidings- en beroepskeuze. Daarbij moet allereerst aan de ouders worden gedacht, maar daarnaast ook familieleden en vriend(inn)en. Hierbij moet aangetekend dat dit niet puur om toevallige voorkeuren van bijvoorbeeld ouders gaat. Kinderen van ouders met een lagere opleiding en een lager inkomen hebben een kleinere kans om goed terecht te komen. Dat geldt ook voor kinderen met een migratieachtergrond. Het is denkbaar dat de behoefte aan LOB bij deze groepen groter is dan bij meer geprivilegieerde groepen en dat er ook behoefte is aan aangepaste inhoud van LOB. Verder is de bredere maatschappelijke context van belang. Beroepen kunnen een meer of minder gunstig imago hebben dat alle actoren (het kind, de ouders, de rest van de sociale omgeving, de media, de school en de overheid) in hun gedrag en uitingen beïnvloedt. De media bijvoorbeeld, zullen niet alleen direct invloed op de keuze van het kind hebben, maar ook indirect via de school en de ouders.

In onderstaande figuur zijn de eerdergenoemde samenhangen schematisch weergegeven.

¹⁵ <https://www.nprz.nl/activity/loopbaanorientatie-en-begeleiding-lob>

¹⁶ <https://spirit4you.nl/>

Figuur 2.1 Schematische weergave samenhangen

2.5 HOE METEN WE DE EFFECTEN VAN LOB

Zoals we eerder in dit hoofdstuk beargumenteerden is het om verschillende redenen op voorhand niet zeker dat LOB ook daadwerkelijk de gewenste effecten heeft. Het is daarom belangrijk om deze effecten te meten. De meest betrouwbare methode is meting via een gerandomiseerd experiment of op basis van een natuurlijk experiment. Wij maken in ons onderzoek geen gebruik van gerandomiseerde experimenten omdat dit veel randvoorwaarden met zich meebrengt en veel van scholen vraagt. In Nederland is er bij scholen ook weinig draagvlak voor een dergelijke aanpak is omdat leerlingen dan als proefkonijnen zouden fungeren. Punt is echter dat in de huidige situatie iedere school zijn eigen invulling aan LOB geeft. Welke LOB een kind krijgt is dus afhankelijk van de school waar hij/zij op zit. Ook nu is dus de LOB voor de leerling willekeurig, alleen niet op een wijze waardoor je er harde conclusies uit kunt trekken.

De COVID-crisis heeft wellicht situaties opgeleverd die als een natuurlijk experiment kunnen worden gezien. Zo is het mogelijk zo geweest dat een deel van de leerlingen nog net voor het uitbreken hiervan LOB heeft gehad, terwijl voor anderen de LOB viel na de uitbraak, waardoor zij geen of minder uitgebreide LOB hebben gekregen. Maar het veldwerk van ons onderzoek viel geheel tijdens de COVID-periode waardoor we dit soort informatie niet hebben.

Onze aanpak op basis van de enquête onder leerlingen kan worden gezien als een benadering van een combinatie van voor- en nameting met een niet-experimentele controlegroep¹⁷. We weten van de vmbo-ers uit het tweede en vierde leerjaar niet alleen welk profiel, respectievelijk vervolgopleiding ze hebben

¹⁷ In de zogenaamde Maryland schaal van evaluatiemethoden is dit het derde niveau van betrouwbaarheid op een schaal van vijf niveaus. Zie: Farrington e.a. (2002).

gekozen maar ook welke ideeën ze hierover hadden voordat ze LOB in dit leerjaar kregen. Verder is het zo dat in de data die we hebben bij alle onderscheiden LOB-instrumenten een deel van de leerlingen hieraan niet deelgenomen heeft. Dit komt doordat scholen niet alle instrumenten aanbieden, deelname vrijwillig is of sommige leerlingen ondanks een verplichting niet hebben deelgenomen. We kunnen dus veranderingen in keuzevoorkeuren vergelijken tussen leerlingen die bepaalde LOB wel en degenen die deze niet hebben gekregen. De situatie voor LOB wordt gemeten door middel van een retrospectieve vraag, wat minder betrouwbaar is dan een voormeting. Een grote beperking van een niet-experimenteel design is dat dit niet uitsluit dat de deelnemers aan LOB een selectieve groep vormen waarvoor de uitkomsten ook zonder LOB relatief gunstig zouden zijn. Door te kijken naar veranderingen in uitkomsten wordt deze selectiviteit deels ondervangen. Tevens wordt deelname aan veel activiteiten op school- of klasniveau beslist, waardoor selectiviteit minder een rol speelt. Dit geldt echter niet voor alle activiteiten, waardoor bij sommige activiteiten het endogeniteitsprobleem wel een rol kan spelen. Verder hebben we uit enquêtes veel informatie over de betrokken leerlingen, hun ouders en scholen en kunnen we dus in belangrijke mate voor heterogeniteit corrigeren. Verder zullen we schattingsmethoden toepassen die rekening houden met de mogelijke endogeniteit van de opleidingskeuze.

Behalve van enquêtegegevens maken we ook gebruik van microdata van het CBS over de profielkeuze in het vmbo en de opleidingskeuze in het mbo. Deze kunnen we in verband brengen met het LOB-beleid van scholen waarover via enquêtes informatie is verkregen. We weten per school welke LOB-instrumenten zijn ingezet, hebben indicaties van de leerling-deelname hieraan en beschikken over informatie met betrekking tot de schoolprioriteiten bij LOB en de uitvoering hiervan. Met deze data zullen we ook trachten een verband te leggen tussen keuzes en LOB. Verder zal met de CBS-data worden onderzocht in hoeverre het arbeidsperspectief tussen opleidingen verschilt en hoe dat verandert in de tijd.

2.6 WAT WETEN WE OVER DE EFFECTEN, BATEN EN KOSTEN VAN LOB?¹⁸

Een belangrijke aanleiding voor dit onderzoek is dat er in Nederland relatief weinig effectiviteitsonderzoek naar LOB is gedaan en al helemaal weinig onderzoek naar de invloed van LOB op de arbeidsmarktkansen. Dit geldt ook voor andere Europese landen, met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk. Het meeste onderzoek dat in Nederland en Europa (met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk) naar de effecten van LOB is gedaan richt zich op het effect op het niveau van vervolgonderwijs, het effect op loopbaanvaardigheden en andere kwalitatieve uitkomsten.

In de Angelsaksische landen, in het bijzonder in de Verenigde Staten, vindt men wel vrij veel studies die arbeidsmarktuitskomsten meten. Deze studies laten in meerderheid gunstige effecten op werkgelegenheid en lonen zien, waarbij de effecten vaak vrij groot zijn. Daarbij past echter een belangrijke kanttekening. De Angelsaksische landen kennen geen uitgebreid systeem van middelbare beroepsopleidingen. De meest effectieve LOB-instrumenten op de high schools zijn degene die leerlingen de mogelijkheid bieden naast het algemeen onderwijs in de bedrijfspraktijk beroepservaring op te doen en een vak te leren. Op deze manier probeert men het duale systeem enigszins te benaderen. Daarom zegt dit weinig over het effect van werkervaring en stages in het Nederlandse vmbo.¹⁹

Het percentage studies met significant positieve uitkomsten van LOB verschilt over het algemeen weinig naar type instrument. Dit geldt zowel voor de Angelsaksische als de Europese studies (het aantal Nederlandse studies is te klein om hierover specifiek voor Nederland iets te zeggen). En voor zover er grotere verschillen worden gemeten, zijn deze door het relatief kleine aantal studies naar deze typen niet significant.

¹⁸ Voor een uitgebreider literatuuroverzicht met verdere verwijzingen naar studies, zie: Gelderblom et al (2021).

¹⁹ Voor leerlingen na hun vmbo-opleiding direct de arbeidsmarkt opgaan en tijdens hun vmbo-opleiding werkervaring en stages hebben gekregen zijn de resultaten van dergelijke projecten in de Angelsaksische literatuur mogelijk wel enigszins vergelijkbaar.

Er zijn twee studies bekend die verschillende uitvoeringswijzen van LOB naast elkaar zetten en nagaan of de effectiviteit van LOB afhangt van wie de LOB uitvoert. Daaruit blijkt dat de inzet van arbeidsbureaus (Fitzenberger e.a., 2020) en begeleidingscentra (Hoest e.a., 2013) een gunstig effect heeft op de uitkomsten. Andere studies kijken bijvoorbeeld naar het effect van gesprekken met een decaan of een mentor, maar gaan niet na wat het effect zou zijn geweest als deze gesprekken met iemand anders (bijvoorbeeld van een particulier bureau dat LOB uitvoert of van een arbeidsbureau) waren gehouden. Je weet dan niet of een vastgesteld effect mede komt door de aard van de uitvoerder of puur door de aard van het instrument.

Er zijn aanwijzingen dat de effectiviteit van LOB meer dan gemiddeld effectief is voor doelgroepen. Het meeste bewijs is er voor kinderen met een migratieachtergrond en kinderen met ouders met een laag inkomen/opleiding. Maar ook hier is het aantal beschikbare studies klein.

Het is niet alleen van belang dat LOB effectief is, maar ook dat de baten opwegen tegen de kosten. Hierover zijn voor zover wij weten maar twee studies bekend, namelijk een Nederlands (De Koning & Van der Toorn, 2021) en een Engels onderzoek (PWC, 2014). Beide onderzoeken concluderen dat een klein effect van LOB al voldoende baten genereert om de kosten van LOB goed te maken.²⁰ Maar meer onderzoek hiernaar is nodig om algemene conclusies te kunnen trekken over de benodigde omvang van het effect van LOB om de kosten hiervan minimaal goed te maken.

²⁰ De studie van De Koning en Van der Toorn (2021) heeft betrekking op het eerdergenoemde BRIDGE-programma, dat een omvangrijk en relatief kostbaar LOB-pakket omvatte. Zoals we aangaven is het de vraag of dit programma überhaupt positieve effecten heeft gegenereerd op keuzes van leerlingen, wat een centrale doelstelling was.

UITVOERINGSPRAKTIJK: PERSPECTIEF
SCHOLEN

3 UITVOERINGSPRAKTIJK: PERSPECTIEF SCHOLEN

In dit hoofdstuk gaan we in op de uitvoeringspraktijk van LOB op scholen aan de hand van de enquête en interviews onder decanen. Vrijwel alle scholen vinden “opdoen van inzicht in talenten en interesses” belangrijk of zeer belangrijk als doel van het LOB-beleid. Bij “opdoen van inzicht in kans op werk van opleidingen” is er duidelijk meer spreiding: sommige scholen vinden dit zeer belangrijk, maar meer dan een derde vindt dit hoogstens enigszins belangrijk.

In de uitvoeringspraktijk speelt de mentor een centrale rol. De decaan heeft veelal een tweedelijnsfunctie. Iets meer dan de helft van de scholen gebruikt een bestaande methode voor LOB. Bestaande LOB-methodes nemen school veel werk uit handen, bieden houvast aan mentoren en zorgen dat de school voldoet aan haar wettelijke verplichting om LOB-dossiers aan te leggen. Dit is praktisch, maar tegelijkertijd bestaat het gevaar dat de methode een doel op zich wordt.

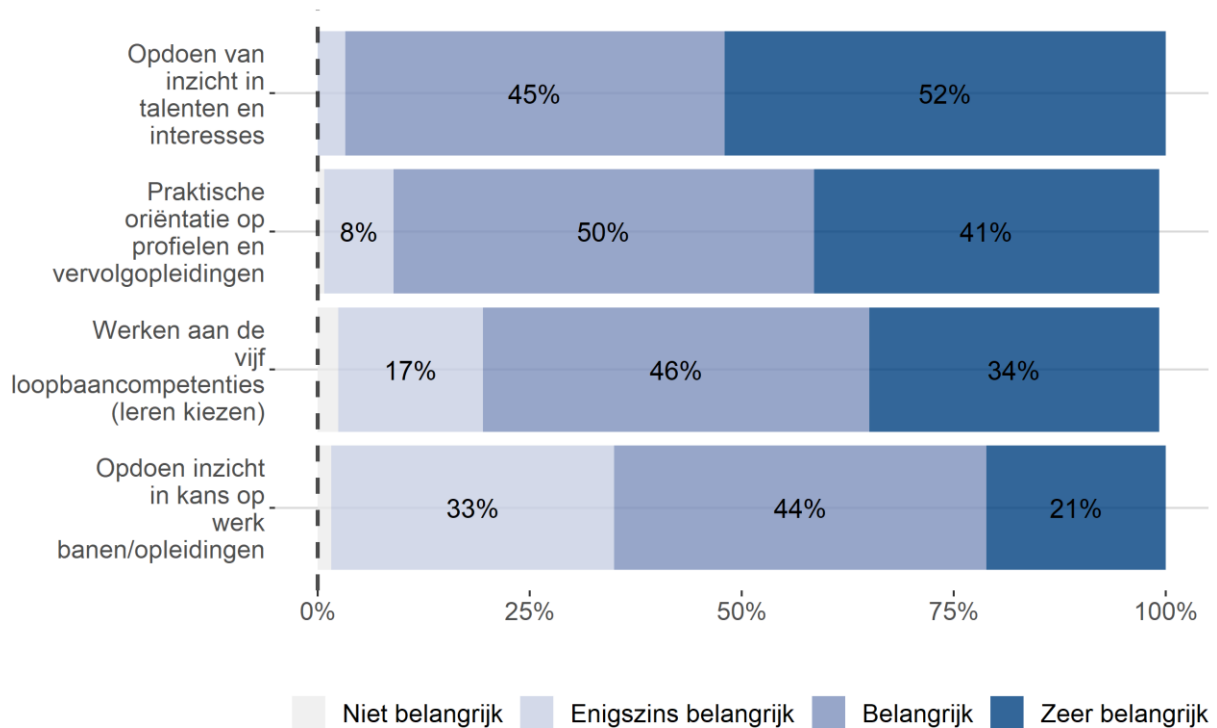
Slechts bij iets meer dan een derde van de scholen spelen bedrijven een grote rol in het LOB-beleid. Vooral bij TL-scholen is dit minder vaak het geval. Gemeenten spelen volgens scholen nog veel minder vaak een grote rol in het LOB-beleid. Scholen erkennen dat contacten met bedrijven en zeker gemeenten aspecten zijn die relatief minder goed functioneren in het LOB-beleid. Dit geldt ook voor tijd voor mentoren en arbeidsmarktinformatie. Arbeidsmarktinformatie is vaak versnipperd en voor decanen is het maar de vraag hoe mentoren dit gebruiken. Minder tijd voor mentoren hangt samen met minder professionaliseringsactiviteiten en minder mogelijkheden voor maatwerk.

Bijna tweederde van de scholen geeft aan dat sommige LOB-activiteiten ook bewust gericht zijn op de keuze van bepaalde richtingen, zoals techniek en zorg. Tegelijkertijd maken decanen in de interviews melding van terughoudendheid in de gesprekken met leerlingen om op deze richtingen te sturen. Een keuze die aansluit op interesses is belangrijker, al was het maar om uitval te voorkomen.

3.1 VISIE EN DOELEN

In de enquête over de uitvoering en effectiviteit van het LOB onder decanen vroegen we de scholen naar het belang dat ze vanuit hun visie hechten aan de verschillende doelen van LOB. In figuur 3.1 zien we dat er weinig variatie is ten aanzien van het doel ‘Opdoen van inzichten in talenten en interesses’: dat vinden vrijwel alle scholen (zeer) belangrijk. Ten aanzien van het doel ‘Opdoen van inzicht in kansen op werk van opleidingen en beroepen’ zijn de onderlinge verschillen groter: ruim een derde vindt dit niet of enigszins belangrijk en maar een vierde vindt dat dit zeer belangrijk is. Per saldo wordt dit doel van alle genoemde doelen het minst belangrijk gevonden.

Figuur 3.1 Hoe belangrijk zijn de volgende doelen van LOB vanuit de visie van uw school?

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

Deze variatie in het belang dat aan het arbeidsmarktperspectief wordt toegekend komt ook terug bij de interviews met decanen:

“Kiezen wat je leuk vindt is veel crucialer dan bijvoorbeeld arbeidsmarktperspectieven. Het gaat om een doelgroep die niet altijd even gemotiveerd is. Daarom is het juist bij deze doelgroep cruciaal om aan te sluiten bij hun interesses.”

“Het arbeidsmarktperspectief wordt wel meegenomen, maar is geen onderdeel van de doelstelling. Leerlingen hebben al moeite genoeg om iets te ontdekken dat ze leuk vinden. Eigenlijk wil je vooral zorgen dat ze niet uitvallen en dat ze hun mbo 4 halen.”

“We besteden op onze school veel aandacht aan het arbeidsmarktperspectief. Vooral de laatste jaren is er sterk ingezet op techniek en zorg. Dit komt deels door de interesses van leerlingen, maar we hebben het ook toegespitst op waar de behoefte ligt in de samenleving.”

3.2 INTERNE ORGANISATIE

3.2.1 De rol van decaan en mentor

Een terugkerend thema in de gesprekken met decanen is de rolverdeling tussen hen en de mentoren (of coaches, zoals zij op sommige scholen heten). Op de meeste scholen werkt de decaan in de tweede lijn en zijn de mentoren de uitvoerders van het LOB-programma.

“Cruciaal in de uitvoering zijn de mentoren die de LOB-lessen geven. Op zich is een opzet met een tweedelijns decaan goed. De mentoren kennen de leerlingen (veel) beter. Een beperking is echter dat mentoren het nog sterk aanpakken als de andere vakken op school.”

De kwaliteit van de uitvoering verschilt vaak per mentor. Niet allemaal geven ze evenveel prioriteit aan LOB of zijn ze even vaardig in het begeleiden van leerlingen en het voeren van gesprekken met leerlingen en ouders. Dit wordt door meerdere decanen in de interviews gemeld, zoals door deze:

“Ik doe de 1-op-1 gesprekken met leerlingen zelf. Dit is een bewuste keuze omdat opdrachten bespreken en laten nakijken via mentoren tot heel ongelijke situaties leidt, waarbij de ene mentor er veel meer aandacht aan besteedt dan de andere. De kracht van deze opzet is ook mijn directe betrokkenheid.”

Tijdgebrek is een veel gehoorde klacht die de kwaliteit van de uitvoering kan beïnvloeden. Zo geeft maar 29% van de decanen aan dat de beschikbare tijd voor mentoren ‘zeer goed’ of ‘goed’ is; 43% van de scholen scoort hierop ‘redelijk’, 28% ‘matig’ of ‘slecht’ (enquête vmbo-scholen, 2020).

Het komt niet vaak voor dat decanen structureel gesprekken voeren met alle leerlingen, meestal beperken zij zich tot leerlingen (en hun ouders) die er niet uitkomen en meer begeleiding nodig hebben dan de mentor kan bieden. Hoewel het beter gesteld is met de beschikbare tijd voor decanen (54% (zeer) goed, 27% redelijk, 19% (zeer) slecht) is dit toch ook een beperkende factor:

“Ik zou veel meer tijd willen hebben voor persoonlijke gesprekken met leerlingen. Die ruimte is beperkt omdat de administratieve kant veel aandacht vraagt, vooral tijdens de periode van inschrijving op het mbo”.

3.2.2 Methode

Bijna driekwart van de scholen maakt voor de LOB-lessen van een bestaande methode (tabel 3.1). De meest genoemde methodes is Qompas. Daarnaast komen ook DeDecaan.net en Intergrid regelmatig terug. Een minderheid van de scholen maakt hier dus geen gebruik van, gebruikt alleen een digitaal portfolio of geeft de lessen zelf vorm. Het aandeel dat de lessen zelf vormgeeft is iets hoger in 2021.

Tabel 3.1 Maakt uw school bij de lessen waarin aandacht besteed wordt aan LOB gebruik van een bestaande methode, alleen een digitaal portfolio, of geeft u deze lessen zelf vorm?

	2020 (%)	2021 (%)
We gebruiken een bestaande methode	58%	51%
We gebruiken alleen een digitaal portfolio	10%	4%
We geven deze lessen zelf vorm	17%	26%
Anders ^{a)}	15%	19%
Totaal	100% (N=112)	100% (N=103)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, 2020 en 2021.

a) De categorie “anders” bestaat veel uit mengvormen (dus bijvoorbeeld deels een bestaande methode en deels zelf lessen vorm geven) en scholen die in een overgangsfase zitten van de ene vorm naar de andere.

Bestaande LOB-methodes nemen school veel werk uit handen, bieden houvast aan mentoren en zorgen dat de school voldoet aan haar wettelijke verplichting om lob-dossiers aan te leggen. Dit is praktisch, maar leidt niet altijd tot tevredenheid bij de decanen:

“We hebben een haat-liefde verhouding met Qompas. Er zitten waardevolle opdrachten in, maar het is ook veel klikken. Als je leerlingen het alleen maar laat invullen heeft het nauwelijks meerwaarde. Het hangt sterk af van de mentor, de ene maakt er meer werk van dan de ander.”

3.2.3 Samenwerking met bedrijven

De praktijk van samenwerking van de scholen met bedrijven is wisselend. Ruim een derde van de scholen geeft aan dat bedrijven en ondernemersverenigingen een (zeer) grote rol spelen, voor meer dan een vijfde is die rol zeer klein of afwezig.

Tabel 3.2 Hoe groot is de rol van bedrijven en ondernemersverenigingen voor uw LOB-beleid? (%)

	Scholen met alleen bb, bb/kb of bb/kb/gl	Scholen met alleen tl of tl/gl	Scholen met verschillende leerwegen	Totaal
Zeer grote rol	21%	0%	7%	8%
Grote rol	25%	22%	36%	28%
Kleine rol	43%	37%	48%	42%
Zeer kleine rol	11%	22%	5%	13%
Geen rol	0%	18%	5%	9%
Totaal	100% (N=28)	100% (N=49)	100% (N=42)	100% (N=119)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

We zien verschillen tussen de leerwegen. Op scholen die alleen GL en/of TL aanbieden, spelen bedrijven en ondernemersverenigingen een aanzienlijk kleinere rol dan op scholen die vooral de leerwegen BB en BK aanbieden. Ongeveer 40 procent van de GL- en/of TL-scholen geeft aan dat bedrijven en ondernemersverenigingen een zeer kleine of geen rol spelen. Dit geldt slechts voor ruim een tiende van de scholen BB en BK.

De ene school is duidelijk verder in de samenwerking met bedrijven dan andere. Een deelnemende school dat dit verder heeft ontwikkeld heeft bijvoorbeeld een vaste kring van ondernemers (“vrienden”) waar een beroep op kan worden gedaan. Dit betekent ruime mogelijkheden om in deze bedrijven bedrijfsbezoeken te organiseren en voor stages. Daar staan scholen tegenover die aangeven dat deze samenwerking moeizaam verloopt. Een van de knelpunten is bijvoorbeeld dat het lastig blijkt om bijvoorbeeld roosters van school en geschikte tijdstippen van bedrijven voor bedrijfsbezoeken op elkaar af te stemmen. Ook is er verschil in cultuur: bedrijven willen snel schakelen, terwijl scholen meer gebonden zijn aan roosters en overleg nodig hebben.

3.2.4 Samenwerking met andere partijen

In de decanenenquête komt ook de rol van andere partijen aan bod. Hieronder staat het relatieve belang van een viertal actoren: bedrijven, vervolgopleidingen, collega-vmbo’s en de gemeenten. Vooral vervolgopleidingen spelen een grote rol voor het LOB-beleid. De rol van gemeenten is van de 4 partijen het meest beperkt. Op deze rol van gemeenten gaan we in hoofdstuk 5 apart in.

Tabel 3.3 Hoe groot is de rol van bedrijven, vervolgopleidingen, collega-vmbo-scholen en gemeenten voor uw LOB-beleid? (%)

	Bedrijven	Vulgoopleidingen	Collega vmbo-scholen	Gemeenten
Zeer grote rol	8%	10%	4%	2%
Grote rol	28%	55%	30%	14%
Kleine rol	42%	29%	38%	31%
Zeer kleine rol	13%	2%	17%	23%
Geen rol	9%	4%	10%	30%
Totaal	100% (N=119)	100% (N=119)	100% (N=118)	100% (N=116)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

Opvallend is dat de betrokkenheid van andere partijen onderling (sterk) correleert. Blijkbaar zijn er scholen die op diverse fronten samenwerken met verschillende externe partijen en scholen waarvoor dit over een bredere linie veel minder geldt.

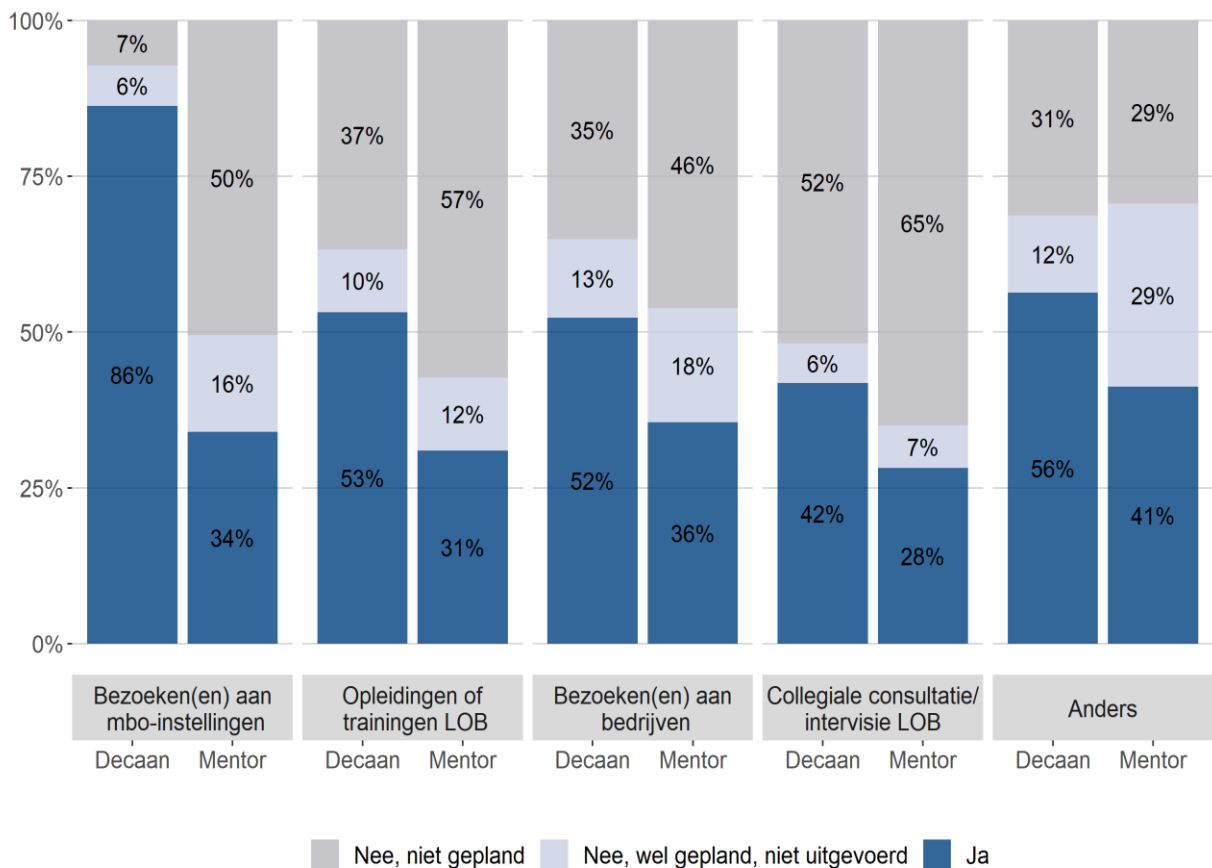
Als kansen op werk in LOB belangrijk zijn, is men vaker op een breed front extern gericht

Opvallend is dat naarmate scholen meer waarde hechten aan de verschillende doelstellingen van LOB, deze externe contacten een grotere rol spelen in het LOB-beleid (zie ook bijlage V, tabel V.2). Blijkbaar gaat het belang van deze doelstellingen samen met een grotere externe gerichtheid van het LOB-beleid. Dit geldt zeker ook voor de mate waarin men belang hecht in het LOB-beleid aan inzicht in de kansen op werk bij opleidingen: naarmate scholen dit belangrijker vinden, zijn ze op al deze fronten vaker extern gericht.

3.3 PROFESSIONALISERING

In onderstaande grafiek zijn de activiteiten gericht op professionalisering van mentoren en decanen inzichtelijk gemaakt. Dit betreft het schooljaar 2019/2020, waarbij de geplande activiteiten die vanwege Corona niet door konden gaan ook zijn weergegeven.

Figuur 3.2 Welke vormen van professionalisering zijn het afgelopen schooljaar toegepast bij decanen/LOB coördinatoren en mentoren? (%)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

Wat we kunnen bevestigen aan de hand van deze figuur is dat scholen het een en ander doen om de professionaliteit van de LOB-uitvoerders te verhogen. Maar het is niet zo dat het gebruikelijk is dat alle scholen deze activiteiten toepassen en inzetten op de professionalisering van de LOB-uitvoerders. Zo geeft slechts een deel van de scholen aan dat hun decanen/LOB coördinatoren (53%) of mentoren (31%) hebben

deelgenomen aan een LOB-opleiding; bij collegiale consultatie is dit respectievelijk 42% en 28%. Deze cijfers zijn wat lager doordat geplande activiteiten niet doorgingen (corona), maar ook als we hier rekeningen mee houden, resteert een flink aandeel scholen waar deze activiteiten niet hebben plaatsgevonden.

De professionaliseringsactiviteiten worden over het algemeen meer ingezet onder decanen en LOB-coördinatoren dan onder mentoren. Bij mentoren blijkt er een verband te zijn met knelpunten in de beschikbare tijd: naarmate de beschikbare tijd als beter wordt beoordeeld, is er vaker sprake van professionaliseringsactiviteiten. Een dergelijk verband is niet terug te vinden bij decanen, maar bij deze groep wordt de beschikbare tijd in meer algemene zin wel iets gunstiger (minder ongunstig) ingeschat dan bij mentoren.

3.4 HET BELANG VAN DE ARBEIDSMARKT

3.4.1 Sturing richting bepaalde profielen of vervolgopleidingen via activiteiten

Met de vragenlijst aan decanen hebben we geprobeerd meer inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre scholen leerlingen sturen richting bepaalde profielen of vervolgopleidingen. Het gaat dan vooral om techniek en zorg, sectoren die een goede kans op werk bieden, en soms ook richtingen die lokaal kansrijk zijn, zoals de haven in Rotterdam en groene richtingen in meer landelijk gelegen gemeenten. We zien in de uitkomsten (tabel 3.4) dat veel scholen inderdaad met sommige activiteiten bewust sturen op de keuze voor bepaalde richtingen, en dan vooral techniek en in mindere mate zorg. Scholen met alleen TL en GL sturen aanzienlijk minder op deze richtingen aan dan andere scholen. Met als voorbeeld dat bij GL en TL, 53 procent van de scholen in 2020 aangeeft niet bewust te sturen terwijl dit voor scholen met BB, KB en/of GL en scholen met alle leerwegen respectievelijk 36 en 37 procent is.

Tabel 3.4 Zijn een of meer activiteiten bewust gericht op keuze voor bepaalde richting? (%)

	Scholen met alleen bb, bb/kb of bb/kb/gl	Scholen met alleen tl of tl/gl	Scholen met verschillende leerwegen
Ja, techniek	54	33	41
Ja, zorg	29	12	20
Ja, andere richting	11	2	11
Nee	36	53	37
Totaal	100% (N=26)	100% (N=43)	100% (N=39)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

We hebben ook gekeken of deze sturing samenhangt met de visie van de school, en dan met name met het belang dat scholen hechten aan het doel 'Opdoen van inzicht in kansen op werk van opleidingen en beroepen'. Wat we zien is dat scholen die dit doel (zeer) belangrijk vinden, inderdaad vaker LOB-activiteiten aanbieden gericht op een keuze in genoemde richtingen. Het verband is echter niet sterk en alleen bij techniek significant en dan op 10%-niveau.

3.4.2 Gebruik van arbeidsmarktinformatie en het geven van adviezen

De meeste scholen maken gebruik van arbeidsmarktinformatie, zoals onderstaande tabel laat zien:

Tabel 3.5 Wordt er bij de uitvoering van LOB gebruik gemaakt van informatie over kansen op werk met betrekking tot keuzes van profielen en (vervolg)opleidingen (*meer dan 1 antwoord mogelijk*)

	Aandeel (%)
Nee	30%
Ja, waarvan (meer dan 1 optie mogelijk):	70%
- Via Kans op Werk van S-BB	45%
- Via arbeidsmarktinformatie op bekijkjetoekomst.nu	28%
- via de beroepenthermometer	21%
- leerlingen krijgen een document waarop opleidingen staan die veel of weinig kans op werk bieden	6%
- op school hangen posters of andere documenten op prikborden die aangeven welke opleidingen veel kans op werk bieden	10%
- Andere bron, namelijk ..	50%
Totaal	100% (N=118)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

De gehanteerde bronnen voor arbeidsmarktinformatie zijn divers. Naast de genoemde bronnen in de tabel, maken scholen ook gebruik van informatie uit de verschillende LOB-methodes, de mbo-keuzegids, de website Gaan voor een Baan en websites van de ROC's en bedrijven.

Onder dit gebruik van mogelijke bronnen gaat in de praktijk wel een gevarieerde werkelijkheid schuil. Een aanwijzing hiervoor is reeds dat in dezelfde enquête onder decanen de informatievoorziening over arbeidsmarktkansen wisselend wordt gewaardeerd en per saldo in vergelijking met andere aspecten toch als een van de minst gunstige aspecten van het LOB-beleid wordt gewaardeerd (zie paragraaf 3.5).

De interviews met decanen bevestigen dat de informatie soms versnipperd is, of men weet de precieze bron niet.

“Voor dergelijke arbeidsmarktinformatie verzamel ik geen systematische informatie, maar gebruik ik wat ik tegenkom.”

“Ik gebruik een website over arbeidsmarktperspectieven. Ik kan met niet direct herinneren welke website dat was, waarschijnlijk die van het SBB” (na het noemen van enkele mogelijkheden).

Verschillen in belang gehecht aan arbeidsmarktinformatie

Tijdens de interviews vroegen we door naar de plek die arbeidsmarktinformatie inneemt in de begeleiding van leerlingen. Dit leverde een diffuus beeld op. Enkele decanen geven tijdens de interviews expliciet aan dat ze sturen op arbeidsmarktperspectief:

“Ik ben onorthodox in onderwijsland, ik onderschrijf het belang van arbeidsmarktinformatie. Het is belangrijk dat rekening gehouden wordt met wat de maatschappij vraagt”.

Anderen nemen een tegenovergestelde positie in:

“Principieel is zeker in dit arbeidsmarktregime [met veel werkgelegenheid] het uitgangspunt dat als een leerling zelf iets wil, dit leidend is.”

“We stippen het wel eens aan, maar we sturen leerlingen niet in een richting waar gegarandeerd werk te vinden is. Dat vinden we niet fair, de keuzes moeten bij de interesses van de leerling passen.”

De meeste decanen nemen echter een pragmatische middenpositie in:

“We nemen het arbeidsmarktperspectief wel mee in het proces, maar een passende keuze is belangrijker dan arbeidsmarktperspectief. Het gaat om een doelgroep die niet altijd even gemotiveerd is. Als de keuze niet passend is, krijg je uitval en kom je helemaal nergens.”

Decanen laten het ook vaak aan de mentoren over. Soms voeden ze hen met informatie:

“Ik breng wekelijks een mbo-nieuwsbrief uit voor zowel ouders, leerlingen als collega-docenten. Hier neem ik de top-10 banen op mbo-niveau over 5 jaar op”.

Soms veronderstellen decanen dat men al op de hoogte is van verschillen in baankansen:

“We werken niet met systematische arbeidsmarktinformatie, maar wel is breder bekend dat de kansen in bijvoorbeeld techniek groter zijn dan in economie.”

Een manier voor decanen om te zorgen dat leerlingen de kans op werk meenemen in hun overwegingen, is door ze zelf onderzoek te laten doen:

“In het PTA leerjaar 4 staat dat leerlingen moeten onderzoeken wat de kans op werk is bij de studie die ze overwegen te kiezen.”

Er lijkt verschil te zijn tussen de profielkeuze en de opleidingskeuze als het gaat om advisering. Bij de profielkeuze is er vaak sprake van advisering, maar hier lijken overwegingen ten aanzien van kans op werk nauwelijks een rol te spelen. De adviezen zijn gebaseerd op de prestaties van de leerlingen: is de keuze voor een profiel verantwoord gezien zijn/haar resultaten voor het betreffende vak? Vaak betreft dit geen advies, maar een besluit: om een bepaald profiel te kiezen moeten leerlingen een voldoende staan voor de betreffende vakken vak en/of voor bijvoorbeeld wiskunde.

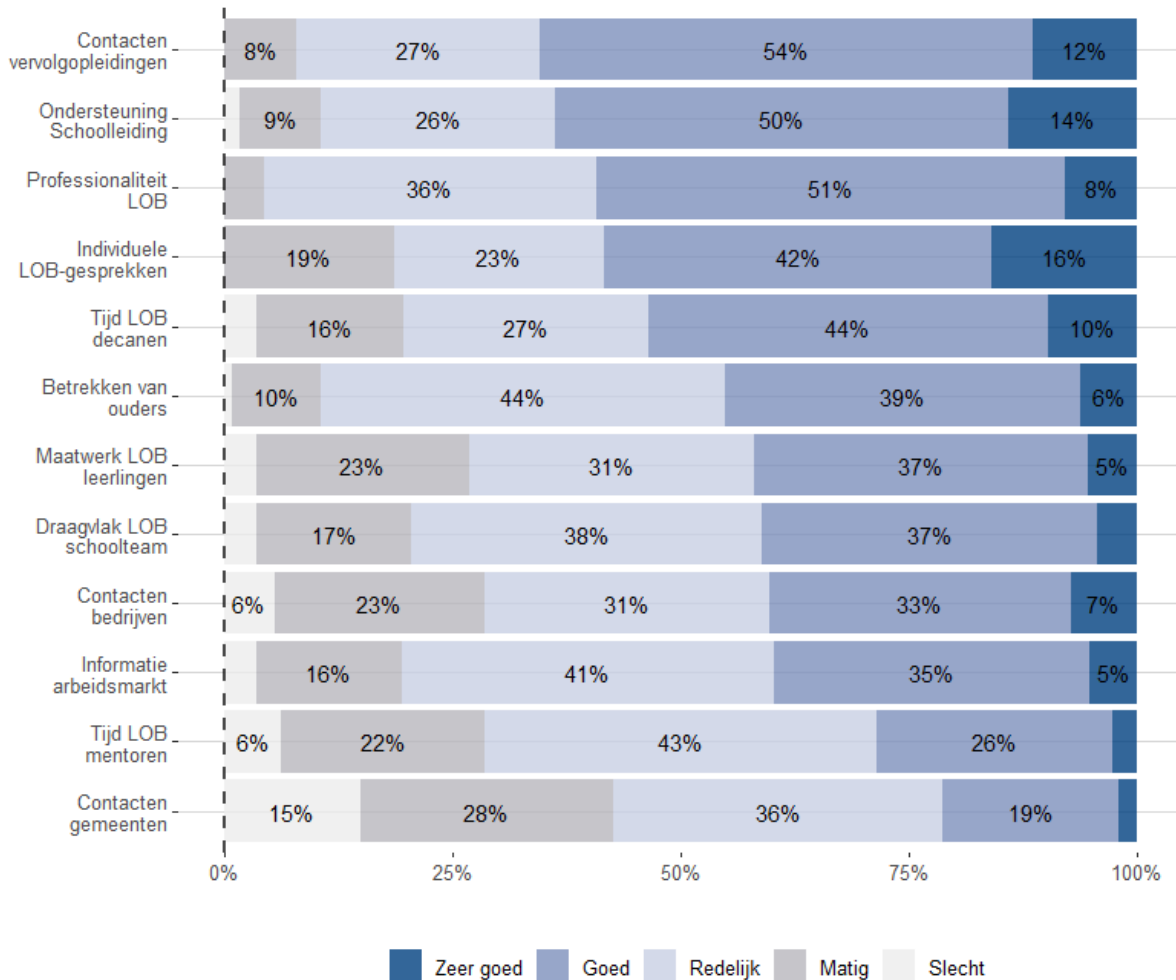
Bij de opleidingskeuze wordt vooral inhoudelijk advies gegeven aan leerlingen die er zelf niet uitkomen. Of het arbeidsmarktperspectief in dit advies meegenomen wordt, is afhankelijk van de betreffende mentor of decaan.

“Sommige mentoren houden wel rekening met het arbeidsmarktperspectief in hun advies, maar het is onduidelijk in hoeverre iedereen dat doet.”

3.5 DIVERSE ASPECTEN LOB-BELEID EN KNELPUNTEN

In de enquête onder decanen is gevraagd naar het functioneren van verschillende aspecten van het LOB-beleid. Onderstaande figuur geeft een overzicht van de resultaten.

Figuur 3.3 Hoe functioneren onderstaande aspecten van het LOB-beleid in de praktijk?

Bron: Enquête onder vmbo-scholen. SEOR (2020)

Contacten met de gemeente en beschikbare tijd voor mentoren scoort het minst goed. Ook de informatievoorziening over arbeidsmarktkansen van vervolgopleidingen, contacten met bedrijven en de mogelijkheid voor maatwerk scoren minder gunstig dan veel andere aspecten. Relatief gunstig scoren de contacten met vervolgopleidingen, ondersteuning door de schoolleiding en de professionaliteit van degenen die LOB-beleid uitvoeren.

Uit een nadere analyse van deze gegevens blijkt dat veel aspecten met elkaar samenhangen, dus dat een deel van de scholen op de meeste aspecten goed scoort en een deel van de scholen op de meeste aspecten matig of slecht. Een goed functionerend LOB-beleid is dus een samenspel van factoren die elkaar versterken.

Enkele verbanden die relatief sterk zijn, zijn die tussen:

- Ondersteuning door de schoolleiding en breed draagvlak in het schoolteam (correlatiecoëfficiënt 0,62);
- Beschikbare tijd voor mentoren en mogelijkheden voor maatwerk (0,47);
- Informatievoorziening over arbeidsmarktkansen vervolgopleidingen en contacten met vervolgopleidingen (0,47);
- Individuele LOB-gesprekken met leerlingen en betrekken van ouders bij de keuze (0,47);
- Contacten/samenwerking met gemeente en met bedrijven (0,54).

Verder valt op dat scholen die in een meer landelijk gebied zijn gevestigd op veel aspecten relatief beter scoren. Er is meer steun vanuit de leiding, er is meer draagvlak binnen de school en de decaan heeft meer tijd voor de LOB. Ook is er, vergeleken met scholen in meer verstedelijkte gebieden, meer samenwerking

met bedrijven en vervolgoopleidingen. Scholen in meer landelijke gebieden krijgen echter minder vaak subsidie voor LOB van gemeenten. In bijlage V zijn deze verbanden verder uitgewerkt.

Hoewel de verschillen in het functioneren van het LOB-beleid groot zijn, benoemen veel scholen in de interviews dezelfde knelpunten en uit de decanen dezelfde wensen. Een veelgenoemd knelpunt betreft beschikbare tijd:

“Gebrek aan tijd is een knelpunt. Als er meer tijd zou zijn zou LOB professioneler opgezet kunnen worden en de uitvoering beter gemonitord kunnen worden”.

Veel decanen benoemen de rol van mentoren als een aandachtspunt, waarbij ook tijdgebrek een rol speelt:

“Aangezien het huidige systeem veel om de coaches draait en hoe zij LOB uitvoeren is het niveau van LOB erg coachafhankelijk. Daarbij hebben coaches het vrij druk met het regelen van praktische zaken, waardoor sommige het lastig vinden om goed contact te blijven onderhouden met de leerlingen. In de praktijk wordt de functie van coach voor van alles benut.”

Maar het knelpunt is soms ook draagvlak en inzet van de mentoren:

“Het is nu vaak: ‘het decanaat wil dat we dit en dat doen met een methode die we niet prettig vinden’. Zeker de oudere collega’s missen nog wel eens een goed perspectief op het belang van LOB”.

Volgens sommigen decanen is een stevigere rol van het management nodig:

“Wij decanen voelen ons maar deels gesteund door de directie. Er moet namelijk een meerdere zijn die een mentor erop aanspreekt als hij zijn taak niet goed uitvoert, en dat gebeurt te weinig.”

Ook geven decanen het belang aan van meer praktijkervaringen voor leerlingen, dus meer stages en bedrijfsbezoeken en meer rechtstreeks contact met bedrijven:

“Leerlingen baseren hun keuze sterk op voorbeelden die ze kennen, vaak uit hun directe omgeving, zoals familie. Het LOB-programma is cruciaal om in ieder geval de blik te verbreden. Het programma doet wel iets met die blikverbreding. Een stage is belangrijk hiervoor, maar ook een beroepenmarkt die een breder pallet laat zien”.

En er is behoefte aan meer terugkoppeling van de resultaten van het LOB-beleid:

“Een van mijn wensen is dat er meer informatie is over wat er met ex-leerlingen gebeurt. Vooral de mate waarin uitval en switch plaatsvindt en wat hier de oorzaken van zijn”.

ACTIVITEITEN EN DEELNAME

4 ACTIVITEITEN EN DEELNAME

Er is veel variatie in het aantal LOB-activiteiten op verschillende niveaus: tussen scholen, tussen typen activiteiten en tussen typen leerlingen. Het aantal activiteiten hangt ook samen met het type school: scholen met alleen de theoretische leerweg bieden bijvoorbeeld minder vaak bedrijfsbezoeken, stages en gastlessen aan. Tevens zien we dat de mate van LOB-activiteiten samenhangt met de regio (in landelijke regio's worden meer verschillende LOB-activiteiten georganiseerd), samenwerking met bedrijven en de beschikbare tijd voor decanen en mentoren. Verder zien we dat achtergrondkenmerken van personen (geslacht, migratieachtergrond, persoonlijkheid) invloed hebben op de deelname. Personen die thuis een niet-Europese taal spreken gaan bijvoorbeeld minder vaak naar open dagen.

4.1 DE KEUZE VAN INTERVENTIES

Veel variatie in aantal uitgevoerde LOB-activiteiten tussen scholen

Vanuit de interviews met decanen komt naar voren dat de intensiteit van het LOB-programma zeer verschillend is tussen de scholen. Aan de ene kant van het spectrum bevinden zich de scholen die een zeer uitgebreid programma hebben met veel activiteiten in alle leerjaren, aan de andere kant van het spectrum zitten de scholen die vooral werken met een bepaalde methode met af en toe een praktische activiteit. Deze variatie zien we ook terug in welke activiteiten er op scholen worden uitgevoerd in de enquête onder decanen (tabel 4.1).

Tabel 4.1 Uitgevoerde activiteiten in schooljaar 2019/2020 op vmbo-scholen (meer dan 1 antwoord mogelijk)

	Scholen met alleen bb, bb/kb of bb/kb/gl	Scholen met alleen tl of tl/gl	Scholen met verschillende leerwegen	Totaal
Klassikale LOB-lessen	96%	96%	93%	95%
Praktische profiel/sector oriëntatie (PPO/PSO)	73%	57%	85%	71%
1 op 1 loopbaangesprekken	85%	84%	83%	84%
Stages (minimaal 1 dag)	62%	50%	83%	65%
Bedrijfsbezoeken	65%	36%	58%	51%
Gastlessen vanuit bedrijven	50%	30%	35%	36%
Beroepenmarkten	54%	32%	45%	42%
Opleidingenmarkt (zonder bedrijven)	85%	86%	80%	84%
Meeloopdagen bij vervolgopleidingen, proefstuderen	77%	91%	88%	86%
Externe loopbaancoaches	27%	11%	30%	22%
Totaal	100% (N=26)	100% (N=44)	100% (N=40)	100% (N=110)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

We zien behoorlijke variatie in het aandeel scholen dat een bepaalde activiteit uitvoert. Alleen de klassikale LOB-lessen worden door vrijwel alle scholen (95%) uitgevoerd. De inzet van externe loopbaancoaches gebeurt juist op een zeer beperkt deel van de scholen (22%). Scholen met alleen een theoretische leerweg (of combinatie van theoretisch en gemengd) bieden minder vaak activiteiten aan die zich focussen op het betrekken van bedrijven bij de LOB-activiteiten. Het gaat dan om stages, bedrijfsbezoeken, gastlessen vanuit bedrijven, bijeenkomsten waarbij bedrijven zich presenteren en leerlingen contacten leggen met bedrijven.

Wanneer we activiteiten per leerjaar in leerjaar 2, 3 en 4 apart tellen, voeren scholen gemiddeld respectievelijk 12 (basis/kader) en 10 (theoretische leerweg) unieke activiteiten uit over deze leerjaren. De spreiding (standaarddeviatie) rondom deze gemiddeldes is vrij groot: 4 voor BK-scholen en 3 voor TL-scholen, wat aangeeft dat veel waardes vrij ver afzitten van dit gemiddelde. Het minimum aantal verschillende activiteiten dat op een school wordt uitgevoerd is 3 en het maximum is 22. Dit bevestigt wat we al uit de interviews met de decanen zagen: er is veel variatie tussen de scholen in het aantal uitgevoerde LOB-activiteiten. We zien verder dat er gemiddeld meer verschillende activiteiten worden uitgevoerd in het 4^e jaar dan in het 3^e en 2^e jaar. Dit is logisch omdat een aantal type activiteiten (meeloopdagen, opleidingen/markten) vaak pas in het laatste jaar worden aangeboden.

Kader 4.1 Timing van de enquêtes

De gepresenteerde cijfers vanuit de enquête onder vmbo-scholen hebben betrekking op het schooljaar 2019/2020. Richting het einde van dit schooljaar brak de coronacrisis uit, wat uiteraard een effect heeft gehad op de uitvoering van LOB-activiteiten. Echter worden veel activiteiten al eerder in het schooljaar uitgevoerd, waardoor het effect op de resultaten minder groot is. We hebben een herhaalmeting uitgevoerd over het schooljaar 2020/2021, wat voor een veel groter deel beïnvloed werd door de coronacrisis. Dat zien we ook duidelijk terug in de cijfers, waarbij de aandelen van uitgevoerde activiteiten met name bij activiteiten waarbij externe partijen betrokken zijn (stages, bedrijfsbezoeken, gastlessen, opleidingen/beroepenmarkten, meeloopdagen) een stuk lager waren.

De enquête onder leerlingen heeft betrekking op het schooljaar 2021/2022. Ook hier speelt corona nog een rol, maar minder groot dan in het schooljaar 2020/2021. De lock-down was in 2021/22 beperkt. Tevens is sprake van een behoorlijk hoge deelname aan LOB-activiteiten bij een vergelijking van de deelname bij de scholen van het veldwerk onder leerlingen met de eerdere decanen-enquêtes. Wel geldt dat soms sprake was van een online uitvoering. Een verdere toelichting op de invloed van corona is terug te vinden in bijlage III.

In bijlage V is nader onderzocht welke factoren de sterkste samenhang vertonen met de toepassing van LOB-activiteiten:

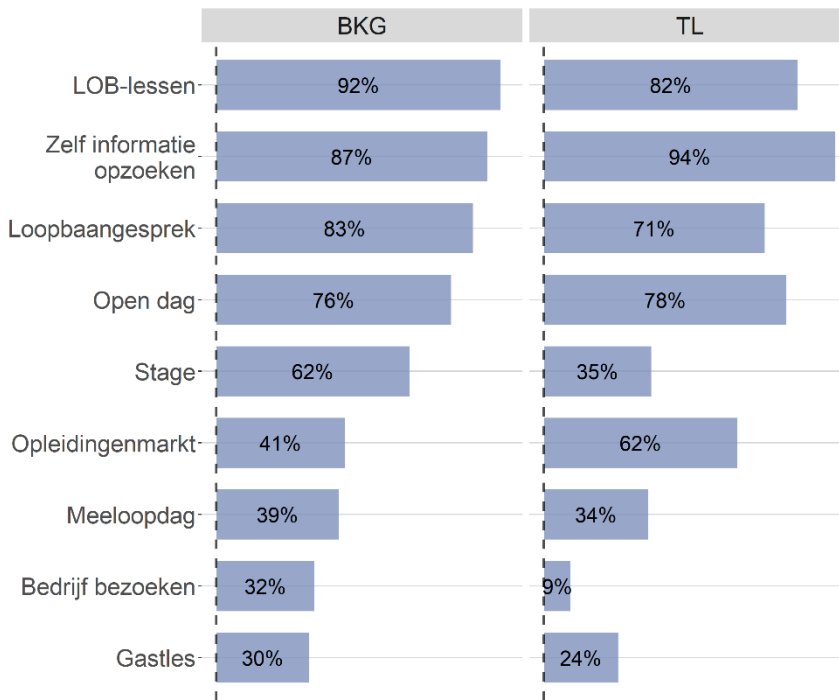
- De samenwerking met bedrijven. Deze heeft een positieve samenhang met de toepassing van LOB-activiteiten, vooral bij LOB-activiteiten zoals stages en bedrijfsbezoeken waarvoor deze samenwerking relevant is.
- De samenwerking met gemeenten. Deze hangt positief samen met de toepassing van een aantal LOB-activiteiten. Hierop gaan we in hoofdstuk 5 verder in.
- De tijd die mentoren en decanen beschikbaar hebben voor LOB.
- De landelijkheid van de regio waarin de school gevestigd is. Meestal hangt dit positief samen met de toepassing van LOB-activiteiten, maar bij externe loopbaancoaches is dit juist negatief.

Veel variatie in deelname type activiteiten, ook veel verschil tussen leerwegen

Hierboven hebben we gekeken naar welke activiteiten uitgevoerd zijn op de verschillende scholen. Dat een activiteit wordt uitgevoerd betekent nog niet dat alle leerlingen meedoen aan deze activiteit. De mate van keuzevrijheid verschilt per type activiteit: LOB-lessen zijn in principe verplicht om aan deel te nemen, terwijl deelnemen aan een meeloopdag vaker een eigen keuze van een leerling is. Vanuit de enquête onder vmbo-leerlingen (zowel tweedejaars als vierdejaars) hebben we informatie over welk aandeel van de leerlingen deel heeft genomen aan een bepaalde activiteit in het schooljaar 2021/2022. De variatie in deelname kan enerzijds komen doordat de school een bepaalde activiteit niet aanbiedt, en anderzijds doordat een leerling op een school waar de activiteit wel voorkomt, niet heeft deelgenomen.²¹ Onderstaande figuren geven de aandelen weer van leerlingen die aan een bepaalde activiteit hebben deelgenomen, uitgesplitst naar de leerwegen.

²¹ Of een activiteit wel of niet voorkomt is geïnventariseerd op de scholen nog voordat de enquête werd uitgezet. De enquête is zo opgesteld dat leerlingen op een school waar een bepaalde activiteit niet voorkomt ook geen vragen over deze activiteit kregen.

Figuur 4.1 Deelname aan LOB-activiteiten vierdejaars naar leerweg

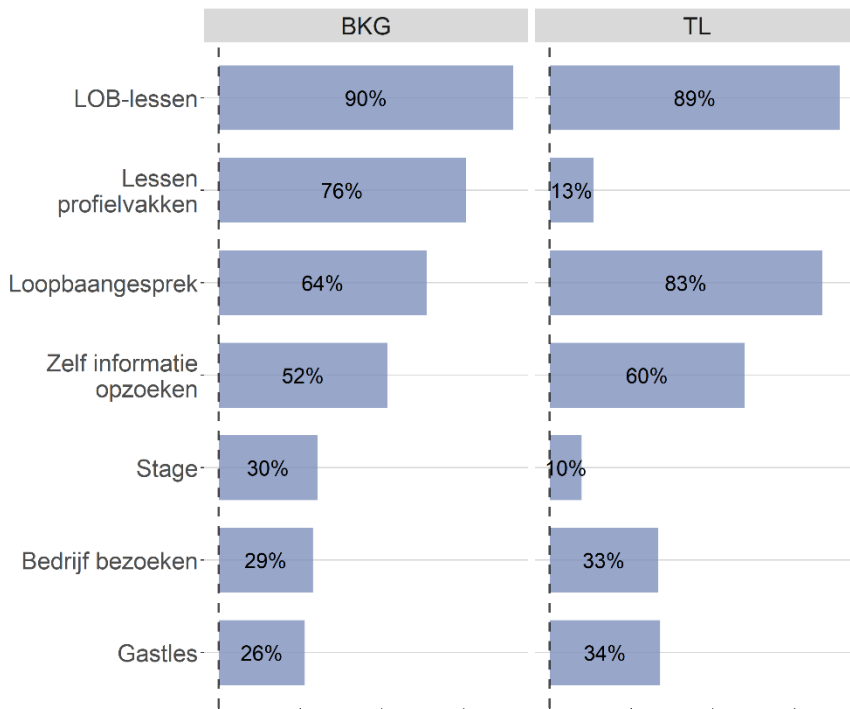
Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

De figuur laat zien dat er veel variatie is in deelname aan type activiteiten. Aan activiteiten met een meer verplicht karakter wordt logischerwijs vaker deelgenomen dan aan minder verplichte activiteiten. In de eerdere coronajaren is met name de deelname aan stages, bedrijfsbezoeken en gastlessen sterk beïnvloed (zie Bijlage III). Dit zou bij het latere – minder heftige - coronajaar waarin de enquête onder leerlingen plaatsvindt, ook nog invloed kunnen hebben op de relatief lage deelname aan bedrijfsbezoeken en gastlessen. Bij stages zien we een vrij hoge deelname.

In bovenstaande figuur valt direct op dat er behoorlijke verschillen zitten in de deelname tussen TL-leerlingen en BKG-leerlingen. We zien dat op BKG het vaakst deel wordt genomen aan de LOB-lessen, terwijl men op TL het vaakst zelf informatie opzoekt. Verder valt het verschil in deelname aan opleidingenmarkten op: dit wordt veel vaker gedaan door TL-leerlingen dan BKG-leerlingen. Bij stages en bedrijfsbezoeken valt nog op dat TL-leerlingen hier veel minder vaak aan deelnemen.

Ook bij de tweedejaars (figuur 4.2) zien we de nodige variatie in participatie tussen verschillende typen activiteiten en tussen de leerwegen. Hier valt op dat BKG-leerlingen minder vaak gebruik maken van loopbaangesprekken dan TL-leerlingen, terwijl dit bij de vierdejaars juist andersom is. Ten opzichte van de vierdejaars zien we ook dat zelf informatie opzoeken minder vaak wordt gedaan door de tweedejaars (in beide leerwegen).

Figuur 4.2 Deelname aan LOB-activiteiten naar leerweg tweedejaars

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

4.2 KENMERKEN VAN DE DEELNEMERS AAN LOB-ACTIVITEITEN

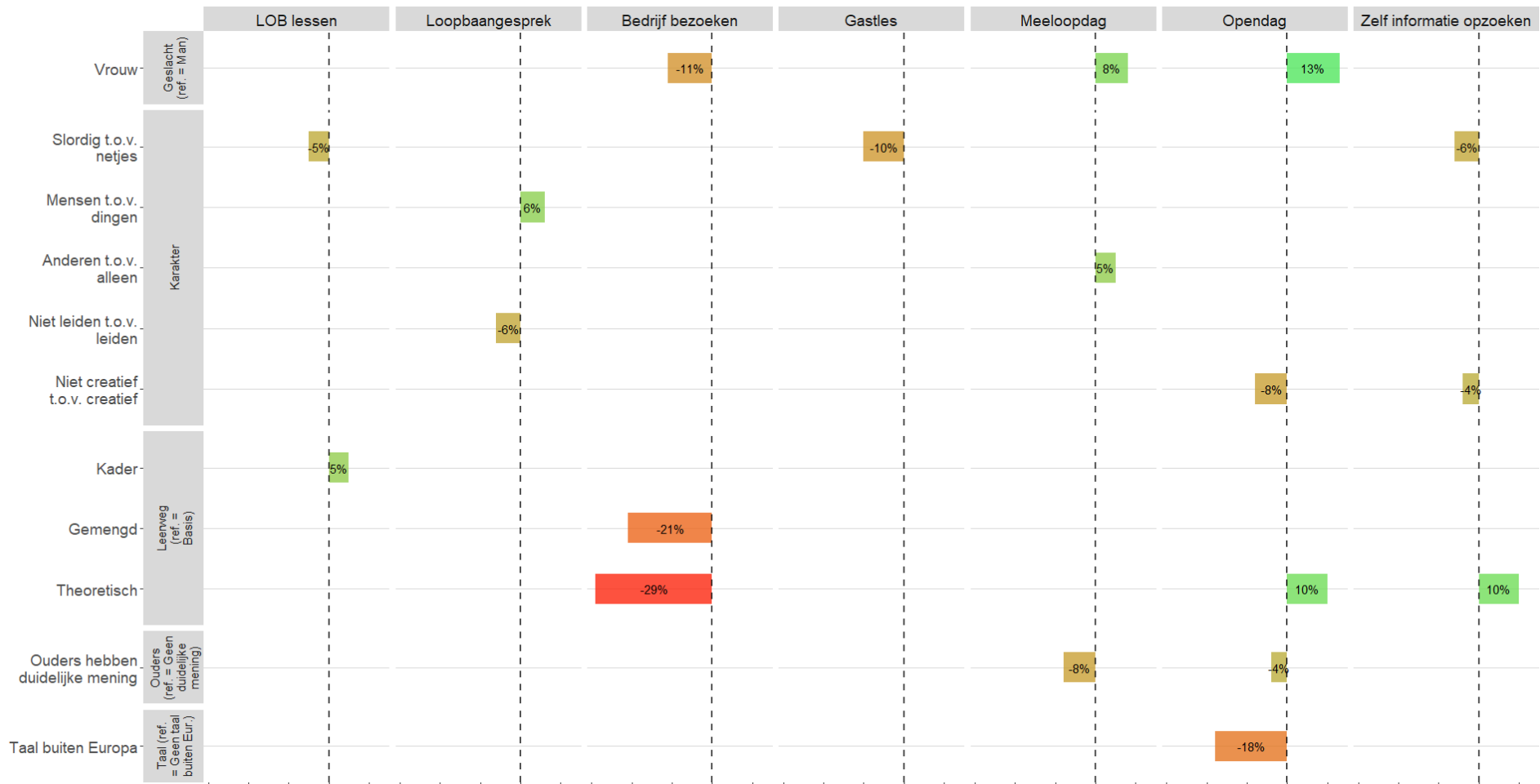
In paragraaf 4.1 werd al duidelijk dat de deelname aan verschillende type LOB-activiteiten deels afhankelijk is van de leerweg. Door middel van een verklarende analyse onderzoeken we of er nog andere factoren zijn die van invloed zijn op het wel of niet deelnemen aan een bepaalde activiteit. In figuur 4.3 zijn de belangrijkste uitkomsten uit de analyse visueel weergegeven. We kijken hier naar zogeheten ‘marginale effecten’. Dit moet worden geïnterpreteerd als de verwachte verandering in de kans om deel te nemen. We zien bijvoorbeeld dat vrouwen een marginaal effect van -11% bij bedrijfsbezoeken kennen. De verwachte kans om deel te nemen aan een bedrijfsbezoek is voor een gemiddelde vrouw dus 11%-punt lager dan voor een gemiddelde man.

Achtergrondkenmerken van personen van invloed op deelname aan LOB-activiteiten

Voor een aantal van de LOB-activiteiten geldt dat de deelname wordt beïnvloed door kenmerken van de leerling. Figuur 4.3 laat de resultaten van de verklarende analyse voor vierdejaars zien. Daarin wordt duidelijk dat vrouwen minder vaak deelnemen aan bedrijfsbezoeken, en juist vaker een meeloopdag en/of een open dag bezoeken. Ook karaktereigenschappen van personen doen ertoe, vaak in een intuïtieve richting. Slordige mensen hebben bijvoorbeeld een lagere kans om aan LOB-lessen en gastlessen deel te nemen, en om zelf informatie op te zoeken. Personen die meer met mensen dan met dingen hebben, nemen vaker deel aan een loopbaangesprek. Dat de deelname aan sommige activiteiten verschilt naar leerweg zagen we al terug in de vorige paragraaf en wordt ook in deze analyse weer zichtbaar. Als laatste valt nog op dat personen die thuis een niet-Europese taal spreken een stuk minder vaak deelnemen aan open dagen.

Bij de tweedejaars zien we wat andere effecten terugkomen (zie figuur VI.2.1 in bijlage VI). De leerweg heeft hier nog vaker invloed op de deelname (wat we ook al in figuur 4.2 zagen). Verder zien we dat er geen effect van geslacht is bij de tweedejaars, en dat personen die thuis een andere taal dan Nederlands spreken vaker zelf informatie opzoeken.

Figuur 4.3 Marginale effecten karakteristieken op deelname aan LOB-activiteiten vierdejaars

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022). Toelichting: De figuur bevat een selectie van de significante effecten uit de logit-regressie op deelname aan LOB-activiteiten. De getoonde effecten zijn allemaal significant op minimaal het 5%-niveau. Voor een volledig overzicht van de uitkomsten uit de regressie verwijzen we naar bijlage VI.

DE ROL VAN GEMEENTEN

5 DE ROL VAN GEMEENTEN

De variatie van LOB-beleid van scholen kan te maken hebben met het beleid dat gemeenten op dit terrein voeren. Uit interviews met gemeenten komt naar voren dat zij het thema LOB belangrijk vinden en hier ook middelen in investeren. Zowel de achterliggende motieven als de mate en wijze van betrokkenheid bij LOB varieert wel per gemeente. Wat betreft motieven speelt het voorkomen van voortijdige schooluitval een belangrijke rol, maar ook de aansluiting met de regionale arbeidsmarkt. Het belang dat aan dit laatste wordt gehecht varieert per gemeente. Wat betreft de vorm van het beleid komen we verschillende varianten tegen zoals subsidies, intermediairs die de professionalisering en samenwerking tussen scholen faciliteren, intermediairs die bedrijven en scholen dichterbij elkaar brengen, gebruik maken van externe aanbieders van LOB-interventies (zoals JINC), en (mede) organiseren van evenementen.

De rol van gemeenten is voor scholen niet altijd even zichtbaar. Scholen geven aan dat de rol van gemeenten in hun LOB-beleid beperkt is, maar geven tegelijkertijd aan dat de interventies die vanuit gemeenten worden ondersteund, voor hen belangrijk zijn. Volgens de scholen zouden ze minder aan dergelijke activiteiten doen als deze interventies niet werden gefaciliteerd. Dit wordt ook ondersteund door een aantal verbanden die zijn getoetst. Zo is de rol van bedrijven in het LOB-beleid van scholen groter in gemeenten die meer doen om bedrijven en scholen bij elkaar te brengen. Tevens blijkt dat scholen die gebruik maken van interventies van gemeenten ook meer LOB-activiteiten ontplooiën. We zien echter geen samenhang tussen de (verschillen in) het belang dat gemeenten hechten aan de aansluiting op de regionale arbeidsmarkt, en het beleid van scholen op dit vlak. Blijkbaar voeren scholen hierin hun eigen koers.

5.1 LOB IN BELEID GEMEENTEN²²

5.1.1 Doelen

Het thema LOB leeft bij gemeenten en komt bij diverse gemeenten ook terug in de formele beleidsagenda's. Hiervoor zijn verschillende redenen. Gemeenten zien het belang van LOB zodat jongeren beter geëquipeerd worden om keuzes te maken die bij hen passen. Direct in het verlengde hiervan wordt LOB gezien als een belangrijk instrument dat kan bijdragen aan verschillende doelstellingen die voor de gemeente belangrijk zijn. Deze doelstellingen zijn: verlaging van het aantal voortijdige schooluitvallers, vermindering van (jeugd)werkloosheid, verminderen van krptes op de regionale arbeidsmarkt, en soms ook behoud van jongeren voor de regio. Bij zowel het voorkomen van voortijdig schooluitval als de aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt wordt het vmbo als cruciale schakel gezien, vandaar dat bij LOB zeker deze onderwijssoort aandacht krijgt.

Wanneer gemeenten het onderwerp LOB oppakken, is de praktijk wel dat het gewicht van verschillende doelen tussen (en soms ook binnen) gemeenten verschilt. Een belangrijk deel van de gemeenten wil via LOB in ieder geval een deel van de leerlingen bewust verleiden om te kiezen voor sectoren met veel baankansen. Andere gemeenten willen daarentegen de keuze meer aan het kind laten, dit mede doordat de nadruk bij gemeenten soms ligt op het tegengaan van vroegtijdig schoolverlaten en de focus dus ligt bij interesses van het kind in plaats van de kansen op de arbeidsmarkt. Binnen dit spectrum zijn er meer gemeenten waar wij mee gesproken hebben die het belang van keuzes richting tekortsectoren benadrukken, dan gemeenten

²² De uitkomsten van deze paragraaf zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op een aparte notitie die eerder is verschenen (Gelderblom en Diender, 2021): <https://www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/loopbaanorientatie-in-het-beleid-van-gemeenten/>

die dit minder belangrijk vinden en sterk inzetten op de keuze van het kind. Wanneer men richtingen formuleert die vanuit arbeidsmarktperspectief belangrijk zijn, gaat het in alle gevallen om techniek en in een kleiner aantal gevallen ook om zorg. Soms worden ook logistiek, ICT, of groen genoemd.

De positie op het genoemde spectrum hangt soms samen met welke afdeling binnen de gemeente het voortouw heeft. Vanuit meer economische afdelingen is de aandacht voor keuzes richting perspectiefrijke sectoren veelal groter dan bij onderwijsafdelingen. Dat verschillende afdelingen worden genoemd illustreert dat LOB-beleid niet altijd helder is gepositioneerd op één plek binnen de gemeentelijke organisatie. Dit is ook logisch omdat bij LOB het samenspel tussen bedrijven en scholen van groot belang is. Economische afdelingen hebben meer oog voor en contacten met bedrijven en de afdeling onderwijs heeft dit juist met scholen. Sommige gemeenten hebben ervoor gekozen om formatie vrij te maken die zich op het raakvlak begeeft en direct bijdraagt aan de organisatie van interventies of bedrijven en scholen hierop attent maakt.

Dat LOB bijdraagt aan een aantal gemeentelijke doelstellingen, hoeft nog niet te betekenen dat gemeenten hier ook zelf in investeren. Vmbo-scholen hebben immers een wettelijke taak bij LOB en ook het bedrijfsleven heeft er belang bij dat het (beroeps)onderwijs aansluit bij de vraag op de arbeidsmarkt. Gemeenten geven echter aan dat LOB lang niet altijd goed verloopt en dat bedrijven en scholen elkaar niet altijd weten te vinden. Verschillende gemeenten zien het daarom als hun taak om deze “twee verschillende werelden” beter met elkaar te verbinden en hierin een faciliterende rol te vervullen. Ook zetten diverse gemeenten zich in om scholen te stimuleren en ondersteunen bij het realiseren van een LOB-aanbod.

5.1.2 Uitvoeringspraktijk en middelen

De invulling van gemeentelijk inzet op LOB is zeer divers, zowel in vorm als omvang

Hiermee komen we op de gekozen interventies. De uitvoeringspraktijk op dit vlak is zeer divers, zoals we in onderstaande tabel zien voor de geïnterviewde gemeenten.

Tabel 5.1 Schets invulling gemeentelijke inzet ten aanzien van LOB in bezochte gemeenten

Gemeente	Subsidie-regeling voor LOB	Financiële ondersteuning specifieke intermediair voor diverse LOB-activiteiten (incl. vmbo)	Financiële Ondersteuning specifieke interventies	Relatief forse inzet eigen formatie voor met name contacten onderwijs - bedrijven
Alphen aan den Rijn			Evenementen (Week van het Werk)	
Barendrecht		SOB (Samenwerking Onderwijs en Bedrijfsleven)		
Delft	Ja	Spirit4You	JINC Divers via subsidieregeling (waaronder On Stage)	
Den Haag	Ja	Spirit4You	Divers via Spirit4You + JINC + leerwerk-makelaar	
Dordrecht		Bojet (Baas Over Je Eigen Toekomst); meer gericht op mbo	Evenementen (bijvoorbeeld logistieke Roadshow bij vmbo-scholen of evenement over waterveiligheid)	
Gorinchem		Stichting School en Bedrijf	Game On (evenement leerlingen en ouders basisscholen en eerstejaars vo rond technologische ontwikkelingen)	

Gemeente	Subsidie-regeling voor LOB	Financiële ondersteuning specifieke intermediair voor diverse LOB-activiteiten (incl. vmbo)	Financiële Ondersteuning specifieke interventies	Relatief forse inzet eigen formatie voor met name contacten onderwijs - bedrijven
Gouda		Regionale aanpak (Doel: de lijnen tussen VO, MBO en het bedrijfsleven versterken)		
Hoeksche Waard		SOB (Samenwerking Onderwijs en Bedrijfsleven)	Bedrijvendag	
Katwijk aan de Rijn		Lokale werkgroep opgericht voor de aansluiting onderwijs arbeidsmarkt	Bedrijfsbezoeken, vmbo-leerlingen kunnen kwalificaties op ROC halen	
Krimpenerwaard		Leerwerkbedrijf (overleggenium dat activiteiten initieert)		
Leiden			Technolab + JINC + Lobster (LOB-programma onderbouw vo)	
Papendrecht			Evenementen	
Rotterdam-Zuid	Ja	NPRZ (Nationaal Programma Rotterdam-Zuid)	Divers, waaronder JINC en BBL-markt	
Rotterdam-overig	Ja		Divers, waaronder JINC en BBL-markt	
Schiedam			JINC + Decanen-advies Team	
Vlaardingen			JINC + Decanen-advies Team	
Sliedrecht			On Stage	
Zoetermeer		Spirit4You	On Stage, betrokkenheid bij Beroepskeuzetest, leerwerk-makelaar, betrokken bij Spirit4You	

Bron: Interviewronde onder gemeenten einde 2019/begin 2020. Voor enkele gemeenten is dit aangevuld met informatie uit de tweede interviewronde in de eerste helft van 2022.

Ruwweg zien we de volgende opties, waarbij ook allerlei combinaties voorkomen:

- Aparte gemeentelijke subsidieregelingen met daarin ruimte voor interventies rondom LOB. Penvoerders zijn dan scholen, maar in de uitwerking kunnen specifieke intermediairs of interventies zijn opgenomen die door externe aanbieders worden uitgevoerd.
- Aparte intermediairs die met (co-)financiering vanuit de gemeente de uitvoering van LOB-beleid vormgeven. Voorbeelden zijn Spirit4You in Haaglanden²³, NPRZ in Rotterdam-Zuid²⁴ en een Samenwerkingsverband Onderwijsinstellingen en Bedrijven (SOB) in enkele middelgrote plaatsen. Wat als voordeel wordt gezien van dergelijke intermediairs is dat de drempel naar scholen en/of bedrijven lager is dan voor de gemeente zelf. Tevens kan een dergelijke intermediair naar scholen gestructureerde ondersteuning bieden voor professionalisering van LOB. In sommige gemeenten

²³ <https://spirit4you.nl/>

²⁴ <https://www.nprz.nl/activiteiten?categories=1>

bestaat een intermediair, welke niet zozeer een zelfstandige entiteit heeft, maar welke meer de vorm heeft van een werkgroep die activiteiten initieert.

- Benutten ((co-)financier) van landelijk beschikbare aanbieders en interventies zoals On Stage²⁵ en JINC²⁶.
- Financieren van een geheel eigen interventie in de gemeente. Een voorbeeld is Technolab in Leiden waarbij voor leerlingen via speeddaten en een motivatiebrief een korte stage in een specifieke sector wordt gekozen. Zoetermeer financiert een beroepskeuzetest waar ook vmbo-scholen gebruik van kunnen maken.
- Lokaal of regionaal organiseren of (mede-)financieren van evenementen waarin bedrijven, scholen en leerlingen elkaar ontmoeten.
- Speciale faciliteiten om de instroom van vmbo naar de BBL-variant van het mbo te faciliteren. Dit kan een specifiek evenement zijn (BBL-markt in Rotterdam). Een ander voorbeeld uit Zoetermeer is een tussenpersoon (“leerwerkmakelaar”) die jongeren zonder netwerk helpt om een plek te vinden en bedrijven daarbij ondersteunt.
- In sommige gemeenten is de voorbereiding en uitvoering van activiteiten rond de aansluiting onderwijs- arbeidsmarkt intern belegd bij eigen medewerkers. Het gaat dan bijvoorbeeld om medewerkers van een programma onderwijs-arbeidsmarkt van de gemeente of bedrijvencontactfunctionarissen. Zij spelen een belangrijke rol bij de organisatie van bedrijfsbezoeken en evenementen waar leerlingen en bedrijven bij elkaar worden gebracht.

Ook de omvang van de middelen die gemeenten zelf besteden aan LOB op het vmbo is zeer divers. Over het algemeen zijn de middelen relatief hoog in gemeenten die kiezen voor een subsidieregeling (Den Haag, Rotterdam, Delft). Met sommige eigen interventies zijn ook redelijk wat middelen gemoeid (Technolab in Leiden, leerwerkmakelaar in Zoetermeer). Ditzelfde geldt voor sommige intermediairs (NPRZ in Rotterdam-Zuid, Leerwerkbedrijf in Krimpenerwaard, activiteiten werkgroep in Katwijk).

Een aandachtspunt hierbij is wel dat sommige gemeenten minder direct zelf investeren, omdat acties op dit terrein deels via andere kanalen, zoals RPA-gelden, Regiodeal en de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC) voortijdig schoolverlaten van regio’s verlopen. Een voorbeeld van dit laatste is Dordrecht waar via het Windroosprogramma een apart LOB-programma vanuit het ROC is ontwikkeld dat aan vmbo-scholen in heel de regio wordt aangeboden²⁷.

De diversiteit tussen gemeenten in gekozen interventies is groot. Voor een deel zit hier een zekere logica in. Het programma van de NPRZ zet bijvoorbeeld sterk in op de keuze voor techniek, haven en zorg, omdat juist in Rotterdam-Zuid dit sectoren zijn die veel arbeidsmarktperspectief bieden. Gemeenten die bepaalde sectoren meer onder de aandacht willen brengen kiezen bewust voor de ondersteuning van (gerichte) bedrijfsbezoeken, evenementen waar deze sectoren zich presenteren. De hierboven genoemde interventie van het Windroosprogramma komt voort uit een hoog switchgedrag op het ROC. Vanuit die achtergrond richt het programma zich specifiek op een gedegen oriëntatie op de opleiding zelf, en dus niet (of veel minder) op de kansen op de arbeidsmarkt na het afronden van de opleiding. Toch zijn ook veel keuzes minder makkelijk te herleiden tot diepgaande analyses van problemen, doelen, en beleidsopties en lijken deze deels historisch gegroeid.

²⁵ <https://www.onderwisonstage.nl/>

²⁶ <https://www.jinc.nl/>

²⁷ De uitgangspunten van het programma zijn het optimaliseren van het maken van een goede studiekeuze, wat zorgt voor minder uitval, en het versterken van de pedagogische-didactische aansluiting tussen vmbo en mbo. Het programma gaat uit van de interesse van de leerling en bestaat uit meerdere stappen, zoals het onderzoeken van de gekozen opleiding en een gesprek met een mbo’er. Tevens voeren leerlingen een keuzecheckgesprek met hun mentor en een loopbaanadviseur van het mbo. <https://d1ycy4m52vz92l.cloudfront.net/wp-content/uploads/2021/06/flyerwindroos.pdf>

5.2 PERSPECTIEF VAN SCHOLEN OP SAMENWERKING MET DE GEMEENTE

Gemeenten zijn minder zichtbaar voor scholen, ondanks dat scholen regelmatig gebruik maken van interventies die worden ondersteund door de gemeente

In een directe vraag naar het belang van de samenwerking met de gemeente in het LOB-beleid geeft slechts 16% van de scholen aan dat de gemeente een (zeer) grote rol speelt (tabel 3.3). Tevens geeft slechts 21% van de scholen aan dat samenwerking met de gemeente (zeer) goed verloopt (figuur 3.3).

Tegelijkertijd wordt in een later stadium van de vragenlijst duidelijk dat veel scholen wel gebruik maken van interventies die (deels) gefinancierd worden door de gemeente en deze ook belangrijk achten. Blijkbaar legt men maar in beperkte mate het verband tussen de gemeente en deze interventies. Dit besef is overigens niet helemaal afwezig: naarmate de gemeente een hoger bedrag per vmbo-leerling investeert in LOB-activiteiten, is men positiever (of minder negatief) over de samenwerking met de gemeente.

Dat een belangrijk deel van de scholen gebruik maakt van interventies rondom LOB die door gemeenten ondersteund worden komt naar voren in de onderstaande tabel 5.2. Voor de totale groep scholen is dit tenminste 65% (bij de overige 35% weet een deel dit niet). Bij scholen die zich meer richten op de BK-leerwegen is dit zelfs meer dan driekwart. Bij scholen die met name de theoretische leerweg aanbieden is het gebruik van dergelijke interventies lager. Deze verschillen tussen BK- en TL-scholen treden bij de meeste genoemde interventies op, behalve Spirit4You en On Stage. Een mogelijke oorzaak van deze verschillen is dat sommige interventies die door de gemeente gesteund worden zich meer bewust op BK-leerwegen richten.

Tabel 5.2 Maakt uw school gebruik van activiteiten die door de gemeente financieel ondersteund worden (meer dan 1 antwoord mogelijk), per type school (%)

	Vooral BK	Vooral T	Alle leerwegen	Totaal
Activiteiten van JINC	31%	20%	26%	25%
(Ook) activiteiten van Spirit4You	15%	20%	17%	18%
Activiteiten van NPRZ	23%	10%	2%	10%
Technolab	12%	8%	2%	7%
VMBO On Stage	15%	15%	14%	15%
Andere vormen van evenementen met bedrijven en/of opleidingen waar de gemeente in bijdraagt	23%	8%	26%	19%
Licenties voor digitaal LOB-materiaal/beroepskeuzetesten waar de gemeente aan meebetaalt	4%	3%	2%	3%
LOB-activiteiten waarvoor wij een subsidie ontvangen, namelijk ^{a)}	8%	0%	12%	7%
Anders, namelijk ^{a)}	4%	3%	14%	7%
Nee	8%	35%	26%	19%
Weet ik niet	15%	23%	9%	16%
Totaal	100% (N=26)	100% (N=40)	100% (N=42)	100% (N=108)

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020). ^{a)}Hierbij gaat het gevarieerde categorie waarbij diverse specifieke evenementen worden genoemd, digitale tools, maar ook enkele keren subsidies vanuit Sterk Techniek Onderwijs en het VSV-beleid.

De interventies die worden ondersteund door de gemeente zijn belangrijk voor scholen

De scholen die gebruik maken van minimaal een van deze interventies geven aan dat deze zeer belangrijk (43%) of belangrijk (40%) zijn om het LOB-beleid op school goed vorm te geven. Het grote belang dat hieraan wordt toegekend geldt voor vrijwel alle interventies.

Een meerderheid van betreffende scholen geeft ook aan dat men minder (29%), veel minder (27%) of helemaal niet (6%) aan dergelijke activiteiten zou deelnemen als deze volledig uit eigen budget bekostigd zou moeten worden. Ruwweg komt dit patroon bij alle interventies terug.

Tabel 5.3 Zou uw school ook aan dergelijke activiteiten deelnemen of zelf uitvoeren, als zij deze volledig uit eigen budget zou moeten bekostigen?

	Aandeel (%)
Ja, in vergelijkbare mate	11%
Ja, maar minder	29%
Ja, maar veel minder	27%
Helemaal niet	6%
Weet ik niet	27%
Totaal	100% (N=70 ^{a)})

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020). ^{a)} Deze vraag is alleen beantwoord door scholen die aan 1 of meer van activiteiten deelneemt die (gedeeltelijk) door de gemeente financieel ondersteund wordt.

5.3 WERKT HET GEMEENTEBELEID DOOR IN BELEID SCHOLEN? TOETSEN VAN ENKELE VERBANDEN

In de vorige paragraaf komt naar voren dat scholen zelf waarde hechten aan de LOB-interventies waar gemeenten in bijdragen en dat zij aangeven dat zonder deze interventies zij hier minder aan hadden gedaan. Dit betreft directe vragen hierover aan scholen. In deze paragraaf toetsen we de invloed van gemeenten op meer indirecte wijze.

Met behulp van de interviews met gemeenten zijn voor de individuele gemeenten indicatoren opgesteld over:

- De mate waarin een gemeente belang hecht aan arbeidsmarktkansen in het LOB-beleid van scholen. Het betreft dan bijvoorbeeld het belang dat men hecht aan keuzes in richtingen waarbij in de lokale of regionale context tekorten op de arbeidsmarkt bestaan. Gemeenten variëren in het belang dat zij hieraan hechten. Vanuit de interviews is getracht om hier een schaal aan te verbinden.
- De mate waarin gemeenten beleid voeren en activiteiten ontplooiën om scholen en bedrijven aan elkaar te verbinden. Veel gemeenten zien een kloof tussen beide en zien een rol weggelegd om deze kloof te verminderen. Ook hierin verschillen gemeenten onderling, wat vanuit de interviews is vertaald in een schaal.

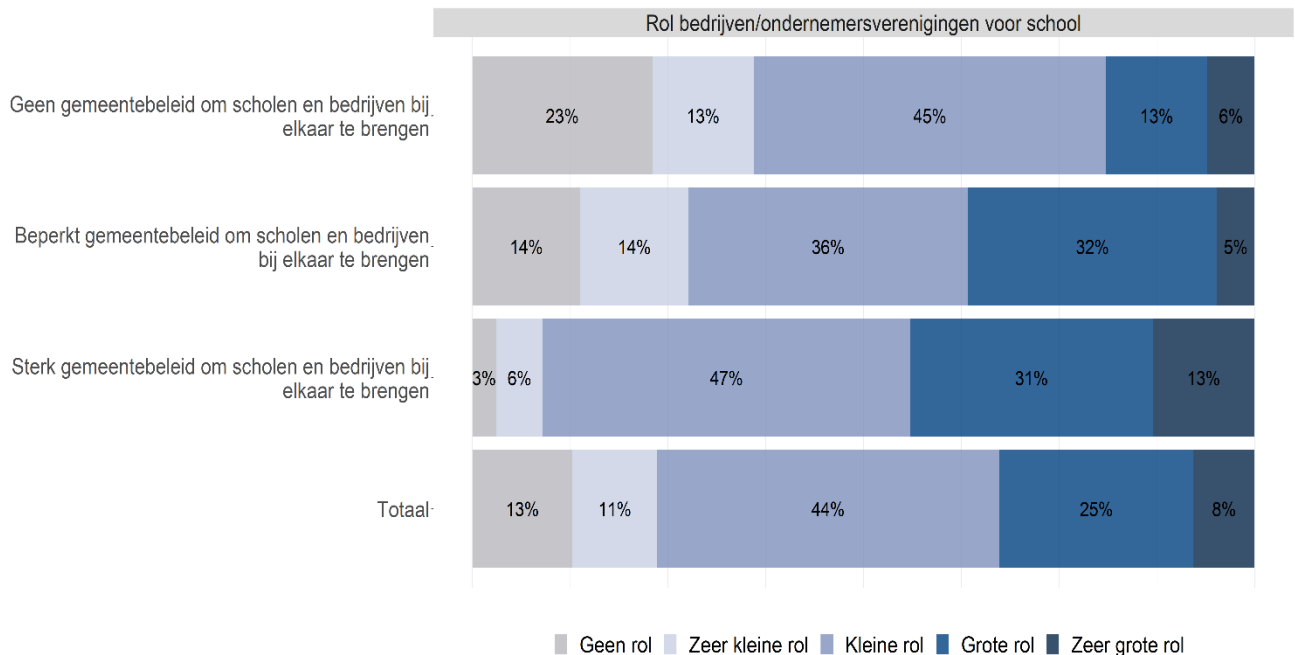
Vervolgens gaan we na of deze indicatoren voor het beleid van de gemeente ook terug te vinden zijn in het beleid van vmbo-scholen in deze gemeenten.

Tevens leggen we verband tussen variabelen binnen de enquête onder decanen. Daarbij gaat het onder meer om de vraag of deelname aan de activiteiten vanuit de gemeente daadwerkelijk samenhangt met meer LOB-activiteiten.

Beleid gemeente voor rol bedrijven werkt door

Figuur 5.1 laat zien dat gemeentebeleid ter vermindering van de kloof tussen bedrijven en scholen inderdaad zichtbaar is voor scholen in gemeenten die op dit vlak verschillen.

Figuur 5.1 Relatie tussen gemeentebestuur en schoolbestuur voor wat betreft de rol van bedrijven

Bronnen: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020). Indicator gemeentebestuur o.b.v. interviews met gemeenten. Correlatiecoëfficiënt (0,27); significant op 5% (Totaal N=85).

Ook binnen de enquête van decanen vinden we hier elementen van terug. Zo is er een hoge correlatiecoëfficiënt tussen de beoordeling van de samenwerking met de gemeenten en de beoordeling van de contacten met bedrijven (0,55). Tevens is er een positief verband tussen de beoordeling van de samenwerking met de gemeente en de toepassing van bedrijfsbezoeken (bijlage V).

Gemeentelijke subsidies werken door op deelname scholen LOB-activiteiten

Opvallend is dat er bij een aantal LOB-activiteiten (bedrijfsbezoeken, gastlessen, bijeenkomsten met bedrijven, opleidingenmarkten (zonder bedrijven), meeloopdagen bij vervolgoopleidingen/proefstuderen en externe loopbaancoaches) een significant positieve correlatie is met het wel/niet subsidie voor LOB krijgen van gemeenten en/of met het aantal verkregen gemeentelijke subsidies (bijlage V). Verder is er bij geen enkele LOB-activiteit sprake van een significant negatieve correlatie met deze subsidievariabelen. Dit suggereert dat gemeentelijke subsidies een positief effect hebben op het aantal uitgevoerde LOB-activiteiten. Dit spoort met de antwoorden op de directe vraag in de enquête onder scholen naar het effect van de gemeentelijke subsidies.

Prioriteiten gemeenten wat betreft arbeidsmarkt in LOB werkt niet door

Bij het belang dat gemeenten hechten aan de aandacht voor de arbeidsmarkt in LOB, ligt de situatie anders. Ook hier zijn de prioriteiten van geïnterviewde gemeenten gekoppeld aan de uitkomsten van de decanenenquête op dit vlak:

- Doel LOB-beleid: Opdoen van inzicht in kansen op werk van opleidingen en beroepen;
- Zijn LOB-activiteiten bewust gericht op sturing richting bepaalde sectoren.

Deze koppeling leidt niet tot positief significante verbanden.

Ook binnen de enquête onder decanen is er geen relatie tussen het functioneren van de samenwerking met de gemeente en het belang van de arbeidsmarkt in het LOB-beleid van scholen. Er is nog wel een (beperkt) verband tussen het doel van opdoen inzicht kansen op werk in het LOB-beleid van scholen en de (aparte vraag naar) de rol van gemeenten in het LOB-beleid, maar dit doel is sterker verbonden met de mate van contacten met bedrijven, collega-vmbo-scholen en vervolgoopleidingen.

Een lokale illustratie uit de enquête onder decanen dat gemeentebestuur wat betreft het belang van de arbeidsmarkt toch amper zichtbaar is, is Rotterdam. Voor Rotterdam-Zuid is hiervoor een sterk gericht beleid opgezet. Dit geldt minder sterk voor de rest van Rotterdam. Bij scholen is dit verschil echter niet duidelijk zichtbaar.

Tabel 5.4 Belang doel “Opdoen van inzicht in kansen op werk van opleidingen en beroepen” bij scholen in Rotterdam-Zuid en overig Rotterdam (aantal scholen)

	Zeer belangrijk	Belangrijk	Enigszins belangrijk	Niet belangrijk	Totaal
<i>Belang doel Opdoen van inzicht in kansen op werk van opleidingen en beroepen (aantal scholen)</i>					
Rotterdam Zuid	1	7	4	0	12
Overig Rotterdam	4	7	2	1	15
Zijn een of meer van LOB-activiteiten bewust gericht op het beïnvloeden van de keuze van jongeren richting techniek					
Rotterdam Zuid	5	6			11
Overig Rotterdam	5	8			13
Zijn een of meer van LOB-activiteiten bewust gericht op het beïnvloeden van de keuze van jongeren richting zorg					
Rotterdam Zuid	5	6			11
Overig Rotterdam	11	2			13

Bronnen: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

OORDEEL VAN DE LEERLINGEN

6 OORDEEL VAN DE LEERLINGEN

Leerlingen geven de school een voldoende (6,5) voor hoe deze hen geholpen heeft bij de keuze. Opvallend is dat de LOB-lessen relatief minder goed scoren op hoe leerzaam men dit vindt ten opzichte van allerlei andere LOB-activiteiten als stages, bedrijfsbezoeken, open dagen (vierdejaars) en lessen bij profielvakken (tweedejaars).

Uit de enquête onder leerlingen komt naar voren dat de mogelijkheid tot maatwerk en individuele aandacht in LOB een belangrijke rol heeft in het oordeel van leerlingen. We zien dat bij LOB-lessen de mate waarin maatwerk mogelijk is, samenhangt met een hogere score voor de mate waarin men deze lessen leerzaam vindt. In de suggesties van leerlingen vinden we dat het belang van maatwerk ook aansluit bij een behoefte aan individuele aandacht. Dat uit zich bijvoorbeeld in de uiteenlopende behoeften van leerlingen die nog twijfelen en leerlingen die al een keuze hebben gemaakt. Ook zien we daar terug dat er aan de ene kant leerlingen zijn die liever minder praten en meer doen, maar aan de andere kant ook leerlingen zijn die graag meer (één-op-één) gesprekken over de keuze willen voeren. Leerlingen die meer individuele gesprekken hebben gevoerd met actoren op school, of een individueel keuze advies van school hebben gehad, voelen zich beter geholpen door de school in hun keuzeproces.

Bij vragen over wat men heeft geleerd van LOB op diverse aspecten antwoordt ruwweg een derde voluit dat men het een en ander heeft geleerd, terwijl ongeveer de helft hierin aarzelend is ("klopt een beetje"). Slechts een kleinere minderheid is voluit negatief ("klopt niet"). Verder valt op dat leerlingen relatief minder leren over de arbeidsmarktperspectieven die bij bepaalde sectoren horen dan wat ze leuk vinden en waar ze goed in zijn. Dit geldt zeker voor tweedejaars.

6.1 LEERZAAMHEID LOB-ACTIVITEITEN

In deze paragraaf leggen we een verband tussen de deelname aan LOB en de percepties die leerlingen hebben wat ze er ervan geleerd hebben en de mate waarin ze zich geholpen voelen in hun keuzes door school. Het belangrijkste voordeel van deze analyse is dat hiermee de betrokken leerlingen zelf een oordeel geven over de waarde van LOB-activiteiten. Tevens kunnen de antwoorden op sommige vragen gezien worden als een benadering van loopbaanvaardigheden die leerlingen opdoen, zoals de vraag wat ze door deelname aan LOB-activiteiten geleerd hebben over waar ze goed in zijn. Een beperking van deze analyses is dat percepties een minder betrouwbare meetwijze van effecten vormen. Hiermee is ook nog niet bepaald of LOB daadwerkelijk effect heeft op keuzes die leerlingen maken. Als leerlingen aangeven weinig van LOB te hebben geleerd, kan het toch hun keuzes hebben beïnvloed, en andersom. Aan de effecten op keuzes zullen we afzonderlijk aandacht besteden in de hoofdstukken 8 en 9.

6.1.1 Hoeveel leert men van LOB-activiteiten?

Wanneer leerlingen aangaven dat ze hadden deelgenomen aan een activiteit kregen ze in de enquête vervolgens de vraag hoeveel zij van een bepaalde activiteit hadden geleerd (schaal 1 tot 5 sterren). De scores zijn terug te vinden in figuur 6.1. Deze vraag is uiteraard alleen gesteld aan deelnemers. Omdat de deelname aan activiteiten verschilt, verschilt ook het aantal respondenten per activiteit. Zo zijn voor vierdejaars LOB-lessen op iedere school beschikbaar (1159 deelnemers), maar zijn bedrijfsbezoeken maar door een beperkt aantal scholen uitgevoerd (296 deelnemers). Ook de invulling van de activiteiten kan verschillen tussen scholen, zo zijn er verschillende methodes die gebruikt kunnen worden voor LOB-lessen.

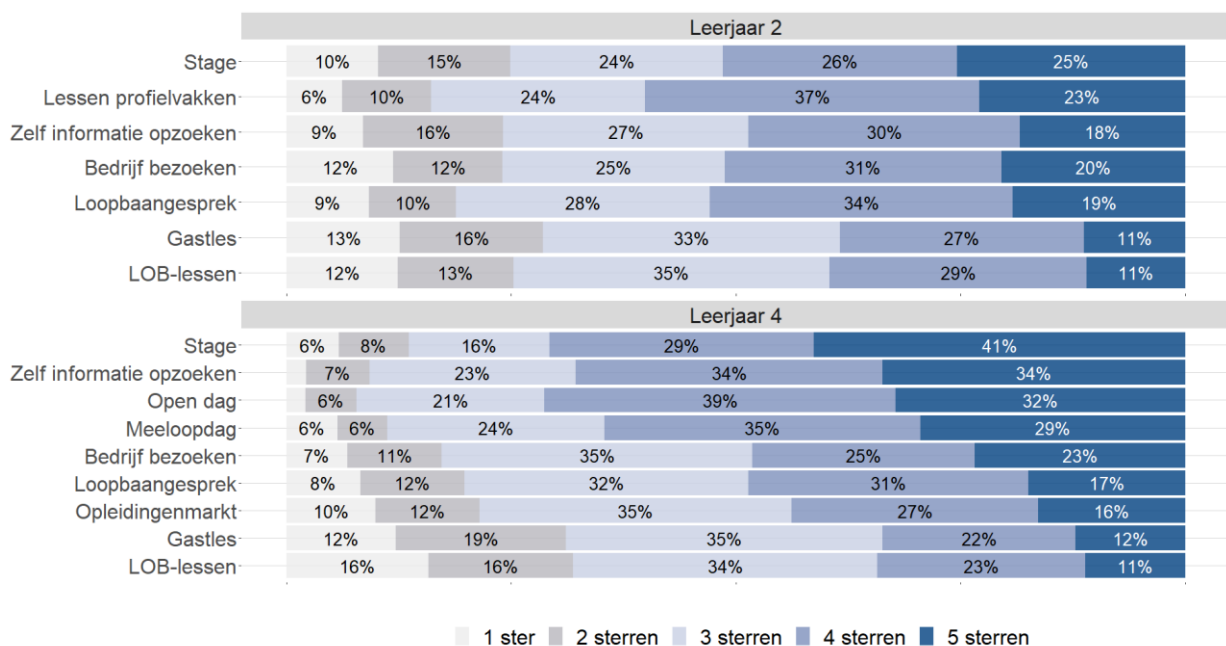
Meer zelfstandige activiteiten leerzamer, meer geleerd in het vierde jaar

In figuur 6.1 valt op dat er vrij veel variatie is in leerzaamheid tussen activiteiten, met name bij de vierdejaars leerlingen. We zien ook dat de cijfers voor leerzaamheid gemiddeld wat hoger liggen bij de vierdejaars. Deze verschillen zijn niet terug te vinden voor alle activiteiten. Het valt op dat LOB-lessen, gastlessen, loopbaangesprekken en bedrijfsbezoeken in beide leerjaren enigszins gelijke scores ontvangen. Hierbij scoren LOB-lessen en gastlessen in beide leerjaren relatief laag.

De hogere scores van de vierdejaars zijn met name te vinden in (externe) activiteiten die meer zelfstandig door leerlingen moeten worden ondernomen, zoals stages, zelf informatie opzoeken, open dagen en meeloopdagen. Dit is deels te verklaren doordat meer gemotiveerde leerlingen eerder zelfstandig deze activiteiten ondernemen en ze dit bij voorbaat al leerzaam vinden. In beide leerjaren zien we dat activiteiten die worden georganiseerd door de school over het algemeen minder hoog scoren dan activiteiten waar de leerlingen meer zelfstandig mee aan het werk moeten. De uitzondering daarop zijn de speciale lessen voor profielvakken in jaar twee (vaak aangeduid als Praktische Sector Oriëntatie) die juist behoorlijk hoog scoren.

Als we terugkijken naar het aanbod aan activiteiten vanuit hoofdstuk 4 dan valt op dat de activiteit die het hoogst gewaardeerd wordt door de leerlingen die het hebben gehad, lang niet op alle scholen wordt aangeboden. Uit tabel 4.1 blijkt dat stages op 65% van de ondervraagde scholen wordt aangeboden. Bij de tweedejaars geldt dit ook voor de lessen profielvakken: deze worden hoog gewaardeerd, maar gemiddeld op ongeveer 30% van de scholen wordt dit niet aangeboden.

Figuur 6.1 Cijfer voor leerzaamheid van een activiteit per leerjaar

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)²⁸

Meer maatwerk in LOB-programma leidt tot hogere score leerzaamheid LOB-lessen

Om meer inzicht te verschaffen in hoe de cijfers voor de leerzaamheid van een bepaalde LOB-activiteit tot stand komen hebben we met behulp van regressieanalyses gekeken welke factoren een rol spelen. We kijken enerzijds naar achtergrondkenmerken van de persoon, en anderzijds naar kenmerken van de school, zoals het functioneren van het LOB-beleid. Daarbij zien we dat naarmate er meer mogelijkheid voor maatwerk is op een school in het LOB-programma, met name de LOB-lessen een hogere score qua

²⁸ Hoewel er verschillen zijn in participatie in activiteiten tussen de leerwegen zien we weinig verschil in de waardering van de leerzaamheid tussen Basis/Kader/Gemengd en TL. Om deze reden hebben we gekozen om de tabel te beperken naar leerjaren en niet uit te splitsen naar leerwegen.

leerzaamheid krijgen. Deze mate van maatwerk heeft zeker grote invloed op de score voor LOB-lesse als men de veel gebruikte methode Qompas gebruikt²⁹. Bij de vierdejaars zijn ook de loopbaangesprekken leerzamer als er meer mogelijkheid tot maatwerk is op een school.

Qua achtergrondkenmerken valt op dat voor zowel tweede- als vierdejaarsleerlingen vrouwen met name LOB-lesse en loopbaangesprekken minder leerzaam vinden dan mannen. In het vierde jaar vinden vrouwen open dagen juist wel leerzamer dan mannen. Verder zien we dat personen die thuis een taal buiten Europa spreken voor bijna alle activiteiten een hogere score voor leerzaamheid geven. Tevens zien we dat het karakter van een persoon ook duidelijk verband houdt met of men een activiteit leerzaam vindt. Een voorbeeld daarvan vinden we bij leerlingen die zichzelf zien als slordig, zij geven aan minder te leren van LOB-lesse en zelf informatie opzoeken vergeleken met leerlingen die zichzelf zien als netjes. Zie voor een totaaloverzicht van deze resultaten bijlage VI, tabellen VI-3.1 en VI-3.2.

6.1.2 Wat leert men van LOB-activiteiten?

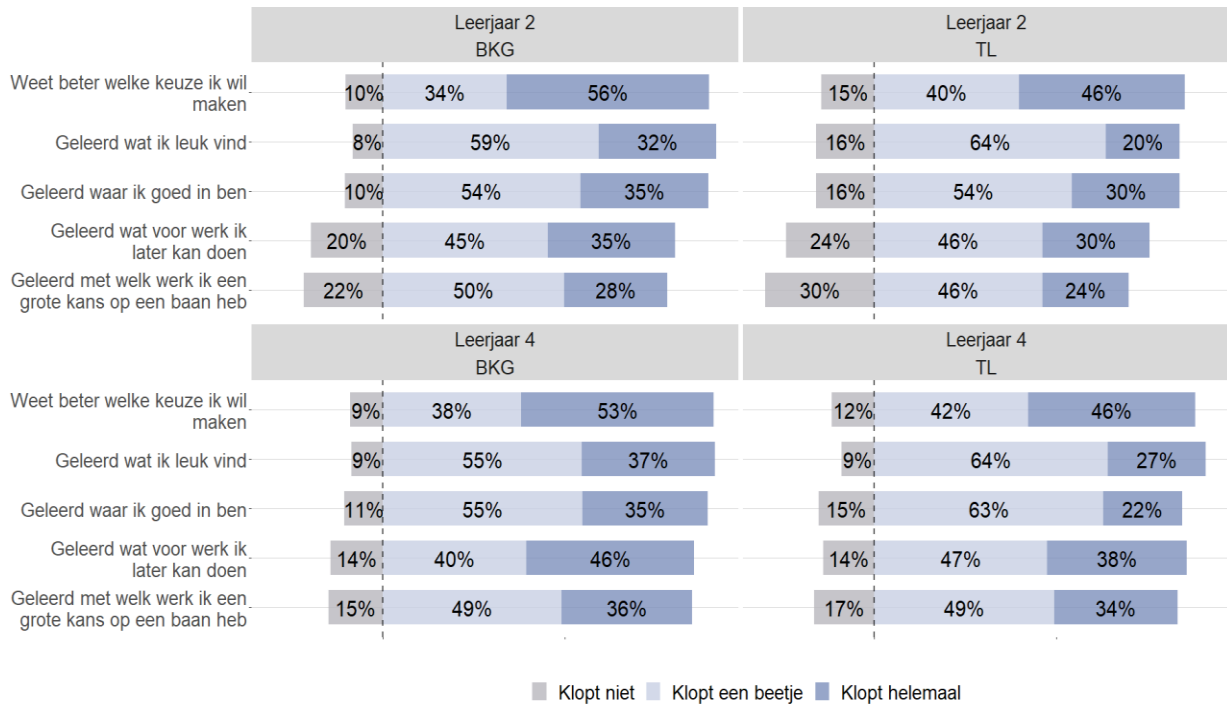
Leerlingen leren relatief minder over de kans op werk

Naast de mate van leerzaamheid van een activiteit is het ook de vraag wat leerlingen dan leren door LOB. De verdeling van de antwoorden op die vraag zijn te vinden in figuur 6.2. De verdeling is vrij divers. Veelal geldt dat ruwweg een derde van de leerlingen voluit bevestigt dat men een en ander heeft geleerd, terwijl ongeveer de helft hierin aarzelend is ("klopt een beetje"). Deelname aan LOB-activiteiten draagt bij aan de mate waarin men heeft geleerd over de genoemde aspecten. We zien dat voor beide leerjaren leerlingen in Basis/Kader/Gemengd bij alle aspecten aangeven meer geleerd te hebben dan leerlingen in de theoretische leerweg. Het valt op dat in beide jaren en leerwegen relatief meer leerlingen aangeven dat zij weinig hebben geleerd bij welk werk een grote kans op een baan hoort. Leerlingen in jaar vier hebben daar wel meer over geleerd dan tweedejaars leerlingen³⁰.

²⁹ Ook bij Van den Heuvel en Van der Steeg (2017) zijn de effecten van de methode Qompas sterk afhankelijk van de wijze waarop dit gebruikt wordt. Dit betreft wel een onderzoek onder (ex-)HAVO/VWO-scholieren.

³⁰ Uit een onderzoek onder mbo-leerlingen (Fouarge e.a., 2017) blijkt dat als men duidelijke informatie over arbeidsmarktkansen krijgt, dat dit invloed heeft op hun keuzes.

Figuur 6.2 Geleerde aspecten naar leerjaar en leerweg

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

6.1.3 Hebben leerlingen het idee geholpen te zijn door hun school?

Waar we hiervoor keken op welke aspecten men heeft geleerd van LOB, beschouwen we hier of leerlingen het gevoel hebben dat hun school hen goed heeft geholpen in hun profiel/opleidingskeuze. Hiervoor geven ze een rapportcijfer. Gemiddeld geven tweedejaars een wat hoger cijfer dan de vierdejaars. We zien verder dat er veel variatie is in het gemiddelde rapportcijfer tussen scholen; dit is bij de tweedejaars meer dan bij de vierdejaars, zie tabel 6.1. Ook zien we verschillen in de variatie van de gegeven cijfers binnen de scholen.

Tabel 6.1 Gemiddelde rapportcijfer per school, voor hulp bij de keuze

	Minimaal	Gemiddeld voor totaal	Maximaal
Tweedejaars	4,8	6,6	7,5
Vierdejaars	5,3	6,2	7,3

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

Grote rol voor gesprekken in het gevoel geholpen te zijn door de school

We hebben twee regressieanalyses uitgevoerd om meer inzicht te verschaffen in welke factoren van invloed zijn op die score. Daarbij hebben we enerzijds gekeken naar het aantal LOB-activiteiten dat een leerling volgde, en anderzijds naar de specifieke LOB-activiteiten. Verder zijn achtergrondvariabelen meegenomen en is er gekeken naar de mate waarin leerlingen gesprekken hadden met mentoren, decanen en andere leerkrachten.

Uit de twee regressieanalyses komt naar voren dat het gevoel dat een leerling wordt geholpen bij zijn profiel of opleidingskeuze niet zozeer samenhangt met het aantal LOB-activiteiten of het type LOB-activiteit dat leerlingen krijgen, maar met name of men (individuele) gesprekken heeft gehad met iemand op de school. Dit effect komt terug bij zowel gesprekken met de decaan als de mentor als een andere docent. Meer gesprekken met deze actoren op een school leidt tot een groter gevoel geholpen te zijn door de school. Ook een advies krijgen van een school (hierbij heeft de school een uitspraak gedaan of een opleiding past bij de leerling) heeft een positief effect op dit gevoel. Voor de resultaten van de analyses verwijzen we naar bijlage VI (tabellen VI-3.5 tot en met VI-3.8).

6.2 SUGGESTIES VERBETERING LOB VOLGENS DE LEERLINGEN

Uiteenlopende behoeften van leerlingen maken potentiële opbrengsten van (individueel) maatwerk groot

Aan leerlingen is gevraagd of zij meer behoefte hadden aan een bepaalde vorm of invulling van LOB. Daarnaast konden ze ook tips geven over de invulling van LOB in de vorm van een open antwoord. Vrij veel leerlingen hebben die open vraag ook ingevuld (vierdejaars: 787, tweedejaars: 862). Er zijn dus twee informatiebronnen voor de suggesties van leerlingen. De combinatie van deze twee bronnen geeft het beeld dat de behoeften van leerlingen sterk verschillen; we zien verschillen in behoeften tussen leerwegen maar ook tussen leerlingen die al gekozen hebben en leerlingen die nog twijfelen. Die verschillen in behoeften geven aan dat de potentiële rol van maatwerk in LOB groot is.

In tabel 6.2 is per leerjaar en leerweg uitgesplitst waar leerlingen, in de gesloten vraag, aangeven meer behoefte aan te hebben. Ook hebben we de leerlingen die nog geen keuze voor een profiel of opleiding hadden gemaakt apart genomen.

Tabel 6.2 Percentages van leerlingen dat aangaf meer van een bepaalde LOB-activiteit te willen

	Leerweg	Tweedejaars		Vierdejaars	
		Alle tweedejaars	Nog niet gekozen	Alle vierdejaars	Nog niet gekozen
Meer lessen over de keuze voor een vervolgopleiding/profielkeuze	BKG	43%	43%	39%	39%
	TL	37%	40%	40%	54%
Meer informatie over vervolgopleidingen	BKG	25%	25%	36%	40%
	TL	37%	30%	27%	42%
Meer hierover praten met mijn mentor of decaan	BKG	29%	29%	34%	44%
	TL	26%	36%	32%	40%
Minder praten, meer dingen doen	BKG	42%	42%	30%	32%
	TL	32%	40%	32%	34%
Meer stages doen	BKG	33%	33%	28%	19%
	TL	34%	28%	32%	24%
Meer bedrijven bezoeken	BKG	30%	30%	21%	31%
	TL	26%	19%	17%	24%
Beter luisteren naar wat ik belangrijk vind	BKG	18%	16%	20%	19%
	TL	22%	19%	22%	34%
Beter uitleg over de profielen	BKG	30%	31%	-	-
	TL	41%	38%	-	-

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

In algemene zin valt op dat er niet een bepaalde antwoordcategorie is die er sterk uitspringt, maar dat de behoeften redelijk gespreid zijn. Zo zijn er zowel leerlingen die aangeven meer gesprekken te willen en anderzijds leerlingen die aangeven minder te willen praten/meer willen doen. Die verschillende accenten zien we ook terug in de tips. Enkele sprekende voorbeelden staan hieronder:

“Meer dingen doen, wij leren niks van het boek, wij moeten het ervaren!!!!” –Tweedejaars leerling

“Ga er wat aan doen, ik heb met niemand erover gepraat behalve 1 keer met mijn mentor, dus de decaan moet gewoon met iedereen een afspraak maken.” – Tweedejaars leerling

“Roep soms een leerling erbij voor 10 minuutjes om er even over te praten of ze al een beetje weten wat ze willen” – Vierdejaars leerling

Er zijn verschillen per leerjaar en leerweg. De behoefte aan gesprek met mentor en decaan is groter bij vierdejaars. Minder praten en meer doen speelt meer bij de tweedejaars. Dit geldt zeker voor de leerlingen van BKG. De focus op praktische invulling sluit ook aan bij de grotere behoefte van B/K/G'ers aan

bedrijfsbezoeken. Leerlingen op TL-leerweg geven vaker aan dat er beter geluisterd dient te worden naar wat zij belangrijk vinden; bij BKG-leerlingen speelt dit minder.

Twijfelende vierdejaars hebben meer behoefte aan informatie en gesprek

Wanneer we de vierdejaars leerlingen die geen vervolgopleiding hebben gekozen bekijken zien we dat in beide leerwegen vaker wordt aangegeven dat er behoefte is aan meer gesprekken. Onder beide leerwegen bestaat ook een grotere behoefte aan informatie over vervolgopleidingen onder de twijfelaars. Los van of een leerling nog twijfelt zien we ook vrij veel tips omtrent het breder voorzien in informatie over opleidingen, veel van die tips gaan over informatievoorziening over opleidingen die (volgens de mentor of decaan) minder voor de hand liggen of minder bekend zijn.

“Meer keuzes als opleidingen voorleggen. Want hier op school gaan ze er meestal vanuit dat een meisje de zorg in gaat. En als ze vragen welke opleiding ik wil gaan doen en ik zeg dat ik economie ga doen, staan ze met open ogen te kijken” – Vierdejaars leerling

Bij vierdejaars TL'ers zien we dat twijfelende leerlingen ook vaker aangegeven dat ze meer lessen over de keuze zouden willen en ook meer aangegeven dat ze willen dat er beter wordt geluisterd naar wat zij belangrijk vinden.

Verschillen in behoeftes tussen leerlingen die al gekozen hebben en leerlingen die nog twijfelen zien we ook terug in de tips van leerlingen:

“Als je je keuze al hebt gemaakt voor welke opleiding je wilt gaan doen moet school er niet meer mee gaan bemoeien en andere opleidingen gaan roepen waardoor je weer gaat twijfelen” – Vierdejaars leerling

“Meer kinderen ondervragen want sommige kinderen zijn er nog helemaal niet mee bezig, net zoals ik. Vraag dan door of die kinderen ergens een passie voor hebben of wat ze in het dagelijks leven gelukkig maakt.” – Vierdejaars leerling

“Ik wil dat mijn mentor gewoon naast me zit als ik me inschrijf voor een opleiding, want ik weet allang wat ik wil. Ik heb geen behoefte aan lob en Intergrip opdrachten. Het kost heel veel tijd en leidt nergens toe. Allemaal digitale rompslomp en het gewone gesprek ontbreekt.” – Vierdejaars leerling

DE ROL VAN OUDERS EN DIRECTE OMGEVING

7 DE ROL VAN OUDERS EN DIRECTE OMGEVING

Ouders zijn verreweg de belangrijkste gesprekspartners voor leerlingen bij de keuzes. Dit geldt nog sterker bij de keuze van de vervolgopleiding dan bij de profielkeuze. Bij leerlingen met een migratieachtergrond zijn ouders minder vaak de belangrijkste gesprekspartner, maar ook bij hen geldt dit nog altijd voor meer dan een derde van de leerlingen. Bij hen spelen andere familieleden vaker een rol dan bij andere leerlingen. Ook de rol van school is groter dan bij andere leerlingen. Dit laatste geldt ook voor leerlingen van leerweg basis en voor jongens. Blijkbaar kan de school voor deze groepen leerlingen meer betekenen dan voor andere groepen leerlingen. Per saldo blijft ook bij deze groepen de rol van school echter beperkter in vergelijking met die van ouders.

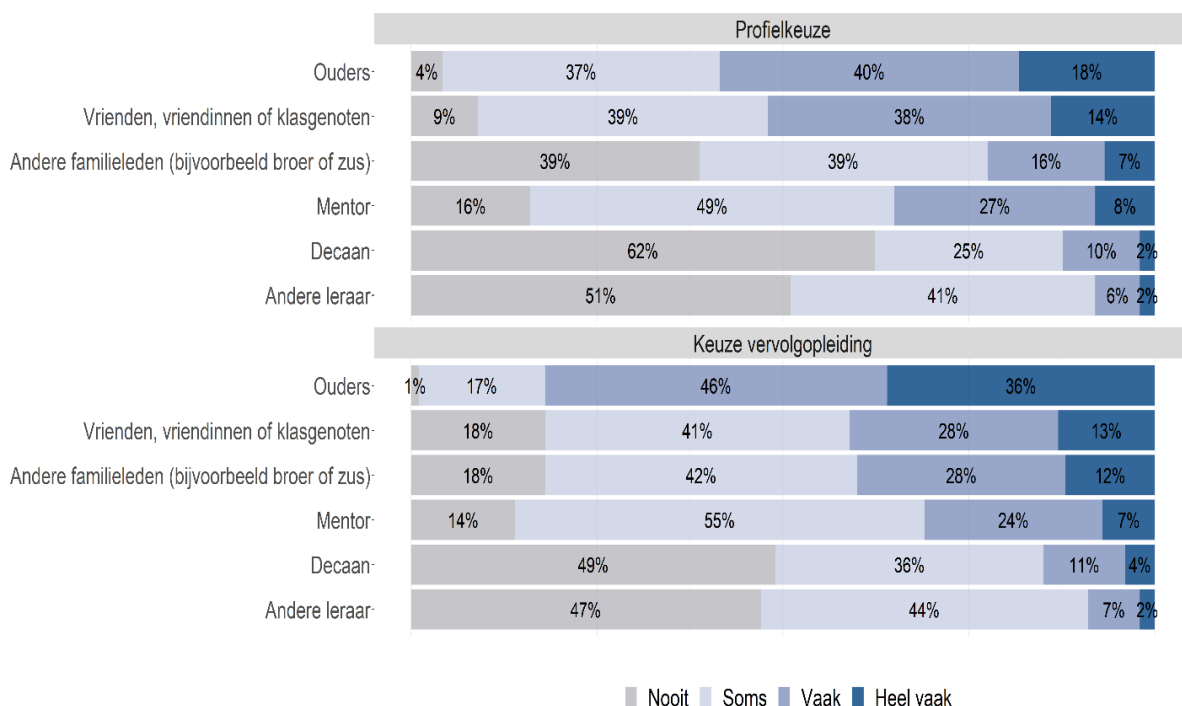
De verhalen van geïnterviewde ouders laten zien dat jongeren zich bij hun keuzes sterk laten inspireren door hun persoonlijk omgeving, bijvoorbeeld personen in hun omgeving die een bepaalde studie volgen of beroep uitoefenen. LOB-activiteiten geven in een beperkt aantal gevallen nog wel een laatste zetje, ofwel als bevestiging, of een keuze als men twijfelt. Ouders noemen dan vooral open dagen en stages.

De betrokkenheid van de geïnterviewde ouders bij de keuzes is groot, maar ze willen de kinderen vooral zelf laten kiezen. Een behoorlijk deel van hen vindt baanperspectieven wel belangrijk, maar niet het belangrijkste.

7.1 MET WIE PRAAT MEN OVER KEUZES

Ouders worden in de leerlingenenquête het meeste genoemd als gesprekspartner over de keuzes. Daarna volgen vrienden en vriendinnen/klasgenoten. Vertegenwoordigers van school worden minder vaak genoemd. Hierbij wordt de mentor nog het meest genoemd, wat past bij de tweedelijnsfunctie die decanen op de meeste scholen vervullen. De rol van ouders is nog aanzienlijk sterker bij de keuze van de vervolgopleiding dan bij de profielkeuze.

Figuur 7.1 Met wie gesproken over keuzes

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

Leerlingen met een migratieachtergrond, leerlingen van leerweg basis en jongens praten vaker met vertegenwoordigers van school

In deze patronen doen zich verschillen voor tussen groepen (tabel 7.1). Bij alle drie genoemde groepen (leerweg basis, mannen en degenen met een niet-Europese taal thuis) wordt relatief vaker gesproken met vertegenwoordigers van school in vergelijking met de situatie bij andere leerlingen. Bij degenen met een niet-Europese taal thuis spelen andere familieleden naast de ouders ook een belangrijke rol.

Tabel 7.1 Gesproken met andere personen over keuze: afwijkende patronen per groep

	Ouders	Familie (incl. broers en zussen)	Vrienden/vriendinnen	Personen van school (decaan, mentor en/of andere leraren)
Leerweg: basis	0	0	-	+
Man	-	-	-	+
Niet-Europese taal thuis	-	+	+	+

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022). “+” betekent dat deze personen relatief vaker worden genoemd als gesprekspartner dan gemiddeld bij alle leerlingen. “-” betekent dat deze personen relatief minder vaak worden genoemd als gesprekspartner dan gemiddeld bij alle leerlingen. De betreffende tabellen zijn meer uitgewerkt terug te vinden in bijlage VII.

7.2 WIE HEEFT LEERLING MEEST GEHOLPEN BIJ KEUZE

Bij de vraag wie de leerling het meest geholpen heeft bij de keuze staan de ouders nog duidelijker bovenaan dan bij de vraag met wie gesproken is (tabel 7.2). Opvallend is dat vrienden/vriendinnen/klasgenoten vrij laag scoren, terwijl deze wel vaak als gesprekspartner worden genoemd.

De rol van de ouders is bij de keuze van vervolgopleiding nog groter (dit zagen we ook reeds bij de gesprekken). De mentor speelt juist een meer belangrijke rol bij de profielkeuze.

Tabel 7.2 Wie heeft jou het meeste geholpen bij de keuze

	Profielkeuze	Keuze vervolgopleiding
Ouders	43%	57%
Broer of zus	6%	7%
Andere familieleden	1%	3%
Vrienden, vriendinnen of klasgenoten	7%	6%
Mentor	12%	4%
Decaan	3%	3%
Andere leraar	1%	1%
Iemand anders, namelijk	9%	8%
Niemand heeft mij geholpen	16%	11%
Totaal	100%	100%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

De rol van ouders is meer beperkt bij jongeren met een migratieachtergrond

De rol van ouders varieert niet heel sterk voor individuele kenmerken van de leerlingen. Een uitzondering daarop is de taal die thuis gesproken wordt. Als thuis ook een niet-westerse taal gesproken wordt is de rol van de ouders duidelijk meer beperkt. Bij de keuze van de vervolgopleiding geeft 37% van hen aan dat hun ouders hen het meeste geholpen hebben, terwijl dit gemiddeld voor alle leerlingen 57% is. De rol van andere familieleden (met name broers en zussen) is daarentegen groter dan bij andere groepen.

Tabel 7.3 Aandeel dat aangeeft dat ouders hen het meeste geholpen heeft; scores voor verschillende groepen

	Profielkeuze	Keuze vervolgopleiding
Basis	43%	56%
Kader	43%	58%
Basis-Kader	38%	
Gemengd	36%	58%
Theoretisch	47%	58%
Man	41%	60%
Vrouw	46%	56%
(Ook) Niet Europese taal thuis	35%	37%
(Ook) Europese taal thuis (anders dan Nederlands)	38%	47%
(Ook) Nederlands thuis	44%	59%
Totaal	43%	57%
Ouders meegedaan met informatieavond op school	54%	
Ouders meegedaan met informatieavond ((online)	47%	
Geen informatieavond	36%	
Is je ouder meegegaan naar....		
Ja, Open dag		63%
Ja, Informatieavond		60%
Ja, Opleidingenmarkt		68%
Totaal	43%	57%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

Ouders van jongeren met een migratieachtergrond gaan minder vaak mee naar een open dag

Tevens is er een duidelijke relatie met de deelname van ouders aan activiteiten op school. Als die groter is, is de rol van de ouders in de beslissing ook groter. De kleinere rol van ouders in de hulp bij keuze van leerlingen met niet-westerse taal thuis hangt hier maar deels mee samen. Voor zover hier een groot verschil optreedt in deelname aan LOB-activiteiten door ouders is dit met name deelname aan open dagen (tabel 7.4). Een mogelijke verklaring is dat open dagen van een andere school zijn dan de school van de leerlingen en dat daarmee de drempel voor deze ouders hoger ligt. Door de grote groep “weet niet” is het lastig om verschillen vast te stellen bij de profielkeuze, maar ook hier lijkt de aanwezigheid op de informatieavond van de eigen vmbo-school niet lager voor degenen met niet-westerse taal thuis.

Tabel 7.4 Ouderbetrokkenheid en taal thuis

	Niet-westerse taal thuis	Geen niet-westerse taal thuis
Profielkeuze		
Ouders meegedaan met informatieavond op school	12%	10%
Ouders meegedaan met informatieavond ((online)	28%	31%
Geen informatieavond	20%	29%
Weet niet	40%	30%
Keuze vervolgopleiding		
Is je ouder meegegaan naar....		
Ja, Open dag	35%	66%
Ja, Informatieavond	27%	21%
Ja, Opleidingenmarkt	14%	14%
Nee, niet meegegaan	43%	20%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

In de interviews met ouders bevestigen deze zelf dat zij een belangrijke rol hebben. Naar verwachting geldt dit voor de ouders in de interviews overigens nog sterker omdat een zekere selectiviteit een rol speelt (zie bijlage I). Voor vrijwel al deze ouders geldt dat ze hun kind helpen door met hen te praten over de keuze. Veel ouders hechten aan een samenspel tussen het kind, de ouders en de school in de keuze. Ze geven aan dat het belangrijk is dat ze bij de keuze betrokken zijn omdat ze hun kind goed kennen.

7.3 HET BELANG VAN DE DIRECTE OMGEVING THUIS BIJ DE VORMING VAN KEUZES

Directe omgeving biedt veel inspiratie voor keuzes

Uit de interviews met ouders komt naar voren dat de directe omgeving van leerlingen veel inspiratie biedt voor de keuzes van leerlingen. Zo schetst ongeveer de helft van de ouders van vierdejaars een keuzeprocess waarin inspiratie vanuit de eigen directe omgeving een belangrijke rol speelt. In de onderstaande tabel worden voorbeelden hiervan gegeven.

Tabel 7.5 Voorbeelden waarin eigen directe omgeving inspiratie biedt voor keuzeproces vervolgopleiding

Achterliggende situatie thuisomgeving	Keuze vervolgopleiding
De dochter is opgegroeid in de melkveehouderij. Ze zou ze er later graag zelf willen werken, of bij andere boeren. Al van kleins af aan zit de interesse er dus in door bijvoorbeeld als kind van 4 al de kalfjes melk te geven. Nu draait ze al met veel andere onderdelen mee in het bedrijf.	Melkveehouderij
De dochter heeft veel rondgekeken bij vakken en op een gegeven moment gaf ze aan dat ze de microscooples bij biologie heel leuk vond. Haar moeder heeft gelijk actie ondernomen en een meeloopdag voor haar geregeld in het ziekenhuis waar ze werkt. Dit vond de dochter erg leuk en was voor haar een eyeopener dat ze deze studie wilde gaan doen.	Middelbare laboratorium school
Uiteindelijk heeft deze dochter toch voor monteur aan huis gekozen, omdat dit minder sportief is en ze is erg goed is in techniek. Ook hebben haar ouders een bedrijf in waterinstallaties, dus deze kant zit ook in de familie. Daarnaast heeft ze stage gelopen bij een loodgieter en dit vond ze ook erg leuk.	Monteur aan huis
Vriendin van moeder heeft een baan in jeugdzorg. Zij moet vaak naar de rechtbank om voor kinderen op te komen. Dat leek dochter heel leuk	Social Work (Jeugdzorg)
Toen ze 11 was ging ze regelmatig oppassen, wat ze heel goed deed.	Pedagogisch medewerker
Ze wil van jongs af al "kleuterjuf" worden. Ze heeft toen ze in de hoogste klassen van de basisschool zat al geholpen in de kleuterklassen (voorlezen e.d., dingen doen rond vrij spelen). Het contact met de school is gebleven.	Onderwijsassistent
De dochter wil graag anderen helpen en heeft zelf een fijne tijd gehad op de basisschool. Door deze ervaringen en het gevoel dat het een mooi vak is wil ze hier graag in verder.	Onderwijsassistent
Zij heeft al langer belangstelling voor de luchtvaart. Oorspronkelijk was het idee om stewardess te worden, maar ze heeft (te) veel last van haar knie voor dit werk. Daarna is nog wel grondstewardess aan de orde geweest. Maar bij een intakegesprek op het mbo is ook de optie van facilitair leidinggevende luchthaven voorgesteld en dit paste goed.	Facilitair leidinggevende luchthaven
Ze heeft veel met haar zus gesproken. De oudere zus heeft een opleiding gedaan (toerisme management) waar ze geen baan in kan vinden en dat is heel wrang (al speelt discriminatie daarbij waarschijnlijk een rol; ze draagt een burka). Het is belangrijk dat je door kan stromen naar een hoger niveau en nog kunt switchen, zodat je een opleiding af kunt maken. Dat kan bij deze opleiding.	Medewerker HRM
Hij weet niet precies wat hij wil. Hij kan er alle kanten mee op. Hij wilde eerst architect worden, dat is verwaterd. Tantes hebben goede banen met sociaal-juridische opleiding, dat motiveert.	Sociaal-juridische dienstverlening
Ze is heel gek op dieren, altijd geweest. Ze wilde altijd al zoiets. Ook uit de test van de school kwam: iets met kinderen of dieren. Daarom is onderwijsassistent tweede keuze. Andere zoon heeft verkeerde keuze gemaakt. De les daaruit richting haar dochter is: volg je hart	Bedrijfsleider dier en gedrag
Dit meisje kreeg binnen het huis waar ze nu woont redelijk veel verantwoordelijkheden over de jongere kinderen. Dit vond ze erg leuk.	Pedagogische medewerker
De zoon is handig met computers en wil later graag helpen om netwerken op te zetten achter de schermen bij hulpdiensten. Dit komt vooral omdat hij een oom heeft die bij de brandweer werkt. Ook heeft de zoon überhaupt een interesse voor hulpdiensten want hij heeft al heel lang een pieper voor 112 meldingen waar hij dan in een straal van 10 km naar toe gaat	ICT
De dochter wilde eerst graag kraamverpleegkundige doen op niveau 4. Haar moeder is zelf kraamverzorgster. Enkel op de informatieavond van het MBO werd er verteld dat er weinig onderwijs was rondom de moeder en de baby en dat het eerder een standaard verpleegkunde opleiding was. Dit vond de dochter erg jammer, dus heeft ze gekozen voor verzorgende IG om breder opgeleid te worden. Erna wil ze dan misschien nog verpleegkunde gaan doen.	Verzorgende IG
De moeder werkte bij de thuiszorg, nu doet ze huishoudelijke hulp. Haar nichtje heeft dezelfde opleiding gedaan en werkt nu in de gehandicaptenzorg. "Het zit in de genen om voor mensen te zorgen." Bovendien werkt de vriend van de dochter bij een ziekenhuis – gymlessen geven aan mensen die revalideren. Ze was een keer meegegaan en realiseerde zich dat ze later iets met ouderen wil doen.	Verzorgende IG

Bron: Interviews met ouders.

7.4 OPSTELLING VAN DE OUDERS

Ouders zijn het veelal eens met de keuze van hun kind

Ongeveer de helft van de leerlingen vindt dat de ouders een duidelijke mening hebben over de profielkeuze. Ongeveer 40% van de leerlingen geeft aan dat de ouders vinden dat de leerling mag kiezen wat hij/zij wil. Opvallend is dat bij meisjes nog wat vaker wordt aangegeven dat de leerling mag kiezen wat deze wil, dan bij jongens (37% versus 46%).

Tabel 7.6 Hebben je ouders een duidelijke mening welk profiel je het beste kunt kiezen

	Keuze vervolgopleiding
Ja	49%
Nee, ze weten het niet	3%
Nee, ze vinden dat ik mag kiezen wat ik wil	40%
Nee, het interesseert hen niet zoveel	3%
Anders, namelijk	4%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

Voor zover ouders een duidelijke mening hebben, komt deze in het overgrote deel (ongeveer 90%) overeen met die van de leerling zelf. De overeenstemming van de keuze met de mening van de ouders is nog wat groter bij de theoretische leerweg dan bij de andere leerwegen. Als ouders een andere mening hebben, zit hierin geen duidelijk patroon: de afwijkende voorkeuren van ouders zijn gespreid over alle profielen.

Bij de vierdejaars zien we eveneens dat ze (volgens de leerlingen zelf) zeer zelden een andere mening hebben dan de leerling (volgens de leerlingen zelf). Ruim 60% heeft dezelfde mening en bijna 30% vindt dat de leerling mag kiezen wat hij/zij wil. Dit laatste is iets lager dan bij de profielkeuze. Dit laatste wijst erop dat de betrokkenheid van ouders iets groter is bij de keuze van de vervolgopleiding dan bij de profielkeuze. In tegenstelling tot bij de profielkeuze treden hierbij geen verschillen op tussen jongens en meisjes. Slechts 1% geeft aan dat de ouders een andere opleiding beter vinden. Andere open antwoorden (ja, namelijk; anders, namelijk,) geven vaak een bevestiging dat de ouders achter de keuze staan of dat de leerling zelf mag kiezen.

Tabel 7.7 Hebben je ouders een duidelijke mening welke vervolgopleiding je het beste kunt kiezen

	Keuze vervolgopleiding
Ja, ze hebben dezelfde mening als ik	61%
Ja, ze vinden een andere opleiding beter, namelijk ...	1%
Ja, namelijk	3%
Nee, ze weten het niet	4%
Nee, ze vinden dat ik mag kiezen wat ik wil	28%
Nee, het interesseert hen niet zoveel	2%
Anders, namelijk	2%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

De interviews met ouders bevestigen dit beeld. Het overgrote deel van de ouders zijn het eens met de keuze van hun kind. Slechts enkele ouders hebben twijfel. Het gaat dan om enkele ouders die twijfelen of de keuze past bij het kind ("ze is niet zorgzaam"). In een enkel geval is er twijfel of een profiel of een vervolgopleiding voldoende arbeidsmarktkansen biedt:

"Niet iedereen kan in goede tijden, slechte tijden spelen. Wij vinden het cruciaal dat er ook nog een uitwijkmogelijkheid is. Economie is nog redelijk breed en geeft opties." - Moeder van dochter in tweede leerjaar, waarbij dochter nu al weet dat ze naar theaterschool wil).

Ouders vinden het belangrijk dat kinderen hun hart volgen

Ouders vinden het erg belangrijk dat hun kinderen "hun hart volgen" bij de keuze van een profiel of vervolgopleiding.

“De belangrijkste factor is of hij het leuk vindt. Daar draait het uiteindelijk allemaal om.” - Moeder waarvan zoon voor PIE kiest

“Wij vinden het allebei belangrijk dat onze zoon de opleiding leuk vindt en er “gelukkig van wordt.” - Moeder van leerling die kiest tussen profiel Z&W of D&P met technisch accent

Ik heb de keuze aan haar overgelaten, ik ondersteun het. Uiteindelijk is zij het die het karretje moet trekken. Ik heb zelf nooit een keuze kunnen maken, mijn moeder heeft voor mij gekozen. Ik wil dat anders doen bij mijn eigen dochter - Moeder waarvan dochter profiel E&O kiest

“Het belangrijkste is dat het bij haar past en dat ze haar ei erin kwijt kan.” - Moeder van dochter die twijfelt tussen E&O en D&P met technisch accent

“Het belangrijkste is dat je je passie volgt en doet waar je gelukkig van wordt.” Moeder van zoon die bouwkunde gaat doen

“We proberen om hem op te voeden om zijn passie te volgen, dat is het belangrijkste.” - Moeder waarvan zoon vervolgopleiding medewerker ICT-support gaat doen

“Dat het bij hem past en dat hij het leuk vindt, is erg belangrijk. Ook vind ik het prettig dat het een brede opleiding is, zodat hij breed ingezet kan worden en niet al specifiek voor 1 beroep leert.” - Moeder van zoon die kiest voor vervolgopleiding International Business management

Arbeidsmarktkansen telt bij deel ouders wel mee, maar is niet belangrijkste

Dat de kinderen de opleiding leuk vinden en dat het past bij hen vinden de ouders het meest belangrijk. Dat wil niet zeggen dat kansen op werk geen rol spelen. Ongeveer de helft van de ouders geeft aan dit ook belangrijk te vinden. Dit is dan een bijkomend aspect; of het kind de opleiding leuk vindt en de opleiding passend is, blijft het belangrijkste. Ouders hechten een groter belang aan arbeidsmarktkansen dan aan de beloningshoogte.

“Het salaris speelt wel een rol in het opzicht dat ze later wel zelfstandig moet kunnen zijn, maar we proberen niet te stimuleren om een beroep te kiezen voor het geld.” - Moeder van dochter die voor verpleegkunde kiest

“Ik vind baankansen wel belangrijk. Ik heb bijvoorbeeld naar websites gekeken wat de baankans is bij een bepaalde opleiding. Op deze manier kan je wel een mening vormen. Aan de andere kant gaat passie wel echt voor. Je bent pas 15/16 als je begint met een vervolgopleiding, dus er is nog genoeg ruimte om te switchen van carrière. Daarnaast kan je met de basiskennis van je opleiding ook veel doen en ook door de ervaringen met stages kan je altijd wel ergens terecht. Je komt er uiteindelijk wel.” - Vader van dochter die voor vervolgopleiding pedagogisch medewerker kiest

“Hij moet het leuk vinden en er goed in zijn. Maar hij moet er zeker ook zijn brood mee kunnen verdienen. Dat wil zeggen dat hij een goede kans heeft op een baan, maar ook een gezin kan onderhouden en een huis kan kopen.” - Moeder van zoon die voor PIE kiest

“Het is fijn dat mijn zoon een sector kiest met veel baankans.” - Vader van een zoon die ICT-sector in wil

“Ik vind het vooral belangrijk dat er wel een baankans is bij het profiel dat wordt gekozen. Manicure is dan wat minder interessant, terwijl er bijvoorbeeld wel altijd kappers nodig zijn.” - Moeder van een dochter die profiel Z&W kiest (en twijfelde met BWI)

Ongeveer de helft van de ouders hecht echter minder waarde aan arbeidsmarktkansen. Hiervoor worden verschillende argumenten gebruikt.

“Kans op werk en salarisoniveau zijn minder belangrijk. Als je het leuk vindt kom je bijna vanzelf wel goed terecht.” - Moeder van dochter die facilitaire dienstverlening gaat volgen

“Kans op werk is niet de belangrijkste overweging. Het is belangrijk, maar je weet toch niet hoe dat in de toekomst gaat lopen. Een voordeel van Z&W is dat het een breed profiel is en je nog veel kanten mee op kunt.” - Moeder van dochter die voor profiel Z&W kiest.

“Het is fijn dat er werk in is, maar dat is niet het belangrijkste. Je weet nooit hoe het gaat. Kijk naar de horeca de afgelopen tijd. Het wisselt erg.” - Moeder van dochter die kiest voor vervolgopleiding Hospitality & Travel.

“Het is belangrijk dat ze gelukkig wordt en er voldoening uithaalt. Al had ze cliniclown willen worden. Als ze voldoende niveau heeft, niveau 4, komt ze wel aan de slag, ook buiten het beroep waar ze voor opgeleid is.” - Vader van dochter die kiest voor vervolgopleiding verzorgende IG en daarna door wil op niveau 4 in de kraamzorg.

Hierboven komen verschillende argumenten naar voren, zoals: als je gemotiveerd bent kom je wel goed terecht; de arbeidsmarktkansen wisselen in de tijd; als de opleiding maar voldoende breed is, kun je nog alle kanten op; als je maar een diploma op voldoende niveau haalt, red je het wel.

7.5 OUDERS EN BELEID VAN DE SCHOOL

7.5.1 Het perspectief van de ouders

Ouders zijn redelijk tevreden over LOB, maar waarderen (meer) persoonlijke gesprekken en informatie

Over het algemeen zijn de geïnterviewde ouders redelijk tevreden over het LOB-beleid van de school en de mate waarin de school hen bij het keuzeprocess van hun kinderen betreft. Wel is het vaak lastig voor hen om goed zicht op te krijgen op het LOB-beleid en de keuzeprocessen omdat ze meer op afstand staan en afhankelijk zijn van informatie via de school en hun kind. Voor ouders is vooral belangrijk dat ze voldoende ondersteuning en informatie krijgen zodat ze hun kind kunnen helpen.

Wanneer ouders wordt gevraagd welke tips ze hebben wat beter zou kunnen, ligt de nadruk op meer informatie en meer persoonlijke (en langere) gesprekken. Deze behoefte komt bij de ouders van de vierdejaars sterker naar voren dan bij de ouders van de tweedejaars. Dit past binnen het beeld dat ouders meer betrokken zijn bij de keuze van de vervolgopleiding dan de profielkeuze (zie bijvoorbeeld ook figuur 7.1).

“Er kan meer contact zijn tussen de school en de ouder. Hierbij kan gedacht worden aan vaker een mail sturen, meer gesprekken voeren met ouders of het organiseren van informatieavonden. Concluderend, iets meer contact tussen de school en ouders zou prettig zijn.” - Moeder van dochter die kiest voor vervolgopleiding Sport en Beweging

“Het zou fijn zijn als er vaker een persoonlijk gesprek plaatsvindt over de keuze. Hier kan wel een structureler traject voor worden opgezet zodat je als ouder en leerling hier echt in wordt meegenomen. Nu moet je veel zelf uitzoeken en is het mbo echt een puzzel.” - Moeder van dochter die kiest voor technische vervolgopleiding

“Ik zou graag een lang 1 op 1 gesprek toegevoegd zien worden rond het keuzemoment.” - Moeder van zoon die nog twijfelt over profielkeuze

Tevens komt regelmatig de suggestie terug dat meer de beroepspraktijk en ervaringen van leerlingen van vervolgoopleidingen binnen de lessen gebracht moet worden.

“Werk meer met voorbeelden van beroepen van deze tijd. Maak beeldvorming van beroepen minder smal en minder stereotype.” - Moeder van zoon die profiel economie kiest en zelf werkzaam is in HR

De stage mag wel langer dan een week, bijvoorbeeld een maand. Pas dan zie je echt hoe het in een bedrijf eraan toe gaat.” - Vader van zoon die voor ICT-vervolgoopleiding kiest.

Ook vind ik dat er vaker studenten van vervolgoopleidingen moeten komen om hun verhaal te vertellen. Dit geeft een goed beeld aan de leerlingen wat zij kunnen verwachten. - Moeder van dochter die voor profiel Z&W kiest.

Ouders onderschrijven de waarde van LOB-activiteiten als stages, open dagen, gesprekken en informatievoorziening

Ouders helpen hun kinderen bij de keuze door (in volgorde van belangrijkheid):

- Praten over de keuze;
- Meegaan naar open dagen en opleidingen en beroepenmarkt (met name in leerjaar 4);
- Meegaan naar bijeenkomsten op school;
- Samen informatie zoeken;
- Aanmoedigen om er goed over na te denken;
- Netwerken (familie, vrienden, bekenden).

Zoals eerder gezegd is de omgeving sterk bepalend voor keuzes. In de gesprekken met ouders komt bij de verhalen over het keuzeproces soms naar voren dat een LOB-activiteit uiteindelijk een laatste zetje kan spelen, soms als bevestiging en soms voor een keuze als men nog twijfelt. Hierbij gaat het dan om open dagen, informatie zoeken, stages en persoonlijke gesprekken. Voor zover dit wordt genoemd, komt dit vaker naar voren bij de keuze van de vervolgoopleiding.

“Er waren eerste diverse opleidingen in beeld: kappers, helpende zorg, horeca (gastheer/gastvrouw). Vooral door de bezoeken aan de mbo-instellingen vielen er opleidingen weg. Bij helpende zorg speelde ook mee dat ze niet echt de zorg in wil. Het voordeel van facilitaire dienstverlening is dat het heel breed is en je dus daarna nog allerlei kanten op kunt. Bovendien kwam de sfeer op deze school (ROC Utrecht) ook goed over.” - Moeder van dochter die voor facilitaire dienstverlening kiest

Hij wilde altijd ondernemer worden, en wil dat nog steeds. Maar dat is veranderd door beroeporiëntatie en open dagen. Hij kwam tot de conclusie dat de economische opleidingen wel veel rekenen vragen. - Moeder van zoon die kiest voor vervolgoopleiding social work

De open dag op het mbo gaf een bevestiging van zijn keuze. - Vader van zoon die kiest voor software developer

Mijn zoon liep in het derde leerjaar stage bij een ICT bedrijf en dit was hem op het lijf geschreven. In het vierde jaar heeft hij hier ook stage gelopen. Dit bedrijf sprak hem erg aan, want de stage was meer gefocust op de fijne techniek. Hij heeft ook met de decaan gesproken. Die gaf aan dat het wellicht handiger is om ergens anders stage te lopen om zich breder te oriënteren, maar hij wilde alsnog hier nogmaals stage lopen. Vooral de stage was dus doorslaggevend voor de keuze voor een vervolgoopleiding. - Moeder van zoon die kiest voor ICT vervolgoopleiding

“Ze heeft stage gelopen in de zorg, dat wil ze niet, ze houdt niet van bloed.” - Moeder van dochter die nog twijfelt bij de profielkeuze

Persoonlijke gesprekken zijn niet alleen de gesprekken op de eigen school, maar ook op de vervolgopleiding.

“Ik vind de gesprekken met toekomstige mbo-opleidingen het meest waardevol. Zo heeft een bezochte mbo-instelling bijvoorbeeld een talentenscan en een intakegesprek om te kijken of de student bij hen past en hierbij kan de student ook vragen stellen aan mensen van de opleiding. Dit vind ik fijn, omdat mijn dochter dan een beter beeld krijgt van wat ze van de opleiding kan leren. Door mee te gaan kan ik als ouder de keuze faciliteren, maar uiteindelijk draait het om de mbo-scholen.” - Moeder van dochter die verpleegkunde gaat volgen.

“Eerste plan was onderwijsassistent omdat haar zus dat ook doet. En verder had ze geen beeld van andere opleidingen. Op advies van vader en zus is ze verder onderzoek gaan doen. Kiesmbo.nl heeft daarbij echt geholpen. Vader wilde niet de schuld krijgen van een verkeerde keuze, dus stimuleerde haar om te onderzoeken.” - Moeder van dochter die kiest voor maatschappelijk zorg

7.5.2 Het perspectief van de school

Alle geïnterviewde scholen bieden gelegenheden voor ouders om informatie op te doen en mee te denken met de keuzes die hun kind maakt. Enkele decanen benoemen expliciet dat de rol van ouders bij de keuze belangrijk is:

“De keuze wordt vaak niet door de decaangesprekken bepaald. Ouders of vrienden spelen daarin de grootste rol”

“Soms hebben leerlingen onrealistische wensen. Een goed moment om dit bespreekbaar te maken is tijdens het gesprek met ouders.”

Hiervoor werd vanuit het perspectief van de geïnterviewde ouders duidelijk dat zeker op prijs wordt gesteld als zij door de school in het keuzeproces worden betrokken. In de praktijk ervaren decanen echter wel knelpunten hierin: sommigen tonen te weinig betrokkenheid, anderen zijn juist te sturend:

“Ouders gaan vaak niet mee naar open dagen. Kinderen die het niet weten, hebben vaak ook weinig betrokken ouders.”

“Dat de populatie sterk veranderd is merken we in de betrokkenheid van ouders, die is minder, onder andere door de taalbarrière, maar ook lijken ze school en thuis meer te scheiden.”

“Ik zie zelf minder de waarde in van interessetesten, maar voor ouders is dit zeer belangrijk. Zij worden steeds mondiger en willen dingen zien.”

Uit de enquête onder decanen blijkt dat decanen sturing door ouders relatief weinig als knelpunt zien bij het keuzeproces van jongeren. Ongeveer een kwart ziet dit als een knelpunt; diverse andere knelpunten worden veel vaker genoemd, zoals onvoldoende beeld van de beroepspraktijk (60%) en dat vrienden te veel leidend zijn (40%). Ook bij de interviews met ouders bleek (expliciete) sturing door ouders geen grote factor. Uit de interviews met enkele decanen worden hierbij wel enkele kanttekeningen geplaatst:

“Er gaan meer leerlingen naar de havo vanwege de drempelloze doorstroom, nu voor het 2e jaar. Dat vind ik geen fijne ontwikkeling, ze worden vaak gepusht door ouders, omdat het kan.”

“Ouders zijn vaak heel sturend. Dit geldt zeker voor jongeren met een migratieachtergrond. Zij hebben vaak een voorkeur voor de richting economie omdat deze zekerheid en veiligheid lijkt te bieden door (veronderstelde) brede keuzemogelijkheden daarna. Bovendien hebben ouders soms onrealistisch hoge ambities in deze richting van bijvoorbeeld accountant worden”.

DE PROFIELKEUZE EN DE ROL VAN LOB

8 DE PROFIELKEUZE EN DE ROL VAN LOB

De keuze voor een profiel heeft voor leerlingen op het vmbo al vroeg effect op hun loopbaan. Hiermee sorteren ze al deels voor op het type vervolgopleiding dat ze later gaan volgen. We zien dat het aanbod aan profielen behoorlijk verschilt tussen verschillende scholen, wat direct van invloed is op de kans dat een leerling een bepaald profiel kiest. Leerlingen geven aan de kans op werk belangrijk te vinden in hun profielkeuze, maar het belang dat hieraan gehecht wordt hangt niet samen met de daadwerkelijke keuzes die gemaakt worden. Over het algemeen zien we dat LOB-activiteiten weinig effect sorteren op de profielkeuzes van leerlingen. Voor zover er wel effecten optreden is dit vrij divers en niet overwegend in de richting van profielen met een beter arbeidsmarktperspectief. Zo zien we dat als leerlingen te maken hebben met stages en bedrijfsbezoeken, dit in het nadeel werkt voor de keuze van een zorgprofiel. Een mogelijke verklaring is dat tijdens (de naweeën van) corona, het aanbod van bezoeken en stages in deze sector beperkt was. Als een school lessen bij profielvakken aanbiedt (vaak aangeduid met PSO), werkt dit eerder in het voordeel van het zorgprofiel. In de analyse met de microdata zijn er aanwijzingen dat een vaste LOB-methode en het betrekken van ouders bij de keuze in het nadeel van techniek kunnen werken. Ook decanen zijn onzeker of LOB tot verschuivingen leidt naar richtingen met meer baankansen.

8.1 HET AANBOD VAN PROFIELEN

Leerlingen in het vmbo kiezen uiterlijk aan het eind van het 2e leerjaar voor een profiel³¹. Voor leerlingen in B/K/G leerwegen zijn er tien profielen, voor leerlingen in de theoretische leerweg zijn er vier profielen. Zeker bij BKG bieden de schoollocaties maar een deel van de beschikbare profielen aan. De meest aangeboden profielen landelijk gezien zijn ‘Zorg & Welzijn’ (Z&W) en ‘Dienstverlening & producten’ (D&P), gevolgd door ‘Economie & Ondernemen’ (E&O). Het minst aangeboden is Maritieme Techniek (MT). Van de technische profielen wordt ‘Producersen Installeren en Energie’ (PIE) het meeste aangeboden. Opvallend is dat de andere techniek profielen, BWI, M&T en MVI in vergelijking met Z&W en D&P relatief weinig worden aangeboden, zie tabel IX.2 in bijlage IX.

Het aanbod van profielen op een schoollocatie beperkt de keuzemogelijkheden voor leerlingen. In theorie kan een leerling van school veranderen om een ander profiel te kiezen. Er is echter wel een drempel om een dergelijke stap te nemen. Een decaan van een school met Z&W en E&O vertelde het volgende:

“Er zijn bijna geen leerlingen die graag in een ander profiel willen instromen dan de school aanbiedt.”

Wat hierbij een rol speelt is dat de scholen zelf in de onderbouw al voorsorteren op wat in de bovenbouw aan profielen beschikbaar is. Een andere decaan, van een school zonder BWI en PIE, verschaftte meer inzicht in de dynamiek omtrent een overstap:

“Voorheen was het makkelijker dat leerlingen een ander profiel wilden kiezen op een andere school, maar voor omliggende scholen die techniek aanbieden geldt dat dit nu vakscholen zijn geworden waardoor instroming (switchen) lastiger is. Op deze scholen wordt in de onderbouw al relatief veel praktijk in techniek gegeven. Hierdoor zou men bij een overstap een achterstand hebben.”

Wanneer de keuze voor een middelbare school samenhangt met de keuze voor een profiel, dan is het van belang dat er al bij (ouders van) leerlingen op de basisschool een helder beeld bestaat over het aanbod.

³¹ Sommige scholen wijken hiervan af. De keuze voor een profiel vindt dan reeds in het eerste of pas in het derde leerjaar plaats. Voor het gemak spreken we in dit rapport bij iedereen die voor de profielkeuze staat over “tweedejaars”.

Sommige decanen geven aan dat ouders dit niet altijd helder voor ogen hebben als hun kind naar de middelbare school gaat. Daarnaast betekent een beperkt aanbod ook dat leerlingen op de middelbare school in mindere mate een beeld kunnen krijgen van andere profielen, wat mogelijk ook een effect heeft op de keuze van vervolgopleidingen die in het verlengde liggen van deze profielen.

We hebben het landelijk aanbod van profielen voor BKG op locaties van vmbo-scholen vergeleken met dat in Zuid-Holland (zie bijlage IX), daaruit bleek dat deze vergelijkbaar zijn. Wat opviel was dat het aanbod in de grote steden, Rotterdam en Den Haag, wel afwijkt. In deze steden is meer aanbod van het E&O profiel en minder aanbod van technische profielen. We zien in de daadwerkelijke keuzes voor profielen in Rotterdam en Den Haag dat er ook relatief vaker voor E&O wordt gekozen t.o.v. de andere plaatsen in Zuid-Holland. In Rotterdam worden Z&W en MVI ook relatief meer gekozen. De technische profielen die minder worden aangeboden in de grote steden (BWI, PIE en M&T) worden ook minder gekozen. Hoewel er meer factoren een rol kunnen spelen, illustreert dit dat een lager aanbod ook samengaat met een lager aandeel leerlingen dat daadwerkelijk een profiel kiest. Voor een uitgebreidere uiteenzetting over het aanbod aan profielen verwijzen we naar bijlage IX.

8.2 DAADWERKELIJKE PROFIELKEUZE EN MOTIEVEN

Ongeveer 90% van de leerlingen wist ten tijde van het afnemen van de enquête al welk profiel men ging kiezen, 8% twijfelde nog tussen een aantal profielen, en 1% wist het nog helemaal niet. Van de personen die al wisten welk profiel ze wilden kiezen, laat tabel 8.1 de verdeling over de profielen zien voor zowel basis/kader/gemengd als de theoretische leerweg. We zien dat zowel op BKG als op TL zorg en welzijn het meest gekozen profiel is, gevolgd door economie. Uit Bijlage II blijkt dat deze verdeling bij BKG wat afwijkt van de landelijke verdeling. Economie en Zorg en Welzijn zijn in de landelijke verdeling kleiner en D&P en groen juist groter. Bij Groen was het een bewuste keuze om geen tweedejaars van groene scholen in het onderzoek te betrekken, omdat zij veelal geen echte keuzeafweging maken. Dit is wel het geval bij de vierdejaars van groene scholen bij de keuze voor hun vervolgopleiding. Daarom zijn de vierdejaars van enkele groene scholen wel in het onderzoek betrokken.

Tabel 8.1 Profielkeuze tweedejaars

Profielen BKG	% (N = 941)	Profielen TL	% (N=428)
Economie en ondernemen (E&O)	17%	Economie	33%
Horeca, bakkerij en recreatie (HBR)	6%	Zorg en welzijn	38%
Zorg en welzijn (Z&W)	35%	Techniek	26%
Bouwen, wonen en interieur (BWI)	7%	Landbouw	1%
Produceren, installeren en energie (PIE)	15%	Een ander profiel	2%
Mobiliteit en transport (M&T)	1%		
Media, vormgeving en ICT (MVI)	5%		
Groen	<1%		
Dienstverlening en producten (D&P)	15%		
Een ander profiel	<1%		

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022). De categorie 'een ander profiel' betreft een profiel die niet kan worden ingedeeld naar een van de bestaande profielen. Leerlingen konden in de enquête ook de optie 'anders, namelijk' gebruiken en vervolgens aangeven welk profiel het betrof. Niet in elk geval kon dit goed worden ingedeeld, bijvoorbeeld wanneer het een combinatie van verschillende profielen betrof.

Kader 8.1 Indeling profielen

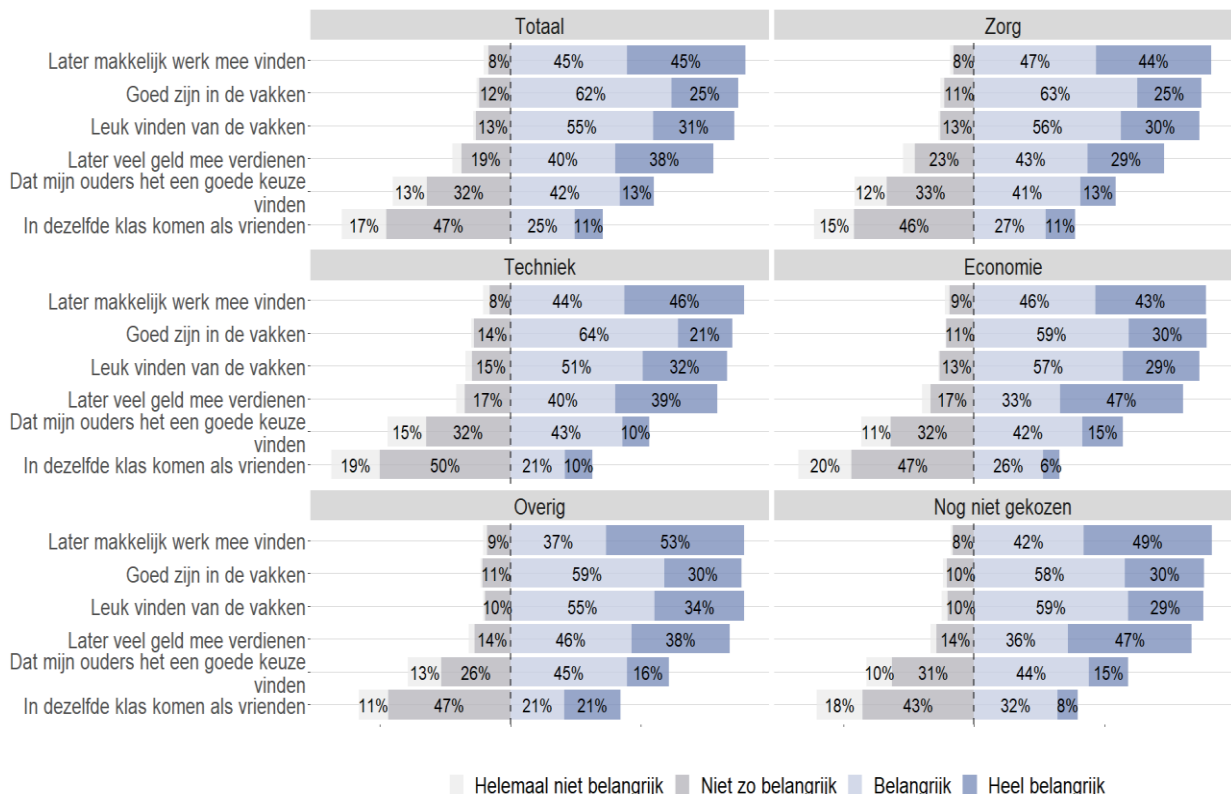
In het vervolg van dit hoofdstuk, en ook in de volgende hoofdstukken, wordt vaak met een indikking van bovenstaande BKG profielen gewerkt. Dit doen we om voldoende hoge aantallen te waarborgen bij de analyses. We delen de profielen als volgt in:

- Economie: Economie & Ondernemen + Horeca, Bakkerij en Recreatie
- Zorg: Zorg & Welzijn
- Techniek: Bouwen, Wonen en Interieur + Produceren, Installeren en Energie + Media, Vormgeving en ICT + Maritiem & Techniek + Mobiliteit & Transport
- Landbouw: Groen
- Overig: Dienstverlening & Producten + 'Een ander profiel'. Wanneer een keuze voor D&P sterk gericht is op techniek, is dit ingedeeld bij techniek.

Kans op werk een belangrijk element in de profielkeuze

Waarom kiest een leerling voor een bepaald profiel? Figuur 8.1 geeft het belang van verschillende elementen weer. Voor het totaal zien we dat 90% van de leerlingen het (zeer) belangrijk vindt dat men met de profielkeuze later makkelijk werk kan vinden. Ook goed zijn in de vakken, de vakken leuk vinden, en er veel geld mee kunnen verdienen worden belangrijk gevonden. Of men in dezelfde klas als vrienden of vriendinnen terecht komt is het minst belangrijk voor leerlingen. Tussen de richtingen die men daadwerkelijk heeft gekozen zien we niet zoveel verschillen. Het belangrijkste verschil is dat een groter deel van de personen die Economie hebben gekozen aangeeft het zeer belangrijk te vinden om er later veel geld mee te verdienen. Ook de personen die nog geen keuze hebben gemaakt vinden dit vaker zeer belangrijk.

Figuur 8.1 Belang verschillende elementen in profielkeuze naar gekozen profiel

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

In bijlage VI (figuur VI-4.1 – VI-4.3) is deze figuur opgesplitst naar een aantal achtergrondkenmerken. We zien daarbij met name een duidelijk verschil bij personen die thuis een niet-Europese taal spreken: deze groep vindt later veel geld verdienen een stuk belangrijker dan gemiddeld. Ook mannen lijken geld

verdienen wat belangrijker te vinden dan vrouwen. Beide bevindingen corresponderen met wat we zien bij de verschillen tussen richtingen, omdat zowel personen met een migratieachtergrond, als mannen vaker voor economie kiezen³². Naar leerweg zien we minder verschillen in de motieven voor de profielkeuze.

8.3 VERKLARING VAN DE KEUZE

8.3.1 Inleiding analyse verklaring van de profielkeuze

Idealiter zou LOB uiteindelijk moeten leiden tot betere keuzes van leerlingen. Eerste voorwaarde daarvoor is dat LOB überhaupt keuzes beïnvloedt. Vanuit de enquête onder leerlingen en vanuit de microdata hebben we geprobeerd het effect van LOB op keuzes van leerlingen te bepalen. Het isoleren van het effect van LOB is niet eenvoudig, omdat er veel zaken van invloed kunnen zijn op de keuze van een leerling. Voor een aantal meetbare factoren hebben we gecorrigeerd in de analyses (bijvoorbeeld geslacht, migratieachtergrond, karaktereigenschappen van een leerling, niveau, etc.).

De analyse van de enquête onder leerlingen en die van de microdata zijn complementair aan elkaar. De enquête geeft inzicht in de persoonlijke kenmerken en afwegingen van leerlingen en het effect hiervan op de profielkeuze, terwijl we met de microdata-analyse het effect van beleid op schoolniveau toetsen. We kijken in beide analyses naar het effect van deelname aan LOB-activiteiten.

Bij de analyse op basis van de enquête onder leerlingen, maken we gebruik van variatie tussen leerlingen in de hoeveelheid verschillende LOB-activiteiten die een leerling heeft gevolgd om het effect van LOB op keuzes te schatten. Deze variatie kan op twee niveaus optreden: ten eerste zit er variatie tussen het aanbod aan LOB-activiteiten tussen scholen, ten tweede zit er variatie tussen leerlingen binnen een school aan welke activiteiten een persoon wel of niet heeft deelgenomen. Deze tweede vorm van variatie kan enerzijds vrijwillig zijn (sommige leerlingen gaan wel naar een open dag, andere niet), maar kan ook onvrijwillig zijn (bijvoorbeeld wanneer vanwege corona een bedrijfsbezoek wel doorgaat in de ene klas en niet in de andere klas). In het tweede jaar is er maar heel beperkt individuele keuzevrijheid als het gaat om het deelnemen aan LOB-activiteiten: de meeste activiteiten zijn verplicht. Zie hoofdstuk 4 voor de verschillen in deelname tussen activiteiten.

In de microdata-analyse gebruiken we individuele gegevens van leerlingen over onderwijsinschrijvingen en achtergrondkenmerken, zoals geslacht en migratieachtergrond, die we combineren met gegevens over het schoolbeleid vanuit de enquête onder decanen. We weten niet welke individuele leerlingen hebben deelgenomen aan LOB-activiteiten, maar maken gebruik van de variatie tussen scholen in het aanbod van activiteiten. Daarnaast kijken we naar verschillen in (het functioneren van) het LOB-beleid tussen scholen. We doen aparte analyses voor vmbo basis/kader/gemengd en theoretisch, vanwege de verschillende profielen. De “fit” of verklaringskracht van de regressies voor vmbo theoretisch is beperkt. Daarom rapporteren we hier alleen de uitkomsten voor basis/kader/gemengd.

8.3.2 Effecten LOB-activiteiten op (verandering van) keuzes

Allereerst onderzoeken we of LOB van invloed is op de ‘zekerheid’ van de keuze van een persoon. Daarbij wordt gekeken naar of leerlingen in het begin van het jaar iets anders wilden kiezen dan aan het eind van het jaar, en in hoeverre LOB daar een rol in speelt. Voor tweedejaars is het lastig om direct de verandering in keuzes in kaart te krijgen. We hebben informatie over of men aan het begin van het jaar al wist welke profielkeuze hij of zij zou maken, maar weten niet welke keuze dat dan precies was.

Vrijwel geen effect van LOB-activiteiten op verandering in profielkeuze

In onderstaande tabel zien we dat het grootste deel van de leerlingen weet welk profiel ze gaan kiezen (91%). Van deze personen wilde ongeveer 56% dit profiel in het begin van het jaar ook al kiezen, 12% wilde

³² Dit spoort met onderzoek onder mbo-studenten van economisch-administratieve opleidingen (Youngworks, 2019). Zij vinden veel geld verdienen relatief belangrijker dan andere mbo-studenten.

toen nog een ander profiel kiezen (en zijn dus geswitcht van keuze), 15% twijfelde toen nog tussen een paar profielen en 16% wist het nog helemaal niet. Van de personen die nog twijfelden had het overgrote deel de uiteindelijk gekozen studie al wel in gedachten (93%).

Tabel 8.2 Keuzeproces profielkeuze tweedejaars

	N	%
Zekerheid keuze heden		
Ja, weet welk profiel hij of zij kiest	1437	91%
Nee, twijfelt tussen een paar profielen	121	8%
Nee, weet het nog helemaal niet	18	1%
Zekerheid keuze begin van het schooljaar		
Ja, wilde aan het begin van het schooljaar ook al dit profiel kiezen	807	56%
Nee, wilde toen nog een ander profiel kiezen	174	12%
Nee, twijfelde toen nog tussen een paar profielen	210	15%
Nee, wist het toen nog helemaal niet	234	16%
Gekozen profiel al in gedachte tijdens twijfelen		
Ja	172	93%
Nee	13	7%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

Op basis van bovenstaande gegevens hebben we een variabele samengesteld die aangeeft of iemand wel is geswitcht (aan het begin van het jaar een ander profiel, twijfel tussen aantal profielen, of wist het nog helemaal niet), of niet (wilde aan het begin dit profiel ook al kiezen). Uit de analyse op deze variabele komt dat eigenlijk geen van de LOB-activiteiten invloed heeft op de kans om te switchen van profiel, met uitzondering van de bedrijfsbezoeken: deelname aan bedrijfsbezoeken leidt tot een kleinere kans om te switchen (zie tabel VI-4.1 voor de resultaten).

Aantal (negatieve) effecten van LOB-activiteiten op kans om zorg te kiezen

Naast het effect op een verandering in de keuze kijken we ook naar het effect van LOB op de keuze zelf. Zorgt LOB ervoor dat er meer keuzes worden gemaakt voor een profiel met hoger arbeidsmarktperspectief? We kijken daarbij steeds naar de kans op het kiezen voor zorg of techniek. Figuur 8.2 toont de significante effecten van deze analyse (voor een volledig overzicht van de resultaten, zie tabel VI-4.3 in bijlage VI). Daarbij zien we dat zowel bedrijfsbezoeken als stages een negatief effect hebben op de kans om voor zorg te kiezen. Dit wordt bevestigd door de microdata-analyse, waarin “externe” activiteiten (bedrijfsbezoeken, stages en bedrijfsbijeenkomsten) een negatief effect hebben op de keuze voor zorg. Ook zien we in deze analyse dat een grotere rol voor externe partijen (collega vmbo-scholen, vervolopleidingen, het bedrijfsleven en de gemeente) in het LOB-beleid een negatief effect op de keuze voor zorg en een positief effect op de keuze voor economie heeft (zie tabel VIII.1 in bijlage VIII). Een mogelijke verklaring van deze effecten kan zijn dat het in de zorg lastiger is om een stage en/of een bedrijfsbezoek te realiseren. Een stage of bedrijfsbezoek in bijvoorbeeld het ziekenhuis of bij een thuiszorgorganisatie is veel lastiger te organiseren dan bij een advocatenkantoor. Dit kan nog eens versterkt zijn tijdens de coronaperiode. Hierdoor kan het zijn dat leerlingen maar relatief weinig zien van de zorginstellingen en relatief meer van dienstverlenende en/of technische bedrijven en daardoor minder geneigd zijn om hiervoor te kiezen. De negatieve effecten bij de zorg willen dus niet direct zeggen dat men vooral geen bedrijfsbezoeken zou moeten doen als je meer leerlingen in de zorg wil, maar wellicht eerder dat dit anders moet worden ingericht. Er is wel een positief effect bij lessen profielvakken: leerlingen die hieraan deelnemen hebben een grotere kans om zorg te kiezen.

Bij techniek vinden we, zowel in de enquête- als de microdata-analyse, geen significante effecten van LOB-activiteiten. De achtergrondkenmerken laten veelal logische en te verwachten resultaten zien. We zien dat vrouwen en personen met een migratieachtergrond minder vaak voor techniek kiezen. Vrouwen kiezen wel vaker voor zorg. Ook karakter en bekwaamheid in vakken hebben invloed op de keuze. Als laatste zien we nog dat of een school techniek aanbiedt logischerwijs ook invloed heeft op de kans om voor techniek te

kiezen. Als er geen techniekprofiel op een bepaalde school wordt aangeboden, switchen leerlingen niet snel van school om alsnog voor techniek te kunnen kiezen (zie paragraaf 8.1).

Figuur 8.2 Effecten van LOB-activiteiten op de keuze voor techniek of zorg

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022). Toelichting: De figuur bevat de significante effecten uit de logit-regressie op deelname aan LOB-activiteiten. De getoonde effecten zijn allemaal significant op minimaal het 5%-niveau. Voor een volledig overzicht van de uitkomsten uit de regressie verwijzen we naar bijlage VI, tabel VI-4.3.

Niet veel verschillen in effectiviteit LOB voor groep die aan het begin van het jaar nog twijfelde

We hebben bovenstaande analyse ook voor een aantal subgroepen uitgevoerd. Allereerst is gekeken naar de groep personen die aan het begin van het jaar nog twijfelde of nog niet wist wat ze gingen kiezen. Juist voor deze groep kan LOB potentieel een effect sorteren, door hen bijvoorbeeld te helpen een keuze te maken in een richting met een beter arbeidsmarktperspectief. In deze analyse zien we dat bedrijfsbezoeken en lessen profielvakken geen significant effect meer hebben op de keuze voor zorg. Daarentegen zien we dat stages voor deze groep wel een positief effect hebben om techniek t.o.v. economie te kiezen. Ook zelf informatie opzoeken heeft voor deze groep een effect: positief voor techniek en negatief voor zorg. Als

laatste valt in deze analyse op dat leerlingen juist een kleinere kans hebben om voor techniek te kiezen als de school direct iets heeft gezegd welk profiel het beste is voor de leerling³³.

Verder zijn de analyses opgesplitst naar leerweg (basis/kader versus gemengd/theoretisch). Daarbij zien we dat zelf informatie opzoeken in de hogere leerwegen zorgt voor een grotere kans om techniek te kiezen, niet op de lagere niveaus. Ook zien we dat bedrijfsbezoeken op de lagere niveaus de kans op het kiezen van zowel techniek als zorg verlaagt. Ook hier gelden de kanttekeningen die eerder werden genoemd over het lastiger organiseren van bedrijfsbezoeken, met name in de zorg.

Qua achtergrondkenmerken valt op dat personen met een migratieachtergrond alleen op de lagere niveaus een kleinere kans hebben om voor techniek te kiezen.

8.3.3 Effecten LOB-beleid op keuze (analyse microdata)³⁴

Bewust richten op sectoren met gunstig arbeidsmarktperspectief lijkt keuze voor zorg te stimuleren

In de decanenenquête is uitgevraagd of één of meer van de LOB-activiteiten bewust gericht is op het beïnvloeden van de keuze van jongeren richting bepaalde profielen of vervolgopleidingen. Als scholen (een) LOB-activiteit(en) richten op techniek en/of zorg, heeft dit een positief effect op de keuze voor zorg en een negatief effect op de keuze voor economie. We vinden echter geen significant effect op de keuze voor techniek.

Gebruikte LOB-methode en ouders betrekken bij de keuze hebben invloed op profielkeuze

Als scholen gebruik maken van een bestaande methode voor LOB (zoals Qompas, Yubu, etc.) heeft dit invloed op de profielkeuze: leerlingen kiezen minder vaak voor technische profielen en vaker voor een profiel in de richting economie of zorg. We vinden geen effect van het benutten van informatie over de kans op werk bij de uitvoering van LOB op de profielkeuze. Ook het functioneren van het LOB-beleid³⁵ volgens decanen lijkt maar beperkt effect te hebben; we vinden hier alleen een zwak significant (op 10%-niveau) negatief effect op de kans om economie te kiezen. Dit zou erop kunnen duiden dat als LOB gemiddeld genomen beter functioneert op een school, leerlingen iets minder snel kiezen voor economie (en dus eerder voor techniek, zorg of overig). Het functioneringsaspect 'betrekken van ouders bij keuzes van hun kinderen' hebben we apart meegenomen in de analyse. Dit aspect heeft een negatief effect op de keuze voor techniek.

8.3.4 Relatie keuzes en belang van werk

Meer belang van kans op werk in profielkeuze leidt niet tot keuzes in richtingen met meer perspectief

In figuur 8.1 zijn de motieven van leerlingen om te kiezen voor een bepaald profiel weergegeven. Daarbij kwam naar voren dat een groot deel van de leerlingen de kans op werk belangrijk of zeer belangrijk vond in het kiezen voor een bepaald profiel. Vanuit de data weten we (zie hoofdstuk 10) dat de arbeidsmarktperspectieven in de techniek en in de zorg beduidend beter zijn dan in de richting economie. De vraag is of leerlingen die aangeven kans op werk belangrijk te vinden ook daadwerkelijk keuzes maken die hiermee stroken.

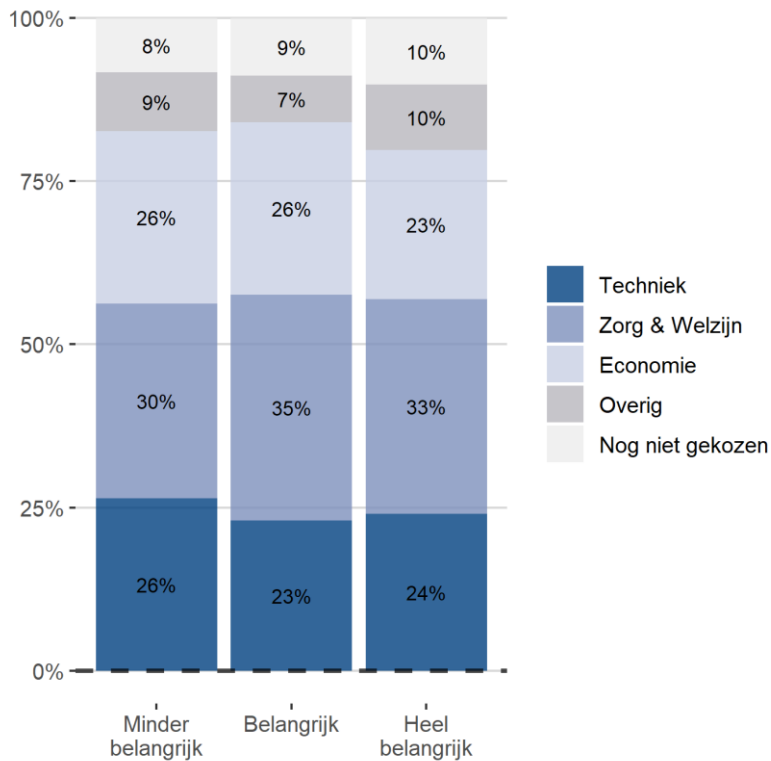
Figuur 8.3 laat zien dat er nauwelijks verschil zit in de keuzes tussen personen die aangeven kans op werk minder belangrijk, belangrijk of heel belangrijk te vinden. In de groep die aangeeft het minder belangrijk te vinden is het aandeel dat voor techniek heeft gekozen zelfs iets hoger dan in de andere groepen.

³³ In de enquête is gevraagd: 'Welk profiel is volgens de school het beste voor jou?'. Leerlingen konden daarin ook aangeven 'Dat hebben ze niet gezegd'. In de analyse kijken we naar het effect van of de school iets heeft gezegd over welk profiel het beste is voor een leerling.

³⁴ De uitkomsten van de regressieanalyse zijn weergegeven in bijlage VIII.

³⁵ Het gaat dan om aspecten als draagvlak, tijd, professionaliteit, mogelijkheid voor maatwerk en individuele gesprekken met leerlingen.

Figuur 8.3 Profielkeuze naar belang van kans op werk

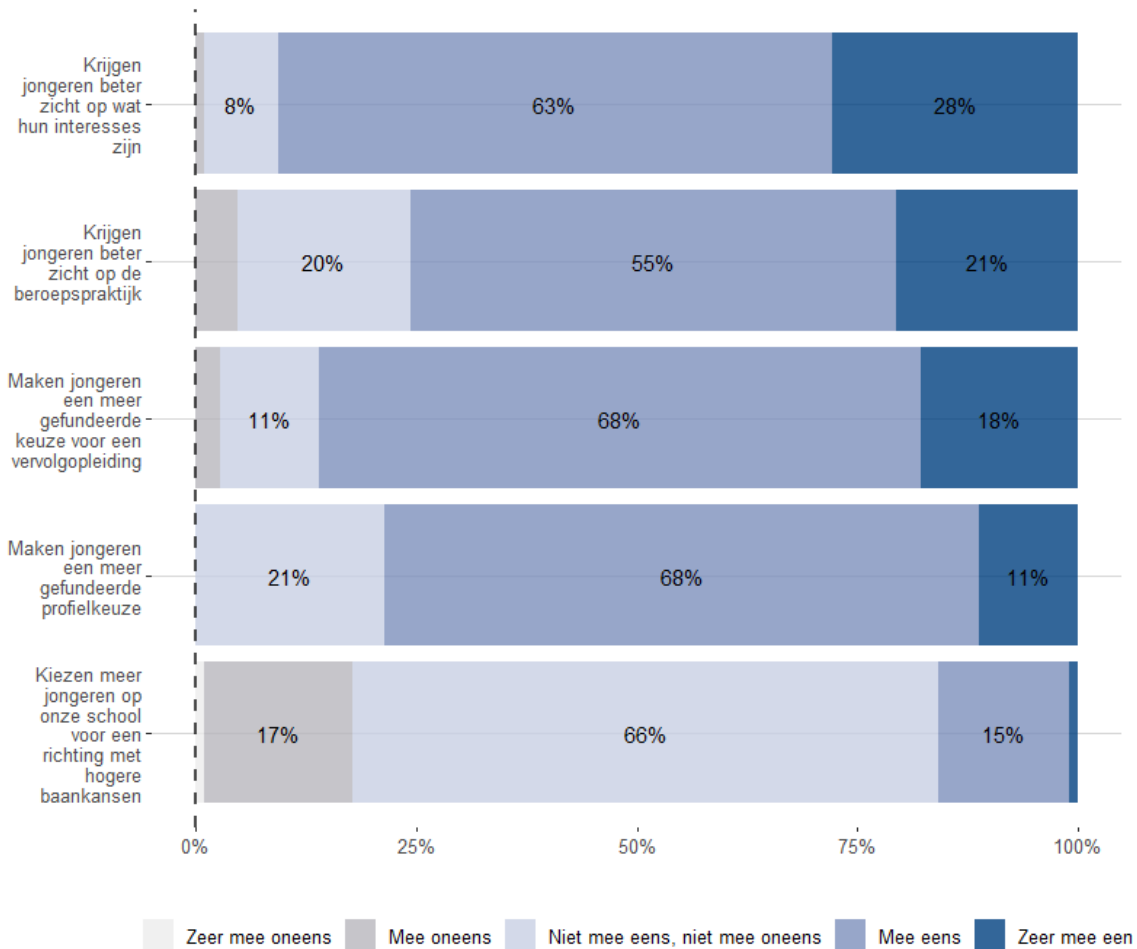

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

8.4 PERCEPTIES OP EFFECTEN DOOR DECANEN

Aan de decanen zijn verschillende stellingen voorgelegd over de effecten van LOB op hun scholen. In figuur 8.4 zien we de respons van de decanen. We zien dat de decanen vooral positief zijn over de mate waarin jongeren door LOB beter zicht krijgen op wat hun interesses zijn, wat bij hen past en waar ze goed in zijn. Ongeveer 9 op de 10 ondervraagde decanen is het met deze stelling eens of zeer eens. Ook geven veel van hen aan dat jongeren een meer gefundeerde keuze voor een vervolgopleiding maken door LOB. Ongeveer driekwart van de decanen zegt dat jongeren beter zicht op de beroepspraktijk krijgen, en bijna 4 op de 5 zegt dat jongeren een meer gefundeerde profielkeuze maken door LOB. De meningen hierover zijn echter iets meer verdeeld, aangezien op beide stellingen ook ongeveer 1 op de 5 decanen neutraal reageert. Een duidelijk afwijkend patroon (veel minder instemmend) geeft de stelling of jongeren voor een richting met hogere baankansen kiezen door LOB. Hierop reageert tweederde van de decanen neutraal, en zowel een zesde positief als een zesde negatief. De hoge score bij dit item van de neutrale categorie lijkt uit te drukken dat decanen hier geen idee van hebben en in onzekerheid tasten of dit effect zich voordoet.

Figuur 8.4 Inschatting effecten lob-beleid door lob-coördinatoren/decanen

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2020)

Opvallend is dat de inschatting van dit laatste effect – jongeren kiezen vaker voor een richting met hogere baankansen – op geen enkele manier te verbinden is met het beleid van de school:

- De prioriteit in LOB-beleid van opdoen van inzicht in kansen op werk van opleidingen en beroepen;
- beïnvloeden van de keuze van jongeren richting bepaalde profielen of vervolgopleidingen;
- De toepassingen van LOB-activiteiten als bedrijfsbezoeken, stages en gastlessen.

Het is dus niet zo dat scholen die baankansen belangrijk(er) vinden voor het LOB-beleid, positiever denken over mogelijke effecten in deze richting.

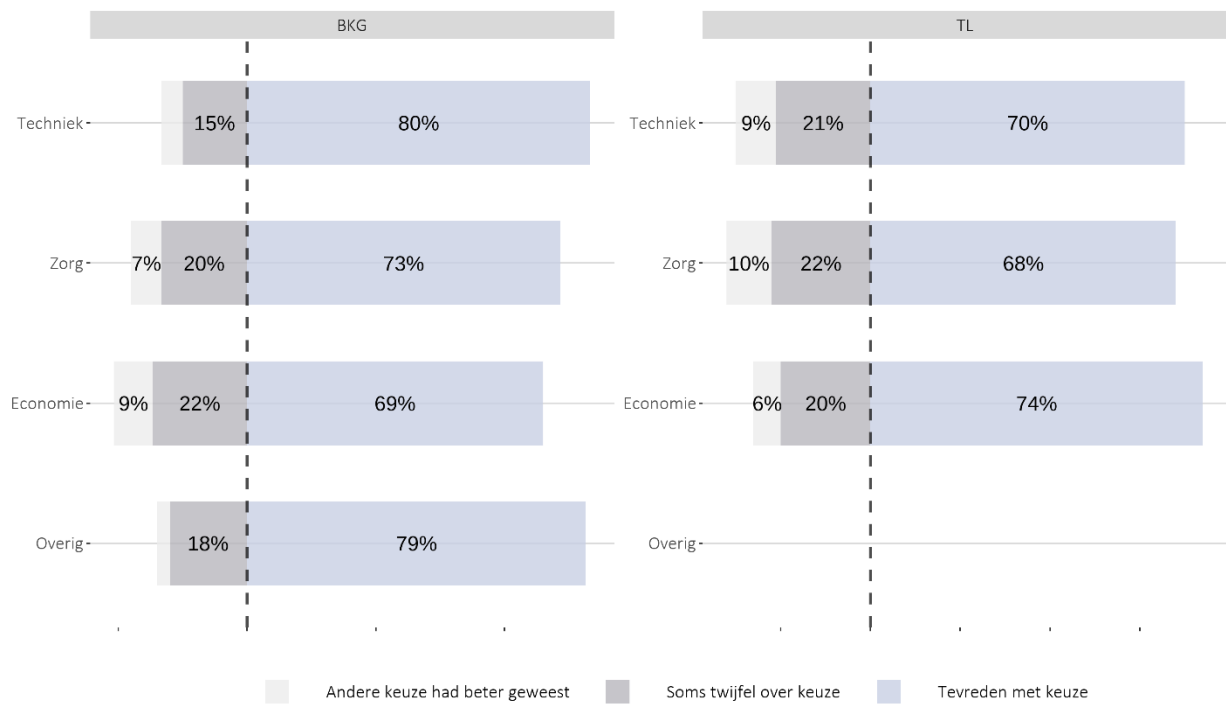
8.5 SPIJT VAN DE PROFIELKEUZE

Meer variatie in spijt tussen profielen bij BKG

Om een beeld te krijgen van de tevredenheid met deze keuze voor een vmbo-profiel is aan vierdejaars leerlingen gevraagd hoe ze terugkijken op hun profielkeuze. We hebben de leerlingen opgesplitst op basis van leerwegen: Basis/Kader/Gemengd en TL. We zien dat circa driekwart van de leerlingen aangeeft tevreden te zijn met hun keuze. Deze verdeling blijft nagenoeg hetzelfde wanneer we kijken naar verschillende persoonskenmerken als geslacht en migratieachtergrond. Ook qua karaktereigenschappen zien we weinig verschil tussen leerlingen met of zonder spijt. We beginnen meer verschil te zien wanneer we kijken naar de verschillende VMBO-profielen, de tevredenheid varieert ook met de leerwegen. De tevredenheid met Techniek en Zorg ligt hoger voor Basis/Kader/Gemengd, maar bij Economie zien we dat

leerlingen in TL een hogere mate van tevredenheid laten zien (er zijn echter weinig observaties voor Overig bij TL). We zien we dat de tevredenheid bij TL wat minder varieert dan bij BKG.

Figuur 8.5 Spijt van de keuze naar gekozen profiel

Bron: Enquête vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

DE KEUZE VAN DE VERVOLGOPLEIDING EN DE
ROL VAN LOB

9 DE KEUZE VAN DE VERVOLGOPLEIDING EN DE ROL VAN LOB

Bij het kiezen van een vervolgopleiding vinden veel leerlingen de kans op werk belangrijk, maar dit vertaalt zich niet in meer keuzes in richtingen met een beter arbeidsmarktperspectief. Over het algemeen geldt dat LOB-activiteiten weinig effect sorteren op de keuzes van leerlingen. Enkele beperkte effecten die we in sommige analyses zien zijn de volgende: we zien op basis/kader niveau dat participatie in meer verschillende LOB-activiteiten een licht positief effect heeft om te switchen uit de economie. Ook is er een significant effect te zien van het aantal LOB-activiteiten op de keuze voor ‘harde’ techniek ten opzichte van een keuze in de economie. Daar staat tegenover dat in enkele analyses sommige interventies minder gunstig uitpakken voor techniek of zorg. Zo is er minder snel een switch van economie naar techniek als er een gesprek van de school met de leerling en ouders is geweest.

Een van de achtergronden van de beperkte effecten van LOB is dat keuzes vooralsnog sterk bepaald worden door individuele kenmerken. Individuele kenmerken die ook al bij de profielkeuze een rol speelden, komen weer terug bij de verklaring van de overgang van vmbo naar mbo. Zo hebben vrouwen een grotere kans om vanuit een techniek profiel een andere richting als vervolgopleiding te kiezen, en hebben personen die thuis een niet-Europese taal spreken een grotere kans om in de economische richting te blijven. Wat mogelijk ook een rol speelt bij de beperkte effecten van LOB is dat vanuit school vaak een bevestiging wordt gegeven van keuzes van leerlingen en zelden een daarvan afwijkend advies. Dit geldt zeker voor de keuze van de vervolgopleiding.

Met behulp van de microdata van het CBS is gekeken of LOB-beleid op het vmbo later doorwerkt op studieuitval in het eerste jaar mbo. Meestal betreft deze uitval een switch naar een andere opleiding. LOB-beleid blijkt hier nauwelijks invloed op te hebben. Alleen als er LOB-activiteiten zijn geweest die specifiek gericht waren op techniek is de uitval kleiner. Uitval wordt met name bepaald door persoonskenmerken en kenmerken van de opleiding.

9.1 DAADWERKELIJKE KEUZES VERVOLGOPLEIDINGEN EN MOTIEVEN

Ongeveer 88% van de vierdejaars wist ten tijde van het afnemen van de enquête welke mbo-opleiding ze wilden gaan volgen. Ze konden hierbij een open antwoord invullen, die wij vervolgens hebben ingedeeld naar richting. Onderstaande tabellen geven de transitietabellen weer tussen het profiel op het vmbo en de richting op het mbo, apart voor basis/kader/gemengd en theoretisch.

Tabel 9.1 Transitietabel vmbo basis/kader/gemengd

Profiel vmbo	Profiel mbo							
	E&O	HBR	Z&W	Groen	BWI	PIE	MT/M&T	MVI
E&O (n=108)	41%	2%	28%	0%	2%	3%	5%	20%
HBR (n=18)	6%	17%	44%	0%	6%	6%	17%	6%
Z&W (n=206)	8%	3%	78%	4%	0%	1%	2%	3%
Groen (n=97)	7%	7%	44%	14%	7%	2%	9%	8%
BWI (n=58)	3%	2%	9%	16%	57%	9%	3%	2%
PIE (n=56)	0%	2%	5%	2%	16%	34%	32%	9%
MVI (n=11)	9%	0%	18%	9%	0%	0%	9%	55%
D&P (n=113)	7%	7%	35%	4%	8%	10%	14%	16%

Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2022). Toelichting: Het VMBO-profiel M&T en MT zijn eruit gehaald omdat hier te weinig observaties voor waren. De blauw gearceerde cellen laten een overgang naar eenzelfde richting zien.

Tabel 9.2 Transitietabel vmbo theoretische leerweg

Profiel vmbo	Profiel mbo									
	E&O	HBR	Z&W	Groen	BWI	PIE	MVI	MT/M&T	HAVO	
Economisch (n=119)	35%	7%	23%	1%	6%	1%	11%	5%	11%	
Zorg & Welzijn (n=130)	8%	3%	66%	4%	0%	1%	5%	1%	11%	
Techniek (n=84)	13%	1%	16%	1%	11%	26%	13%	8%	11%	
Landbouw/overig (n=21)	0%	4%	50%	15%	0%	4%	4%	4%	19%	

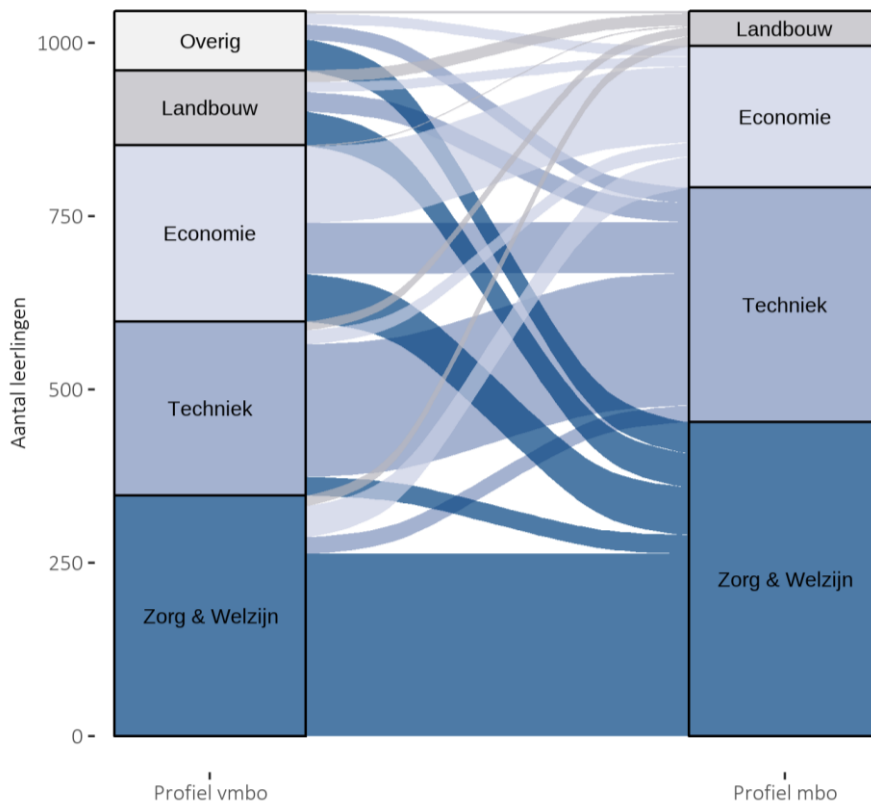
Bron: Enquête onder vmbo-scholen, SEOR (2022)

Uit de transitietabellen is te zien dat er vrij grote verschillen zijn tussen de richtingen. Met name vanuit het profiel zorg & welzijn blijft een zeer grote groep ook op het mbo in deze richting zitten. Bij economie is er al een stuk meer spreiding, en voor techniek geldt dit in nog hogere mate. Wat opvalt is, dat als leerlingen toch besluiten een andere kant op te gaan met hun vervolgopleiding, velen de Z&W kant kiezen, en weinig de kant van de harde techniek (PIE en BWI). Bij TL stroomt ook nog een vrij groot deel vanuit het vierde jaar door naar de havo. Over de gehele groep is dit ongeveer 12%³⁶.

Zowel de vmbo- als de mbo-profielen zijn ingedikt naar de bredere profielen zorg & welzijn, techniek, economie, landbouw en overig. Dit geeft de mogelijkheid om een nog beter totaalplaatje te krijgen van de overgangen van vmbo naar mbo als het gaat om de richting. Figuur 9.1 geeft deze overgangen visueel weer. Direct is te zien dat de richtingen techniek en zorg & welzijn vaker voorkomen in het mbo dan in het vmbo, en landbouw en economie juist minder vaak. Het grotere aandeel techniek in het mbo wordt met name veroorzaakt door een switch naar media, vormgeving en ict, en minder door de switch naar richtingen in het verlengde van PIE en BWI.

³⁶ Landelijk stroomt in het jaar daarvoor (leerjaar 20/21) ongeveer 19% van de TL-leerlingen door naar de HAVO. (Bron: CBS, Statline)

Figuur 9.1 Overgang van vmbo naar mbo

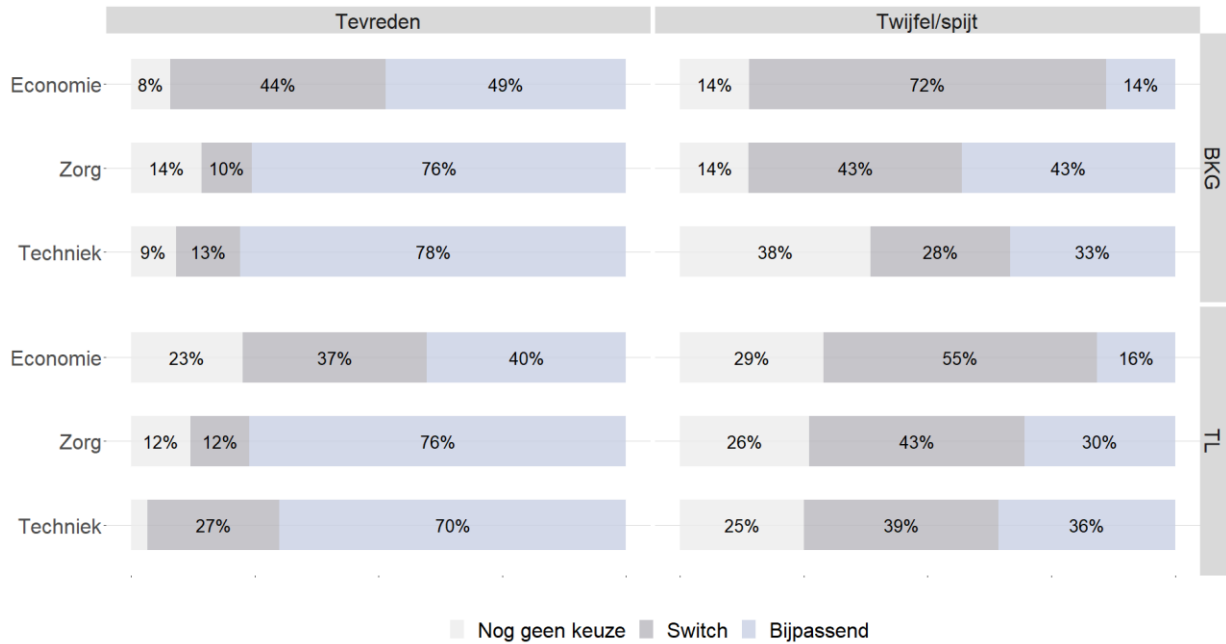
Bron: Enquête vmbo-leerlingen, SEOR (2022).

Leerlingen met spijt van keuze vmbo-profiel kiezen vaak niet aansluitende opleiding en hebben vaker nog geen opleiding gekozen

We hebben ook in meer detail gekeken naar de rol van spijt in de transitie van het vmbo naar het mbo. Daarbij delen we leerlingen in naar leerweg en naar tevredenheid met hun vmbo-profielkeuze. We beschouwen hier drie mogelijkheden voor de mbo-keuze: een opleiding die bijpassend is aan het vmbo-profiel, een opleiding die daar niet bij aansluit, en het nog niet hebben gekozen voor een opleiding. Er is hier sprake van spijt wanneer de leerling minstens aangeeft twijfels te hebben of hij/zij wel het juiste profiel heeft gekozen.

We zien dat in beide leerwegen leerlingen met een economisch profiel veel vaker een niet bijpassende studie kiezen en dit zien we nog sterker terugkomen bij leerlingen met spijt. Verder valt op dat in beide leerwegen, ongeacht het profiel, leerlingen met spijt vaker een niet bijpassende opleiding kiezen dan leerlingen die tevreden waren. Voor Basis/Kader/Gemengd zien we dat leerlingen met een techniek profiel (en met mindere mate een economisch profiel) die spijt hebben ook vaker nog geen keuze hebben gemaakt dan leerlingen die wel tevreden waren met hun profiel. Bij leerlingen met een theoretische leerweg is dit zelfs zo voor alle profielen. Voor beide leerwegen geldt dat leerlingen met spijt relatief vaak voor een zorg opleiding kiezen. De mate van tevredenheid met een vmbo-profiel hangt dus sterk samen met de keuze voor een mbo-profiel.

Figuur 9.2 Relatie spijt van keuze en vervolgkeuze naar profiel en leerweg

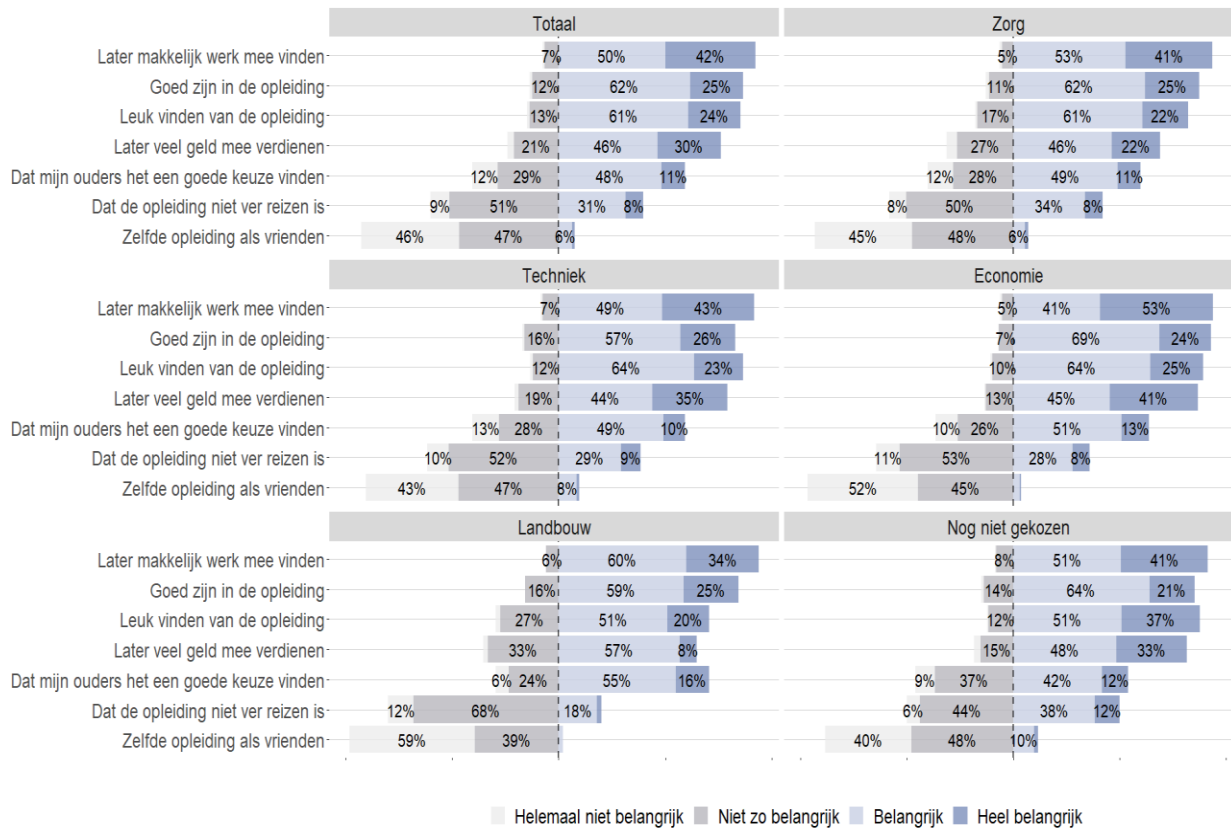

Bron: Enquête vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

Kans op vinden van werk belangrijkste element in keuze voor vervolgopleiding

Aan de leerlingen is gevraagd welke elementen men belangrijk vindt aan de keuze voor een vervolgopleiding. Daaruit komt sterk naar voren dat de arbeidsmarktkansen een belangrijke rol spelen in de keuze. Voor het totaal geeft 92% van de leerlingen aan het (heel) belangrijk te vinden dat ze later makkelijk werk kunnen vinden met de opleiding die ze kiezen. Ook geeft 76% aan het (heel) belangrijk te vinden dat ze er later veel geld mee gaan verdienen. Verder zien we dat ook het goed zijn in de opleiding en de vakken leuk vinden zeer belangrijk worden gevonden door de leerlingen. Of vrienden/vriendinnen dezelfde opleiding gaan doen wordt veruit het minst belangrijk gevonden door de leerlingen. Als we de uitsplitsing maken naar welke mbo-richting men heeft gekozen, dan zien we dat personen die een economische opleiding hebben gekozen, en in wat mindere mate personen die een technische opleiding gaan doen, veel geld verdienen vaker heel belangrijk vinden. Ook valt op dat personen die een opleiding in de landbouw gaan doen, ver reizen minder een probleem vinden. Als laatste zien we dat personen die nog niet gekozen hebben het vaker heel belangrijk vinden dat men de opleiding leuk vindt.

Figuur 9.3 Belangrijke elementen voor keuze vervolgopleiding

Bron: Enquête vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

Bij uitsplitsing van deze figuur naar geslacht, leerweg en taal zien we dezelfde resultaten als bij de profielkeuze: mannen en personen die thuis een taal buiten Europa spreken vinden het zicht op een goed salaris belangrijker bij de keuze voor een vervolgopleiding (zie bijlage VI, figuur VI-5.1 tot VI-5.3).

9.2 VERKLARING VAN DE KEUZE

9.2.1 Inleiding effect LOB op keuze vervolgopleiding

In hoofdstuk 8 hebben we reeds onze aanpak toegelicht bij het schatten van de effecten van LOB op de keuzes van leerlingen. In het kort gebruiken we de variatie in deelname aan activiteiten tussen en binnen scholen om het effect op de keuze te schatten. Bij de vierdejaars focussen we vooral op de switch in keuzes van het profiel naar de MBO-richting. De vraag is daarbij met name of LOB ervoor zorgt dat meer leerlingen een keuze maken in een richting met een beter arbeidsmarktperspectief (zorg of techniek). Ook hier zijn zowel een analyse op basis van de leerlingenenquête als een microdata-analyse uitgevoerd. De microdata-analyse leverde echter geen betrouwbare resultaten op: de modellen hebben een lage verklarende kracht, en de uitkomsten zijn weinig robuust voor verschillende modelspecificaties. Daarom is de analyse niet meegenomen in deze paragraaf. De tekst hieronder richt zich dan ook op de analyse van de enquête onder leerlingen.

In de analyse met de enquêtedata van leerlingen zitten we bij variatie in deelname aan LOB-activiteiten die vrijwillig is, met het zogeheten ‘endogeniteitsprobleem’. Dit houdt in dat de keuze om bijvoorbeeld vrijwillig naar een meeloopdag te gaan verband kan houden met welke keuze een leerling maakt. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat personen die graag zorg willen doen eerder vrijwillig naar een meeloopdag gaan dan personen die iets in de techniek willen doen. Dit is ook zeker een probleem als we personen vergelijken die al wel en die nog niet een keuze hebben gemaakt. De laatstgenoemde groep zal waarschijnlijk aan meer LOB-activiteiten hebben meegedaan omdat ze nog erg aan het zoeken zijn. Als we dan het effect van LOB op de keuze schatten, dan krijgen we een omgekeerd effect, namelijk dat meer LOB ertoe leidt dat men

minder goed een keuze kan maken. Om te corrigeren voor dit probleem, doen we ook een aantal schattingen waarbij we alleen naar het aantal verschillende activiteiten dat op een school wordt aangeboden (en niet naar het type activiteit). We schatten dan eerst wat het totale aanbod op een school voor effect heeft op de deelname, en gebruiken dat vervolgens om het effect op de keuze te schatten (zogenoeten ‘instrumentele variabele analyse’). Voor een volledig overzicht van de aanpak en de resultaten verwijzen we naar bijlage VI (onderdeel VI-5). Hieronder bespreken we de belangrijkste resultaten.

9.2.2 Verklaring van verandering in keuze t.o.v. begin van het jaar

Ook voor de vierdejaars hebben we informatie over hoe men over de keuze dacht aan het begin van het jaar, en hoe men er ten tijde van het afnemen van de enquête voor stond. We kunnen hiermee onderzoeken of LOB ertoe leidt dat leerlingen vooral bevestigd worden in de keuze die ze al wilden maken, of dat ze juist op andere gedachten worden gebracht. We weten hierbij overigens alleen of men aan het begin van het jaar een andere keuze zou hebben gemaakt, we weten niet welke keuze dat dan zou zijn. Het kan dus zijn dat de verandering redelijk miniem is (bijvoorbeeld van de ene techniek opleiding naar de andere), of juist heel fors (bijvoorbeeld van een economie opleiding naar een techniek opleiding). We focussen in deze analyse daarom niet te veel op de richting, maar vooral of leerlingen überhaupt van gedachten zijn veranderd. Een bijkomend voordeel van deze data is dat de LOB-activiteiten direct te koppelen zijn aan de mogelijke verandering in keuze. We hebben immers alleen informatie over de deelname aan activiteiten in het jaar van afname van de enquête.

Geen effect van aantal LOB-activiteiten op verandering in keuze vervolgopleiding

In onderstaande tabel zien we dat het grootste deel van de leerlingen weet welke mbo-opleiding ze gaan kiezen. Van deze personen wilde ongeveer 44% deze opleiding in het begin van het jaar ook al kiezen, 11% wilde toen nog een andere opleiding doen (en zijn dus gewicht van keuze), 24% twijfelde toen nog tussen een paar opleidingen en 21% wist het nog helemaal niet. Van de personen die nog twijfelden had het overgrote deel de uiteindelijk gekozen studie al wel in gedachten (87%).

Tabel 9.3 Keuzeproces vervolgopleiding vierdejaars

	N	%
Zekerheid keuze heden		
Ja, weet welke opleiding hij of zij kiest	1144	88%
Nee, twijfelt tussen een paar opleidingen	110	8%
Nee, weet het nog helemaal niet	48	4%
Zekerheid keuze begin van het schooljaar		
Ja, wilde aan het begin van het schooljaar ook al deze opleiding kiezen	501	44%
Nee, wilde toen nog een andere opleiding kiezen	129	11%
Nee, twijfelde toen nog tussen een paar opleidingen	273	24%
Nee, wist het toen nog helemaal niet	233	21%
Gekozen opleiding al in gedachte tijdens twijfelen		
Ja	221	87%
Nee	31	13%

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

Op basis van bovenstaande gegevens hebben we een variabele samengesteld die aangeeft of iemand wel is gewicht (aan het begin van het jaar een ander opleiding, twijfel tussen aantal opleidingen, of wist het nog helemaal niet), of niet (wilde aan het begin deze opleiding ook al kiezen). Hiermee hebben we een instrumentele variabele analyse uitgevoerd, waarbij we eerst de deelname van een leerling verklaren door het aanbod aan activiteiten op een school, en dit vervolgens gebruiken in de regressie op de switch. Uit de analyse op deze variabele komt dat het aantal verschillende LOB-activiteiten die een leerling heeft gehad geen significant effect heeft op de verandering van de keuze. Wel zien we dat wanneer personen een advies hebben gekregen van school, dit een negatief effect heeft op de kans om te veranderen van keuze (zie Tabel VI-5.1 in bijlage VI voor de resultaten). Dit wijst erop dat als scholen iets zeggen over de vervolgopleiding van een leerling, ze de eigen ideeën van de leerling vaker bevestigen dan dat ze ervan afwijken. Dit laatste

spoort met de meer precieze uitkomsten van de betreffende vragen uit de enquête. Bij tweedejaars is direct gevraagd welk profiel de school het beste vindt voor de leerling, en dit is naast de daadwerkelijke keuze van de leerling gelegd. Daarbij zien we dat van de leerlingen waar de school een specifiek profiel het beste vindt, ongeveer 94% overeen kwam tussen school en leerling. Bij vierdejaars is gevraagd of de school vindt dat de keuze van de vervolgopleiding ook goed is voor de leerling. Van de leerlingen die hier een mening over heeft gekregen zegt 99% dat de school de keuze ook goed voor de leerling vindt. Vrijwel geen enkele vierdejaars geeft aan dat school de gemaakte keuze niet goed vindt voor de leerling.

Tabel 9.4 Relatie tussen keuzes van leerlingen en wat school van keuze vindt

Keuze voor profiel/opleiding	Tweedejaars profielkeuze	Vierdejaars opleidingskeuze
Keuze die past bij wat school vindt	50% (N=626)	68% (N=785)
Keuze anders dan wat school vindt	3% (N=42)	0.3% (N=4)
Anders (onbekend)	2% (N=24)	-
School heeft geen mening	44% (N=550) ^{a)}	32% (N=371)

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022). ^{a)} Dit is inclusief een groep leerlingen die aangeeft dat de school gezegd heeft dat meerdere profielen bij de leerling passen.

9.2.3 Verklaring switch van profielkeuze naar opleidingskeuze

Vervolgens is onderzocht of LOB invloed heeft op een verschuiving van opleidingsrichtingen. In eerste instantie kijken we puur naar het effect of iemand wel of niet verandert van richting wanneer we het huidige profiel vergelijken met de richting van de vervolgopleiding. Vervolgens kijken we of deze verschuivingen naar een opleidingsrichting met betere arbeidsmarktkansen gaan.

Weinig effecten van LOB-activiteiten op switch van vmbo naar mbo

Figuur 9.4 laat zien dat van de 9 verschillende activiteiten waarover we gegevens over deelname van leerlingen hebben, er maar twee een significant effect hebben op de verandering van de richting van de keuze: open dagen en meeloopdagen. Kijkend naar de arbeidsmarktperspectieven zijn dit juist de twee richtingen waaruit je niet zo snel zou moeten switchen. Ook geldt dat de twee significante effecten precies daar liggen waar het eerdergenoemde ‘endogeniteitsprobleem’ in potentie het grootst is. De kans is aanwezig dat personen die er sowieso al over nadachten om een vervolgopleiding te kiezen in een andere richting dan hun profielkeuze, eerder geneigd zijn om een open dag en/of meeloopdag te bezoeken. Hiervoor corrigeren we in de volgende analyse.

In hoofdstuk 8 zagen we al dat vrouwen een kleinere kans hebben om een profiel in de richting van techniek te kiezen. Deze analyse laat zien dat vrouwen ook nog eens een grotere kans hebben om de techniek bij de keuze van de vervolgopleiding ook weer te verlaten. Verder zien we dat personen die thuis een niet-Europese taal spreken minder vaak uit de zorg en de economie switchen. Verder zagen we in de vorige analyse al dat een advies van school eerder bevestigend was dan veranderend. In deze analyse komt naar voren dat als een persoon samen met de ouders een gesprek met de school heeft gehad, men minder snel uit het economieprofiel switcht.

Figuur 9.4 Uitkomsten logit-analyse van switch profielkeuze naar keuze vervolgopleiding

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022). Toelichting: De figuur bevat de significante effecten uit de logit-regressie op de switch uit een bepaalde richting. De getoonde effecten zijn allemaal significant op minimaal het 5%-niveau. Voor een volledig overzicht van de uitkomsten uit de regressie verwijzen we naar bijlage VI, Tabel VI-5.2.

Ook analyse m.b.v. een instrument (aanbod LOB op school) geeft weinig effect van LOB-activiteiten

Vervolgens is gekeken naar de kans op het switchen vanuit een bepaalde richting naar een specifieke andere richting, ten opzichte van de kans op blijven in de betreffende richting. We kijken dus of LOB effect heeft op de kans om bijvoorbeeld van economie naar techniek te switchen, ten opzichte van de kans om in de economie te blijven. Met het oog op het arbeidsmarktperspectief zou een switch van economie naar zorg of techniek een gunstige overstap zijn.

We maken hier gebruik van de instrumentele variabele analyse waarbij we eerst de deelname van een leerling verklaren aan de hand van het aanbod op een school, en dat vervolgens gebruiken om het effect op switch te verklaren. De methode die we gebruiken om het effect te schatten is een zogeheten ‘multinomiale logit model’, waarbij de switch steeds afgezet wordt tegen de referentiecategorie namelijk blijven in de desbetreffende sector. Onderstaande figuur laat zien dat het aantal verschillende activiteiten waar een leerling aan mee heeft gedaan geen effect heeft op de switch van een bepaalde richting op het vmbo naar een andere richting op het mbo.

Figuur 9.5 Uitkomsten instrumentele variabele analyse LOB-deelname op switch uit een profiel

Bron: *Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)*. Toelichting: De figuur bevat de significante effecten uit de multinomiale logit-regressie op de switch uit een bepaalde richting naar een andere richting (t.o.v. blijven in dezelfde richting). De getoonde effecten zijn allemaal significant op minimaal het 5%-niveau. Voor een volledig overzicht van de uitkomsten uit de regressie verwijzen we naar bijlage VI, tabel VI-5.3.

Bovenstaande analyse is voor een deel een verbijzondering van de analyse uit figuur 9.4. Hier zien we namelijk per richting op het vmbo de kans om naar een andere richting op het mbo te switchen. Zo zien we bijvoorbeeld in figuur 9.4 bij leerweg geen effect op de switch, maar zien we hier dat er een groot positief effect is om vanuit gemengd t.o.v. basis van economie naar techniek te switchen, en een groot negatief effect op de switch van economie naar zorg. In de totale switch uit economie heffen deze twee effecten elkaar dus op. Zo blijkt ook dat het effect van geslacht op het vertrekken uit techniek volledig wordt veroorzaakt door de switch van techniek naar zorg: vrouwen hebben een beduidend grotere kans om deze switch te maken dan mannen.

In dit geval zien we dat een advies krijgen van school wel een positief effect heeft om de switch van economie naar zorg te maken. Aan de andere kant zien we juist een negatief effect van een gesprek van school met de leerling en ouders op de switch van economie naar techniek. Wanneer scholen meer focus hebben op de kans op werk in hun beleid, dan heeft dit een klein positief effect op de switch van zorg naar techniek, maar ook andersom. Er is geen effect te zien op de switch van economie naar één van de beide andere richtingen.

Op basis/kader wel een positief effect van het aantal LOB-activiteiten op switchen uit economie

Bovenstaande analyse is ook apart gedaan voor leerlingen in basis/kader en leerlingen in de gemengde/theoretische leerweg. Daarbij zien we dat meer participatie in LOB er wel voor zorgt dat leerlingen op basis/kader vaker switchen uit de economie. Verder zien we dat het effect dat vrouwen een grotere kans hebben om uit de techniek te switchen ook alleen op basis/kader voorkomt. Dit geldt ook voor het effect van het gesprek met school. Als laatste valt op dat als scholen gebruik maken van Qompas, dit op basis/kader leidt tot meer switch uit de techniek, en op gemengd/theoretisch juist voor minder switch uit de techniek.

Kader 9.1 Effecten op switch naar 'harde' techniek en zorg

Wat betreft de arbeidsmarktperspectieven van MBO-richtingen zitten er ook binnen zorg en techniek nog substantiële verschillen. Zo weten we dat een keuze in de richting van media en vormgeving niet perse tot een veel betere arbeidsmarktpositie leidt (zeker niet op niveaus lager dan MBO-3) (zie hoofdstuk 10 voor een nadere analyse van de arbeidsmarktkansen). Omdat we in de analyses kijken naar de brede richtingen techniek en zorg valt bijvoorbeeld media en vormgeving onder techniek. We hebben daarom nog een extra analyse uitgevoerd waarbij we kijken naar een switch naar 'harde' techniek en zorg. Bij techniek gaat dit om de richtingen Produceren, Installeren en Energie (PIE) en Bouwen, wonen en interieur (BWI), en bij zorg nemen we Sport en Bewegen en Uiterlijke Verzorging niet mee in de categorie 'harde zorg'.

De analyses op deze richtingen laten zien dat het aantal LOB-activiteiten een significant effect heeft op de switch naar harde techniek vanuit economie of overige profielen. Als we de uitsplitsing maken naar leerweg zien we dat dit effect alleen optreedt in de basis/kader leerwegen. Bij de switch naar harde zorg zien we geen effect van het aantal LOB-activiteiten. De volledige resultaten van deze analyse zijn terug te vinden in tabel VI-5.5 in bijlage VI.

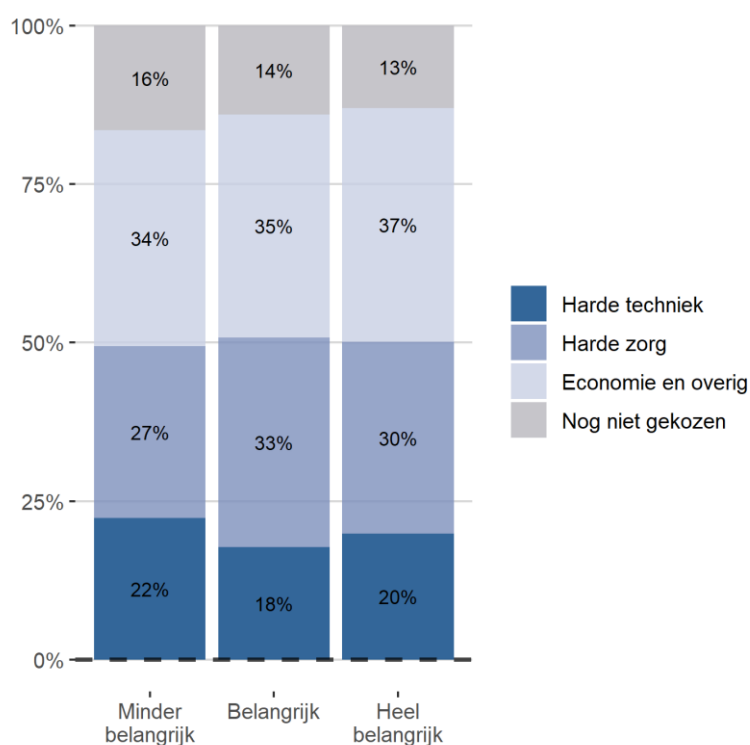
9.2.4 Relatie keuzes en belang van werk

Meer belang van kans op werk houdt geen verband met keuzes in richtingen met meer perspectief

In figuur 9.3 zijn de motieven van leerlingen om te kiezen voor een bepaalde vervolgopleiding weergegeven. Daarbij kwam naar voren dat een groot deel van de leerlingen de kans op werk belangrijk of zeer belangrijk vond in het kiezen voor een bepaalde opleiding, zoals we dit ook al zagen bij de profielkeuze van de tweedejaars. De vraag is of leerlingen die aangeven kans op werk belangrijk te vinden ook daadwerkelijk keuzes maken die hiermee stroken. We kijken hierbij net als in kader 9.1 naar de 'harde' techniek en zorg richtingen, waar beduidend betere arbeidsmarktperspectieven in zijn.

Figuur 9.6 laat zien dat net zoals voor de tweedejaars leerlingen ook voor de vierdejaars geldt dat er geen relatie is tussen het belang van de kans op werk en de keuzes die leerlingen maken. We zien zelfs dat het aandeel harde techniek iets hoger ligt onder de groep die de arbeidsmarktkansen wat minder belangrijk vinden.

Figuur 9.6 Belang kans op werk naar richting van keuze vervolgopleiding

Bron: Enquête onder vmbo-leerlingen, SEOR (2022)

9.3 EFFECT OP UITVAL MBO-OPLEIDING

Kwart van leerlingen valt uit in eerste jaar mbo, meer uitval in economische richting

In deze paragraaf kijken we met behulp van de microdata van het CBS naar de effecten van LOB-beleid op uitval³⁷ in het eerste jaar van het MBO. Van het cohort dat in het schooljaar 2019/2020 in het vierde jaar van het vmbo zat, hebben we informatie over de overgang naar het mbo en tussen het eerste jaar mbo en het tweede jaar mbo. Ook hebben we van deze leerlingen informatie over het LOB-beleid op de scholen waar ze in hun vierde jaar van het vmbo hebben gezeten. We kunnen dus een link leggen tussen LOB-beleid op de scholen en de uitval op het mbo.

Onderstaande tabel laat zien dat de uitval op het mbo fors is. Vooral leerlingen die een economische richting hebben gekozen stoppen vaak met hun opleiding en gaan vervolgens een andere opleiding doen. Daarnaast zien we dat 3% van de mbo-leerlingen na hun eerste jaar niet meer op het mbo zitten (dit zijn voornamelijk voortijdig schoolverlaters).

Tabel 9.5 Uitval in tweede jaar mbo vanuit richting in eerste jaar mbo

	Zelfde opleiding	Andere opleiding	Geen opleiding	Totaal
Techniek	78%	19%	3%	100% (N=2525)
Economie	68%	28%	4%	100% (N=3519)
Zorg	81%	17%	2%	100% (N=1997)
Totaal	74%	22%	3%	100% (N=8041)

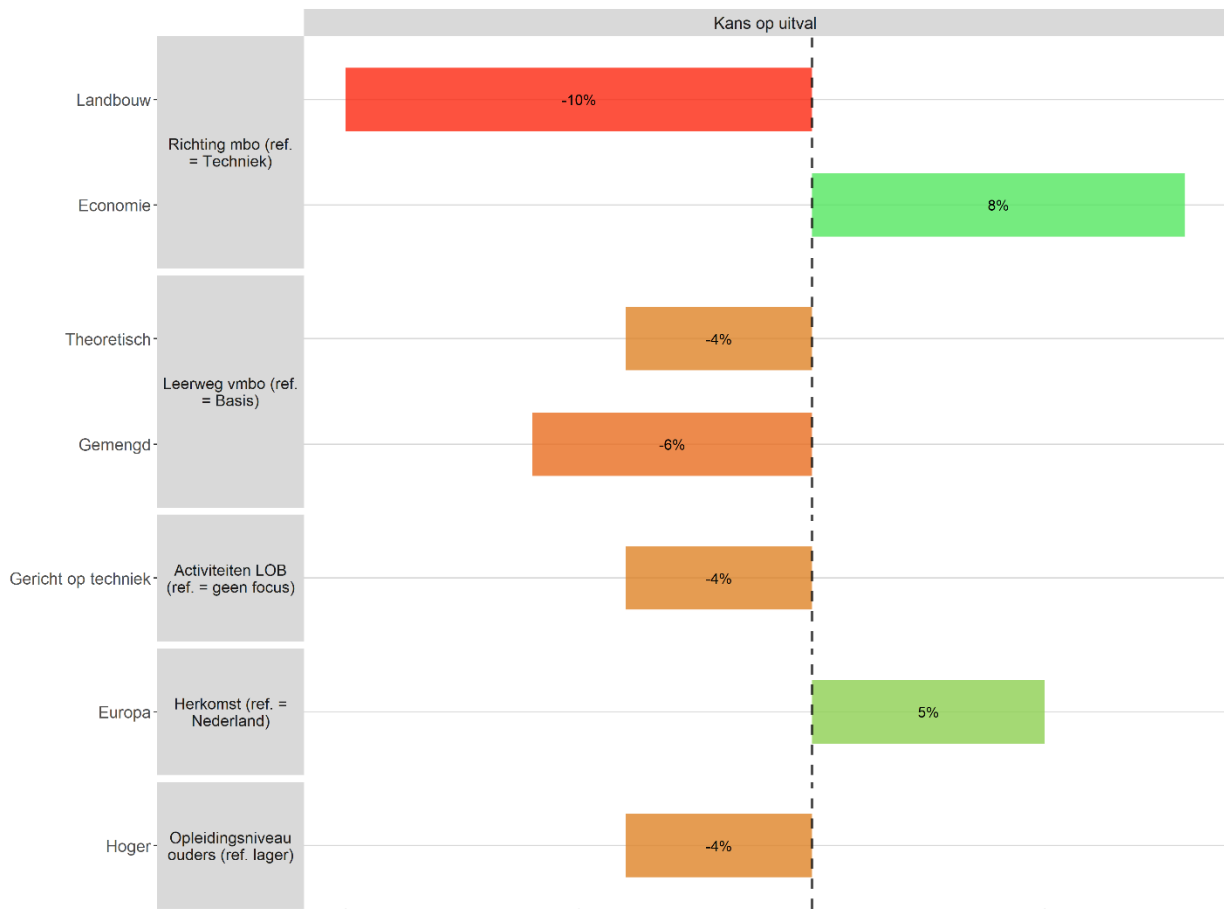
Bron: Bewerking SEOR o.b.v. microdata CBS

³⁷ Uitval definiëren we hier als het stoppen met een bepaalde opleiding. Het kan zijn dat men een andere opleiding gaat doen in het volgende jaar, of dat ze het volgende jaar niet meer op het mbo zitten.

LOB-activiteiten richten op techniek zorgt voor minder uitval, verder nauwelijks effecten LOB-beleid

Om te onderzoeken of LOB-beleid invloed heeft op uitval in het mbo is een regressieanalyse uitgevoerd. Over het algemeen concluderen we dat er nauwelijks effecten zijn van het LOB-beleid van een school op de uitval in het eerste jaar van het mbo. Als we puur naar de uitval uit een opleiding kijken (ongeacht richting) dan zien we dat wanneer een school sommige LOB-activiteiten op techniek richt, dit een negatief effect heeft op de kans om uit te vallen. Als we echter de opsplitsing maken naar richting, zien we dit effect zowel bij de techniek richting als bij de richting economie terugkomt. Bij de richting economie is de interpretatie van dit effect wat lastiger. Een mogelijkheid kan zijn dat wanneer activiteiten op het vmbo duidelijk op techniek zijn gericht, ook leerlingen die een andere keuze maken hier meer achter staan omdat ze beter weten wat ze niet willen. Bij de overige LOB-variabelen zien we geen effecten.

Figuur 9.7 Resultaten regressie uitval uit mbo

Bron: *Bewerking SEOR o.b.v. microdata CBS. Toelichting: De figuur bevat de significante effecten uit de logit-regressie op de uitval uit een opleiding. Uitval wordt hier gedefinieerd als het stoppen met een opleiding (al dan niet om een andere opleiding te gaan volgen). De getoonde effecten zijn allemaal significant op minimaal het 5%-niveau. Voor een volledig overzicht van de uitkomsten uit de regressie verwijzen we naar tabel VIII.2 in bijlage VIII.*

Het zijn vooral de achtergrondkenmerken van leerlingen die de uitval in het eerste jaar mbo voor het grootste deel bepalen. Zo zien we dat vrouwen over het algemeen een lagere kans hebben, en personen met een migratieachtergrond een grotere kans hebben om uit te vallen, met name uit technische opleidingen. Ook zien we dat leerlingen die op het vmbo de basis leerweg hebben gevolgd een hogere kans hebben om uit te stromen. Tevens is de uitval lager als het opleidingsniveau van de ouders hoger is. De volledige regressieresultaten zijn te vinden in bijlage VIII.

POTENTIËLE OPBRENGSTEN STUDIEKEUZE

10 POTENTIËLE OPBRENGSTEN STUDIEKEUZE

Op grond van meerdere uitkomstmaten heeft, binnen verschillende mbo-niveaus, een studiekeuze in de richting van techniek, de meest gunstige vooruitzichten, gevolgd door transport en mobiliteit. Zo is voor deze richtingen de baankans het grootst, vindt men er het snelst een substantiële baan, hebben zij de meeste maanden werk, waarin zij de meeste uren werken, hebben zij vaak een vast contract waarmee ze het meeste loon verdienen en het meest stabiele loon hebben. De richtingen Zorg en welzijn (op niveau 3 en 4) en ICT (op niveau 4) hebben tevens gunstige vooruitzichten binnen deze niveaus, maar niet op alle uitkomstmaten. De opleidingsrichtingen voedsel, natuur en leefomgeving, en met name overige dienstverlening en economie, handel en administratie lopen achter qua kans op (vast) werk, duur tot een substantiële baan, en (de stabiliteit van) het loon.

De verschillen in arbeidsmarktkansen tussen opleidingsrichtingen zijn groter voor jongeren die de arbeidsmarkt betreden na het behalen van een diploma op mbo-niveau 2, een Bol-variant hebben gevolgd, of wiens (ouders hun) land van herkomst een andere dan Nederland is. Voor deze groepen is het kiezen van een gunstige opleidingsrichting des te belangrijker.

10.1 OPZET ANALYSE

Het doel van dit hoofdstuk is om de potentiële opbrengsten van opleidingskeuzes in het mbo in kaart te brengen voor de vmbo-leerlingen van de deelnemende scholen aan dit onderzoek. Dit wordt gedaan door de verschillen in arbeidsmarktkansen in kaart te brengen voor verschillende opleidingsrichtingen in het mbo. Deze verschillen worden ook afzonderlijk berekend voor de mbo-niveaus, typen leerwegen en naar de achtergrondkenmerken van jongeren.

Aangezien deze vmbo-leerlingen zich nog niet op de arbeidsmarkt begeven worden “hun” (toekomstige) arbeidsmarktkansen geschat op basis van hoe het een cohort afgestudeerde mbo studenten, woonachtig in Zuid-Holland en afgestudeerd tijdens studiejaar ‘16/’17, is vergaan op de arbeidsmarkt.³⁸ Hierbij maken we gebruik van microdata van het CBS. Omdat het mbo-cohort en de vmbo-leerlingen verschillen in hun achtergrondkenmerken, en dit mogelijk een vertekend beeld geeft van hun toekomstige arbeidsmarktkansen, is het mbo-cohort herwogen naar de persoons-, huishoud-, en buurtkenmerken van de 4^e-jaars vmbo-leerlingen van de deelnemende scholen uit de decanenenquête.³⁹

Om de potentiële opbrengsten vervolgens zoveel als mogelijk toe te schrijven aan de gekozen opleidingsrichting op het mbo is het van belang dat er wordt gecorrigeerd voor selectie-effecten tussen de richtingen. Het is namelijk goed mogelijk dat vmbo-leerlingen met betere arbeidsmarktkansen (bijvoorbeeld doordat zij uit een gunstiger sociaal milieu afkomstig zijn) vaker een opleiding kiezen in de richtingen met betere arbeidsmarktkansen (bijvoorbeeld techniek). Dit soort selectie-effecten zullen doorwerken in betere arbeidsmarkttuitkomsten voor de opleidingsrichting techniek, terwijl deze in feite maar gedeeltelijk zijn toe te schrijven aan de gekozen richting. Om rekening te houden met dit soort selectie-effecten is daarom gecorrigeerd voor persoons-, huishoud- en buurtkenmerken met behulp van regressieanalyses.

³⁸ Alle in Zuid-Holland wonende mbo studenten van het 2017 cohort hebben een diploma behaald aan een publiekelijk bekostigde onderwijsinstelling tussen 1 oktober 2016 en 31 september 2017. Zij staan het daaropvolgende studiejaar niet ingeschreven bij een onderwijsinstelling, zijn op het moment van afstuderen jonger dan 27 jaar en behaalden een diploma op niveau 2, 3 of 4.

³⁹ De gekozen kenmerken zijn geselecteerd op basis van hun samenhang met het aangeboren potentieel en de sociale omgeving van de leerling (en daarmee met de arbeidsmarkttuitkomsten). Voor de beschrijving van de cohorten wordt verwezen naar bijlage XI.

Een ander belangrijk punt is dat het mbo vaak niet het eindpunt is, maar dat doorstroom naar het hoger onderwijs een onderdeel is van de onderwijs carrière van een vmbo-leerling. De studenten die uiteindelijk een hbo-diploma behalen vergroten daarmee over het algemeen hun arbeidsmarktkansen. In onze onderzoeksoptzet volgen wij echter mbo-afgestudeerden op de arbeidsmarkt en worden personen die na het behalen van hun mbo4-diploma direct doorstuderden niet meegenomen.⁴⁰ Dit geeft een vertekend beeld van de arbeidsmarktkansen van bepaalde studiekeuzes, met name als het stapelen van (mbo en hbo) diploma's relatief vaak voorkomt bij bepaalde studiekeuzes en/of de kansen sterk verschillen tussen het mbo en het hbo.

Dit laatste is tot op zekere hoogte het geval voor de richting economie. Het doorstroompercentage ligt hier hoger⁴¹. Dat wil echter niet zeggen dat deze doorstromers ook automatisch een diploma op hbo-niveau halen^{42,43}. Voorts geldt dat de arbeidsmarktkansen tussen hbo'ers ook verschillen en relatief minder gunstig zijn voor de richting economie (ROA, 2021). Verder geldt dit aandachtspunt voornamelijk op mbo-niveau 4 (afgestudeerden met vmbo g/t als vooropleiding). Jongeren met een vmbo b/k vooropleiding behalen nagenoeg geen hbo-diploma (CPB, 2018). Voor hen speelt dit punt dan ook minder. Al met al wijst dit alles erop dat de vertekening door de doorstroom beperkt is.

Omdat de door ons geschatte potentiële opbrengsten van studiekeuzes mogelijk (sterk) afhankelijk zijn van de conjuncturele situatie is de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van het '16/'17 cohort over de periode juni 2019 tot en met juni 2022 bekeken. Geconcludeerd kan worden dat de arbeidsmarktpositie van alle opleidingsrichtingen vrij snel is hersteld van een dip in het aantal banen en gewerkte uren tijdens de lockdowns van het voorjaar van 2020 en rond de jaarwisseling van 2020/2021. Daarnaast is er een cohort samengesteld van jongeren die in de zomer van 2020 afstudeerden.⁴⁴ Zij zijn vergeleken op hun arbeidsmarktkansen in hun eerste jaar na afstuderen met het cohort dat in 2017 afstudeerde. Deze vergelijking laat zien dat de baankansen het eerste jaar na afstuderen licht zijn verminderd, maar dat er vaker een vast contact wordt bemachtigd. De duur tot een substantiële baan gelijk is gebleven. Al met al zijn de potentiële opbrengsten redelijk stabiel gebleven, zowel voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt als voor hen die zich er al op begaven.⁴⁵

10.2 BESCHRIJVING VAN DE MBO-COHORTEN

Voor beide mbo-cohorten zijn de opleidingsrichtingen, het onderwijsniveau en het type leerweg bepaald op het moment van afstuderen. De opleidingsrichtingen vormen de basis voor de vergelijkingen van de arbeidsmarktkansen van het mbo-cohort. De zeven hoofdgroepen van de mbo opleidingsrichtingen die daarvoor worden gebruikt zijn: "Techniek en gebouwde omgeving", "ICT", "Transport en mobiliteit", "Economie, handel en administratie", "Overige dienstverlening", "Zorg en Welzijn" en "Natuur, voedsel en leefomgeving". In bijlage X wordt aangegeven hoe deze – meer gedifferentieerde – indeling zich verhoudt tot de indeling van hoofdstuk 9. Tabel XI.1 in bijlage XI laat zien hoe de twee mbo-cohorten zijn verdeeld over de opleidingsrichtingen en -niveaus en het type leerweg.⁴⁶ Hieruit blijkt dat er de nodige verschillen

⁴⁰ In het mbo-cohort komen wel studenten voor die meerdere mbo-opleidingen succesvol hebben afgerond en daarna de arbeidsmarkt hebben betreden. Zij worden ingedeeld op basis van het hoogst behaalde diploma.

⁴¹ Zo is de kans dat een afgestudeerde mbo'er van studiejaar '16/'17 in de richting van economie het volgende jaar staat ingeschreven voor een hbo-opleiding 44%, tegenover 29%-32% voor de overige richtingen. Bron: CBS Statline, *MBO; doorstroom, uitstroom*.

⁴² Zo behaalde maar 50% (60%) van hbo-gediplomeerden met een mbo-vooropleiding binnen 5 jaar (8 jaar) hun hbo-diploma. Bron: Vereniging Hogescholen (2022), *Factsheet studiesucces, uitval en studiewissel 2021/2022*.

⁴³ Van de lichte afgestudeerde hbo'ers van studiejaar 2019/2020 bedraagt het aandeel studenten met een vooropleiding op het mbo 20%-30% voor de meeste richtingen. De hbo-richtingen kunst (14%) en sociale studies (39%) zijn daarbij uitbijters. Bron Vereniging Hogescholen (2022), *Statistische bijlage HBO monitor 2021*.

⁴⁴ Dit '19/'20 cohort is op dezelfde wijze samengesteld als het cohort dat afstudeerde in 2016/2017. Zo is het '19/'20 cohort ook herwogen naar de achtergrondkenmerken van de 4^e-jaars vmbo-leerlingen wat maakt dat ze óók gelijk zijn naar het '16/'17 cohort.

⁴⁵ Voor de volledige analyse van het cohort van 2020 wordt verwezen naar bijlage III, paragraaf III.6.

⁴⁶ Extranei staan ingeschreven voor het doen van hun examen. Voor deze studenten is de leerweg (Bol/Bbl) afgeleid uit de onderwijsinschrijving van het voorgaande jaar. Wanneer dit niet mogelijk was hebben zij het label extranei meegekregen.

zijn tussen de opleidingsrichtingen voor wat betreft het gevolgde mbo-niveau en de gekozen leerweg. Zo wordt de Bbl-variant bijvoorbeeld niet vaak gevolgd, maar ligt dit percentage voor de opleidingsrichtingen techniek en transport relatief hoog. Evenals in het voorgaande hoofdstuk worden in het kader van de leesbaarheid de opleidingsrichtingen “techniek en gebouwde omgeving”, “transport en mobiliteit”, “economie, handel en administratie” en “zorg en welzijn” in de tekst van dit hoofdstuk ook vaak aangeduid als techniek, transport, economie en zorg.

10.3 DE KANS OP WERK

Een keuze voor de opleidingsrichting techniek, transport of zorg biedt de grootste kans op werk

De eerste potentiële opbrengst waarnaar is gekeken betreft de arbeidsmarktpositie van de afgestudeerden in het mbo-cohort ‘16/17 iedere 12de maand na het behalen van hun diploma.⁴⁷ In onderstaand figuur is rechts van de stippellijn het aandeel met werk te zien (werk in de vorm van een “vaste werknemersbaan⁴⁸”, een “flexibele werknemersbaan”, of “zelfstandige⁴⁹”). Links van de stippellijn staan de overige, niet-werkende, posities “ontvangen van een uitkering”, “studeren⁵⁰” en “geen inkomen.” Hoe de verdeling over de 3 jaren verandert blijkt uit de 3 panelen. Hieruit blijkt:

- Een keuze voor de opleidingsrichting techniek, transport of zorg biedt de grootste kans op werk. Voor afgestudeerden in deze opleidingsrichtingen ligt het aandeel dat werkt zowel 12 als 36 maanden na afstuderen het hoogst (rond de 90%). Ook geldt voor deze groepen dat het aandeel met een vaste baan 3 jaar na afstuderen het hoogst ligt. Van deze drie opleidingsrichtingen scoort techniek het beste.
- Voor afgestudeerden in de richting van economie, ICT en overige dienstverlening geldt dat hun kans op werk meer dan 10 procentpunt lager ligt dan techniek. Verder geldt 3 jaar na afstuderen voor de richtingen economie en overige dienstverlening dat het aandeel met een vaste baan 30 procentpunt lager ligt dan techniek terwijl ICT daarop een inhaalslag heeft gemaakt. Voor economie en overige dienstverlening geldt ook dat zij 2 of 3 jaar later relatief vaak weer staan ingeschreven in het onderwijs.
- De kans op werk als zelfstandige⁵¹ is het grootst in de richtingen van techniek, overige dienstverlening en voedsel, natuur en leefomgeving.

⁴⁷ Niet iedereen studeert in dezelfde maand af. Toch studeert het gros van de mbo studenten van cohort 2017 af in de zomer van 2017. Iedere ‘12 maanden later’ komt in de praktijk dus grofweg neer op de zomer van 2018, 2019, 2020. De eerste twee meetmomenten spelen zich zodoende af voor, en het derde meetmoment na, de aanvang van de Coronapandemie.

⁴⁸ Een vaste baan is gedefinieerd als een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd en met een vast aantal uren. Flexibele banen bestaan uit oproep- en uitzendcontracten en tijdelijke dienstverbanden.

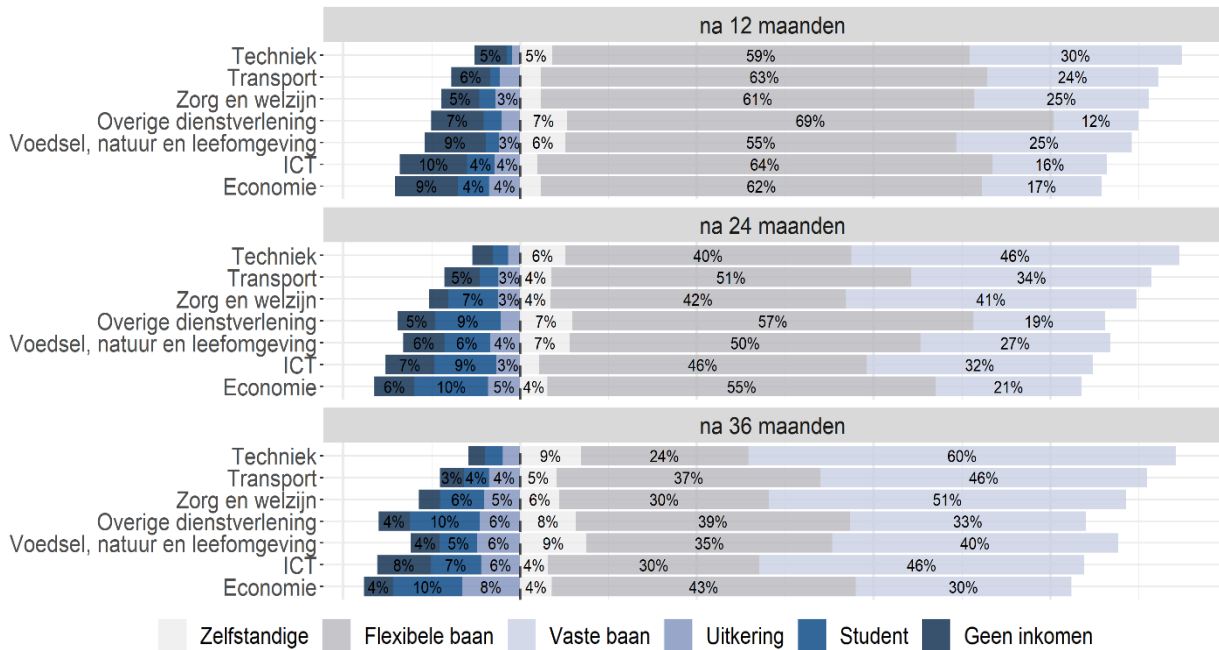
⁴⁹ Het inkomen van een zelfstandige is op jaarbasis bekend en wordt vervolgens gelijkmatig over de maanden verdeeld waarin men als zelfstandige heeft gewerkt. Dit betekent dat wanneer iemand “12 maanden later” als zelfstandige staat aangemerkt, hij of zij theoretisch gezien in die maand geen inkomen genoten hoeft te hebben. Ondanks deze beperking geeft het een goed beeld van het aantal personen dat als zelfstandige werkt (in dat jaar).

⁵⁰ Iemand wordt als student aangemerkt wanneer hij/zij staat ingeschreven aan een onderwijsinstelling en wanneer het inkomen uit andere bronnen, verminderd met de studietoelage, niet boven een inkomen op bijstandsniveau uitkomt.

⁵¹ Het betreft hier de maanden waarin men een positief inkomen vanuit zelfstandige arbeid heeft (zelfstandigen kunnen negatieve inkomens genieten) en dit inkomen de dominante inkomensbron is.

Figuur 10.1

De arbeidsmarktstatus iedere 12^e maand na afstuderen

Bron: Eigen berekeningen SEOR (2022) op basis van CBS Microdata.

10.4 DE WERKFRACTIE EN DEELTIJDFRACTIE

De gunstige positie van een keuze voor de opleidingsrichting techniek of transport blijft overeind bij meerdere maatstaven

Een tweede onderzochte maat voor arbeidsmarktkansen is de fractie van de eerste 36 maanden dat men werk heeft (aantal maanden met een werknemersbaan of werk als zelfstandige). Omdat het soms kan gaan om ‘kleine’ baantjes of om dubbele banen, is ook gekeken naar de deeltijdfactor (verhouding tussen het aantal uren dat de werknemer werkt en de volledige werktijd per week). Bij de potentiële opbrengsten van een opleidingsrichting wordt dus zowel naar het aantal extra maanden met een baan, als naar het aantal extra gewerkte uren gekeken. Voor beide uitkomstmaten is een OLS-regressiemodel geschat waarbij de uitkomstmaten worden verklaard door de opleidingsrichtingen en waarbij voor de opleidings- en achtergrondkenmerken wordt gecontroleerd.⁵²

Nadat is gecontroleerd voor achtergrondkenmerken zien we voor de gemiddelde *deeltijdfactie* vrij grote verschillen tussen de koplopers techniek en transport (73%), de middenmoot zorg en ICT (67%-68%) en de minder presterende richtingen economie, overige dienstverlening en voedsel, natuur en leefomgeving (62%-64%). Het verschil tussen de koplopers en de minst kansrijke opleidingsrichtingen vertaalt zich grofweg in het werken van 700 additionele uren over een periode van 4 jaar.⁵³ Uitgedrukt in voltijdmaanden bedraagt dit verschil 4 maanden. Ten opzichte van de middenmoot betreft het 350 additionele uren of 2 voltijdmaanden.

Ook voor de *werkfractie* zien we behoorlijke verschillen tussen opleidingsrichtingen. De opleidingsrichtingen techniek en transport tonen zich wederom het meest gunstig (90% van de tijd heb je vanuit deze richtingen werk als zelfstandige of als werknemer). De middenmoot bestaat uit de richtingen zorg, en voedsel, natuur en leefomgeving (rond de 85%) en de minst gunstige richtingen zijn ICT, economie en overige

⁵² Zie tabel XI.3 in de bijlage voor het gebruikte model.

⁵³ Dit is gebaseerd op een jaarlijks aantal werkbaar dagen van 220 (260 werkdagen minus 40 verlof en feestdagen) en een 38-urige werkweek. Het aantal uren behorende bij een voltijd dienstverband verschilt per sector en is verwerkt in de deeltijdfactie.

dienstverlening (rond de 80%). Deze verschillen vertalen zich in ongeveer 2 tot 4 additionele maanden met werk in de eerste 3 jaar.

Tabel 10.1 De baanfractie, werkfractie en deeltijdfractie over de eerste jaren na afstuderen (in procentpunt)

Uitkomstmaat ^a	Opleidingsrichtingen						
	Techniek	ICT	Transport	Economie	Overige dienstverlening	Zorg en Welzijn	Voedsel, natuur en leefomgeving
Gemiddelden							
Baanfractie	82,5%	77,7%	81,5%	77,5%	76,5%	81,6%	77,2%
Deeltijdfractie	77,5%	69,3%	75,1%	63,2%	61,5%	64,3%	65,8%
Werkfractie	92,1%	80,3%	88,9%	78,3%	81,9%	85,8%	83,3%
Gemiddelden, gecontroleerd voor opleidings- en achtergrond kenmerken^b							
Baanfractie	81,5% (-)	78,8% (+)	81,9% (+)	78,0% (+)	76,9% (+)	81,7% (+)	74,5% (-)
Deeltijdfractie	73,1% (-)	68,0% (-)	73,1% (-)	64,5% (+)	62,6% (+)	67,1% (+)	61,8% (-)
Werkfractie	88,2% (-)	80,0% (-)	87,1% (-)	79,4% (+)	83,5% (+)	87,6% (+)	79,9% (-)

Bron: Eigen berekeningen SEOR (2022) op basis van CBS Microdata.

a) De werkfractie is berekend over de eerste 3 jaar en de baanfractie en deeltijdfractie over de eerste 4 jaar na afstuderen.

b) Er is een meervoudig lineair regressiemodel geschat voor de drie verschillende uitkomstmaten. Op basis van deze modellen zijn de uitkomstmaten per opleidingsrichting geschat, conditioneel op de gemiddelde waarde van de opleidings- en achtergrondkenmerken. In de bijlage (tabel X1.3) zijn de coëfficiënten van het volledige model te vinden. De '+' en '-' geven de verschillen weer voor en nadat er gecontroleerd is voor de kenmerken. Een '-' impliceert dat er een oververtegenwoordiging is van studenten met 'gunstigere' achtergrondkenmerken (en daardoor betere initiële arbeidsmarktkansen).

10.4.1 De potentiële opbrengsten naar mbo-niveau, type leerweg en land van herkomst

Zeker op niveau 2 zijn de verschillen ten opzichte van de richting economie groot

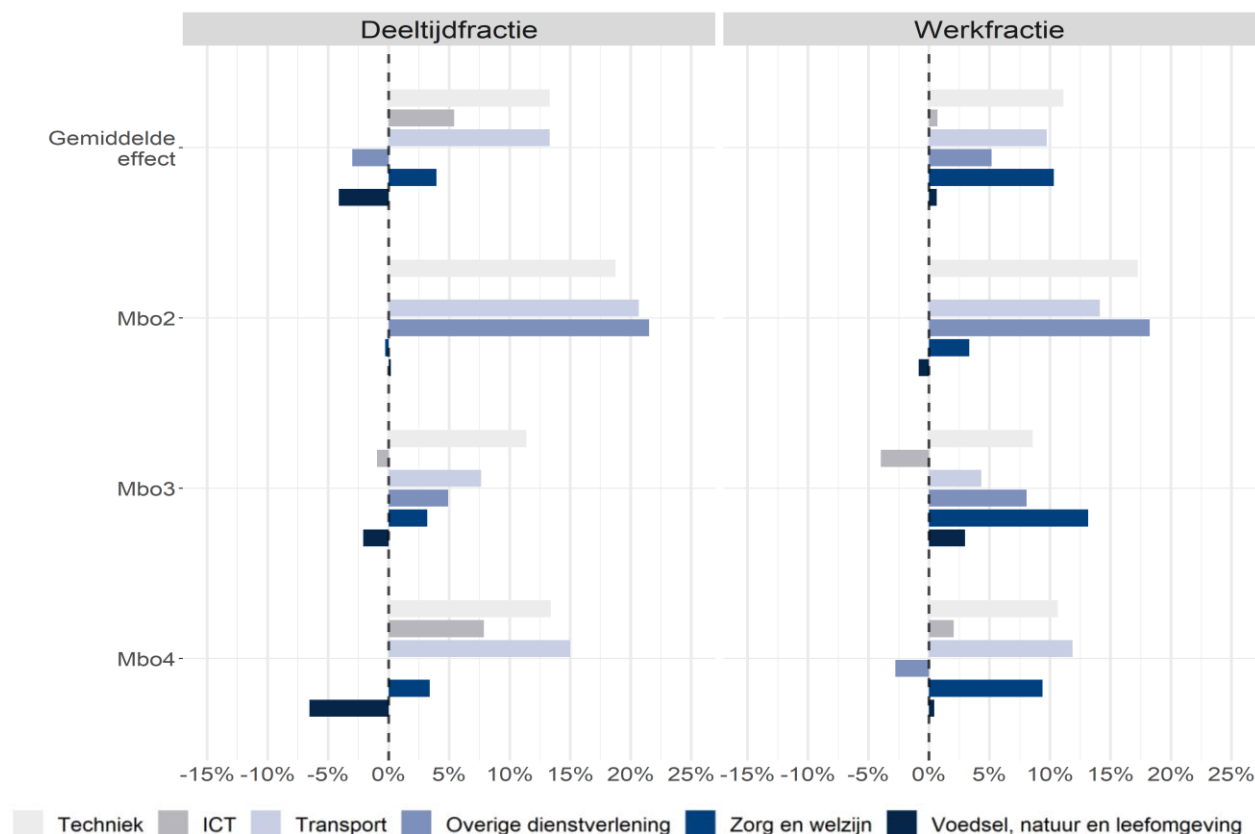
Omdat de arbeidsmarktuitkomsten van een opleidingsrichting kunnen verschillen voor het mbo-niveau, het type leerweg en naar achtergrondkenmerken als het land van herkomst, zijn deze voor bepaalde subgroepen afzonderlijk geschat.⁵⁴ De potentiële opbrengsten zijn uitgedrukt als percentage van de werk- en deeltijdfractie van de opleidingsrichting economie. Ter illustratie: als de werkfractie van economie 0,7 bedraagt en die van techniek 0,8, dan bedragen de potentiële opbrengsten van een keuze voor techniek $(0,8-0,7)/0,7 = 14\%$ meer gewerkte maanden. In onderstaande figuur zijn de potentiële opbrengsten weergegeven voor de gehele groep (gemiddelde effect) en voor de mbo-niveaus. Hieruit blijkt dat:

- De opbrengsten het grootst zijn voor de opleidingsrichtingen techniek en transport (een verschil van ruim 10% voor het aantal gewerkte maanden en de relatieve arbeidsduur). Voor de zorg zijn de potentiële opbrengsten uitgedrukt in het aantal gewerkte maanden van vergelijkbare grootte, alleen zijn de opbrengsten lager als naar de relatieve arbeidsduur wordt gekeken (veel deeltijdwerk).
- De opbrengsten van een studiekeuze richting ICT, overige dienstverlening en voedsel, natuur en leefomgeving zijn afhankelijk van de gekozen uitkomstmaat. Voor het aantal gewerkte maanden zijn de opbrengsten van een kleinere orde van grootte (<5%) dan bij techniek, transport en zorg, maar vaak nog positief. Voor het aantal gewerkte uren is een keuze voor economie gunstiger dan een keuze voor voedsel, natuur en leefomgeving (met name niveau 4) of overige dienstverlening.
- Op niveau 2 heeft een keuze voor zorg en welzijn geen betere vooruitzichten dan een keuze voor economie, maar op niveau 3 en 4 wel. Ook heeft een keuze voor ICT op niveau 4 positieve, maar op niveau 3 negatieve effecten. Op niveau 2 springen de potentiële opbrengsten van techniek, transport en overige dienstverlening⁵⁵, die rond de 15-20% worden geschat, in het oog.

⁵⁴ Deze analyse is gebaseerd op twee regressiemodellen (1 voor beide uitkomstmaten) waarin het effect van de opleidingsrichting t.o.v. de minst presterende richting "economie, handel en administratie" om de beurt wordt geïnteracteerd met het mbo-niveau, de type leerweg en het land van herkomst.

⁵⁵ Onder overige dienstverlening op niveau 2 vallen de opleidingen "defensie" en "particuliere veiligheid" met goede arbeidsmarktkansen.

Figuur 10.2 Effecten van een studiekeuze t.o.v. economie (procentuele verandering), naar niveau

Bron: Eigen berekeningen SEOR (2022) op basis van CBS Microdata.

Opmerking: Voor de opleidingsrichting ICT zijn de mbo-niveau 2 opleidingen niet meegenomen door het zeer lage aantal afgestudeerden. Voor de geschatte effecten wordt verwezen naar tabel XI.4 van bijlage XI.

Voor jongeren met een migratieafkomst zijn de verschillen ten opzichte van economie nog groter

In bijlage XI (tabel XI.4) zijn vergelijkbare data over verschillen te vinden waarin de potentiële opbrengsten zijn uitgesplitst naar bol- en bbl, en naar het land van herkomst. Hieruit blijkt dat:

- Voor studenten die een bol-opleiding kiezen zijn de arbeidsmarktkansen van een keuze voor techniek, transport, ICT en zorg beter dan economie, terwijl Bol-opleidingen in overige dienstverlening en voedsel, natuur en leefomgeving mindere kansen bieden dan economie.
- Tussen verschillende BBL-opleidingen zijn de verschillen naar richting kleiner. Zo geldt voor bol'ers bijvoorbeeld dat het aantal maanden met werk ongeveer 13% hoger ligt voor techniek dan voor economie, terwijl bbl'ers die voor techniek kiezen maar 7% meer gewerkte maanden hebben dan bbl'ers die economie hebben gekozen. Hier speelt naar verwachting wel een selectie-effect mee omdat het aantal bbl-plekken in de richting van economie schaarser is en de betere studenten deze plekken mogelijk hebben bemachtigd.
- Het is met name voor jongeren met een migratieachtergrond lonend om te kiezen voor een opleidingsrichting buiten economische opleidingen. Binnen afzonderlijke herkomstgroepen zorgt

de keuze voor techniek in plaats van economie bijvoorbeeld voor bijna 30% meer gewerkte uren (Surinaamse en Antilliaanse jongeren) of 20% meer gewerkte maanden (Marokkaanse jongeren).

10.5 DUUR TOT EERSTE SUBSTANTIËLE BAAN

De duur tussen afstuderen en een baan is aanzienlijk voor economie, overige dienstverlening en voedsel natuur en leefomgeving

Waar in de vorige paragrafen de hoeveelheid werk centraal stond komt in deze paragraaf de duur tussen het afstuderen en de eerste “substantiële baan” aan bod.⁵⁶ Vooropgesteld blijkt dat ongeveer 95% van de personen uit het cohort een substantiële baan vindt voor juni 2022 (ongeveer 5 jaar na afstuderen). Voor deze personen is vervolgens de mediane duur berekend tot aan de eerste substantiële baan.⁵⁷ De volgende uitkomsten zijn ook terug te vinden in onderstaande tabel 10.2:

- Voor de opleidingsrichtingen techniek, transport en zorg geldt dat de mediane duur tot een substantiële baan 2-3 maanden betreft. Voor ICT duurt dit 9 maanden en voor de economie, overige dienstverlening en voedsel, natuur en leefomgeving duurt dit 12-15 maanden.
- Het volgen van een bbl-variant is sterk bevorderlijk voor de duur tot een substantiële baan. Voor vrijwel alle richtingen geldt dat men met een bbl-traject direct na afstuderen een substantiële baan heeft. Dit geldt echter niet voor de opleidingsrichtingen economie en overige dienstverlening waar het respectievelijk 4 en 6 maanden duurt. Dit is zelfs langer dan dat afgestudeerden in de techniek of zorg met een bol-diploma nodig hebben om een substantiële baan te vinden.

Tabel 10.2 De mediane duur tot een substantiële baan in aantal maanden

Opleidingsrichting	Mediane duur tot de eerste substantiële baan					
	Totale groep	Mbo2	Mbo3	Mbo4	Bbl	Bol
Techniek	2	5	0	2	0	3
ICT	9	.	11	8	.	9
Transport	2	4	0	4	0	6
Economie	12	17	11	11	4	16
Overige dienstverlening	15	15	14	17	6	16
Zorg en welzijn	3	14	2	3	0	4
Voedsel, natuur en leefomgeving	12	15	6	15	0	19

Bron: Eigen berekeningen SEOR (2022) op basis van CBS Microdata.

Opmerking: Voor de opleidingsrichting ICT zijn mbo niveau 2 en de Bbl-opleidingen niet meegenomen door het zeer lage aantal afgestudeerden. De Bbl-opleidingen worden wel meegenomen in de berekeningen van ICT niveau 3 en 4.

10.6 HET LOON EN DE STABILITEIT VAN HET LOON

Zowel hoog als stabiliteit van het loon is hoog bij techniek en transport

In deze paragraaf wordt gekeken naar het loon uit werknemersbanen (van zelfstandigen ontbreken maandelijkse inkomensgegevens). De uitkomstmaat die hiervoor wordt gebruikt is het bruto maandloon.⁵⁸ Ook wordt gekeken naar de stabiliteit van dit loon. Een “stabiel” loon wordt gedefinieerd als zijnde een werknemersloon waarin maand-op-maand weinig verandert. Het tegenovergestelde is een “fluctuerend”

⁵⁶ Naar het voorbeeld van Ter Weel e.a. (2020) is een substantiële baan gedefinieerd als een baan in loondienst voor tenminste 3 dagen in de week, exclusief uitzend-, oproep- en stagecontracten, waarbij het uurloon minimaal 95% (mbo2), 100% (mbo3) of 105% (mbo4) van het minimum uurloon bedraagt.

⁵⁷ Uit de analyses bleek het verschil tussen het gemiddelde en de mediaan vrij fors doordat het aantal maanden tot de eerste substantiële baan scheef verdeeld is. Om die reden is de mediaan een betere weerspiegeling van de arbeidsmarktuitskomsten voor afgestudeerden per opleidingsrichting.

⁵⁸ Het basisloon is een benadering van het contractloon en wordt door het CBS gebruikt om een constant loonbegrip te hanteren. Het basisloon wordt berekend als het fiscaal loon verminderd met bijzondere beloningen, toeslagen en overwerkloon. Dit loon is niet verrekend met de deeltijdfractie. Een hoger uren-aantal vertaalt zich dus in een hoger loon.

loon wat een meer “onzekere” of “instabiele” inkomenspositie reflecteert.⁵⁹ De uitkomstmaat die hier voor wordt gebruikt is de variatiecoëfficiënt.⁶⁰ Het meet op individueel niveau de spreiding rondom het gemiddelde loon, gecorrigeerd voor de hoogte van het gemiddelde loon.⁶¹ Onderstaand figuur laat de variatiecoëfficiënt en het maandelijks basisloon voor de 7 opleidingsrichtingen zien, berekend voor ieder volledig jaar na afstuderen. De horizontale en verticale stippellijnen geven de gemiddelde variatiecoëfficiënt en het gemiddelde loon aan, berekend over het gehele cohort en over de eerste 4 jaar na afstuderen. De cijfers “1-4” geven het jaar na afstuderen aan. In de figuur is met de naam van de opleidingsrichting de positie van het eerste jaar na aangegeven. Voor iedere opleidingsrichting wordt vervolgens een soort “loopbaan” uitgestippeld over de assen van loon en stabiliteit in het loon. Over de (stabiliteit) van de beloning concluderen we het volgende:

- Alle afgestudeerden zien, ongeacht hun opleidingsrichting, een beweging richting een stabiel en hoger inkomen (richting het kwadrant rechtsonder).
- De richtingen techniek en transport hebben al vanaf het eerste jaar na afstuderen de hoogste en meest stabiele brutolonen. ICT en zorg vormen de middenmoot wat betreft het brutoloon, maar hebben in het eerste jaar na afstuderen een instabieler loon dan de opleidingsrichting voedsel, natuur en leefomgeving. Het brutoloon ligt aanzienlijk lager bij economie, overige dienstverlening en voedsel, natuur en leefomgeving. Voor economie en overige dienstverlening is het loon ook nog het onzekerst.
- De voorsprong van techniek en transport wordt maar in beperkte mate ingelopen door de andere opleidingsrichtingen. Misschien nog wel meer tekenend voor het verschil in arbeidsmarktkansen is dat de positie in het vierde jaar (qua inkomen en stabiliteit) voor de opleidingsrichtingen economie en overige dienstverlening vergelijkbaar is met de positie van de afgestudeerden in de richting van techniek en (in iets mindere mate) transport in hun eerste jaar na afstuderen.

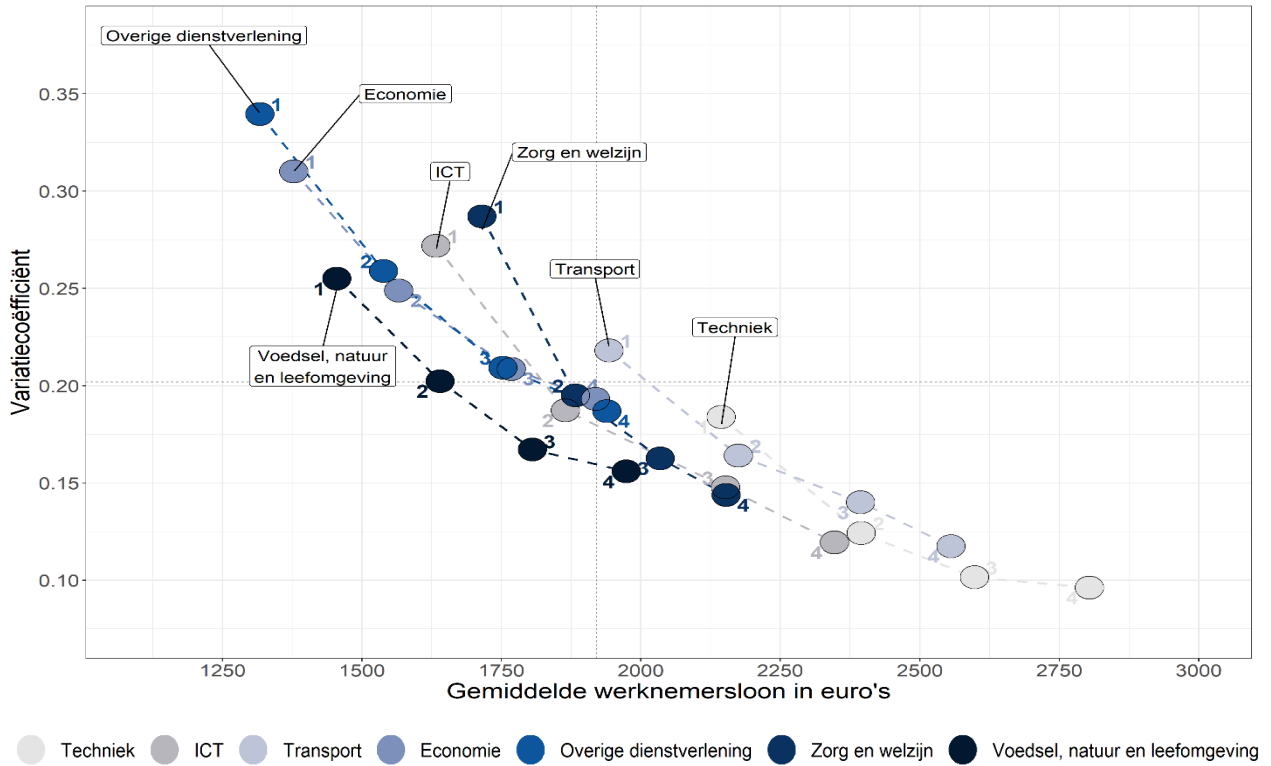
⁵⁹ Daarbij moet gezegd worden dat deze maat geen rekening houdt met de hoogte van het loon. Iemand met een loon dat schommelt tussen de €3.000 en €3.500 wordt door ons als “onzekerder” beschouwd dan iemand met een stabiel maandelijks inkomen van €1.500, terwijl deze laatste persoon ook aangemerkt zou kunnen worden als degene met de “onzekere” inkomenspositie. Om deze reden wordt de onzekerheid dan ook afgezet tegen de hoogte van het loon.

⁶⁰ Om de inkomensstabiliteit in kaart te brengen is voor ieder individu per maand berekend hoeveel het bruto basisloon uit werknemersbanen bedroeg. Vervolgens is voor ieder individu de standaardafwijking berekend. In deze berekening zijn de maanden zonder werknemersloon niet meegenomen. Omdat de standaardafwijking toeneemt naarmate het loon hoger ligt is er gecorrigeerd voor de hoogte van het loon door de standaardafwijking te delen door het gemiddelde loon van de individu over alle maanden. De resulterende maat heet de “variatiecoëfficiënt”.

⁶¹ Een voorbeeld: Stel dat er in de techniek een gemiddeld loon van 2000 euro en een spreiding (standaardafwijking) van 500 euro is bedraagt de variatiecoëfficiënt $(500/2000=)$ 0,25. In de ICT is er een gemiddeld loon van 1500 euro en een spreiding van 375 euro en bedraagt de variatiecoëfficiënt $(375/1500) =$ 0,25. In de zorg is er een gemiddeld loon van 1500 en ook een spreiding van 500 euro en bedraagt de variatiecoëfficiënt $(500/1500=)$ 0,33.

Figuur 10.3

De ontwikkeling van de loonstabiliteit en het loon in de jaren na afstuderen

Bron: Eigen berekeningen SEOR (2022) op basis van CBS Microdata.

Opmerking: De horizontale en verticale stippellijnen geven de gemiddeldes aan berekend over het gehele cohort, over de eerste 4 jaar na afstuderen.

LITERATUURLIJST

- Buers, C., Duysak, S., Verbeek, E., Witvliet, M., & Kuijpers, M. T. (2019). *Kansrijk Leren kiezen: Evaluatie BRIDGE onder scholen schooljaar 2019*, Amsterdam: Regioplan.
- Bussink, H., Vervliet, T., ter Weel, B., de Winter-Kocak, S., Soeterik, I. (2022) Een onverwacht valse start op de arbeidsmarkt: de impact van de coronapandemie op de overgang van het onderwijs naar de arbeidsmarkt, SEO & Verwey-jonker instituut.
- Casteren, W. van, L. Nieuwenhuis, F. de Vijlder, J. Cuppen & M. Peters (2019), *Evaluatie van de Wet en beleidsregel macrodoelmatigheid mbo*, Nijmegen, ResearchNed.
- Coenen, J.B. & Meng, C. (2007). De instroom in de MBO techniekopleidingen en de invoering van het VMBO, in: Grip A. de & Smits, W. (red.). *Technotopics II. Essays over onderwijs en arbeidsmarkt voor bètatechnici*, pag. 51-60. Platform Bètatechniek.
- CPB (2018), *Decennium onderwijs en arbeidsmarktcarrières: cohort 2006*, Den Haag: CPB.
- Farrington, D. Gottfredson, L.W. Sherman & B. Welsh (2002), *Maryland Scientific Methods Scale*, In L.W. Sherman et al. (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (p. 13-21). London: Routledge.
- Fitzenberger, B., Hillerich-Sigg, A., & Sprietsma, M. (2020). Different counselors, many options: Career guidance and career plans in secondary schools. *German Economic Review*, 21(1), 65-106.
- Fouarge, D., Künn-Nelen, A., & Punt, D. (2017). *De rol van arbeidsmarktinformatie in de opleidingskeuze van mbo'ers*. Maastricht: ROA.
- Gelderblom, A., Hardonk, L., de Koning, J., de Vleeschouwer, E. (2021), *Effectiviteit van LOB-interventies. Literatuurstudie*, SEOR, Rotterdam.
- Gelderblom, A., de Hek, P., de Koning, J., Rey, R., van der Toorn, A-J., de Vleeschouwer, E., (2019) *BRIDGE: De brug van school naar werk. Monitoring en evaluatierapport – Eindrapport*, SEOR, Rotterdam.
- Heuvel, P. van den & Van der Steeg, M. (2017). *Intensivering loopbaanbegeleiding werpt vruchten af*. *ESB*, 102(4746), pag. 2-4.
- Hoest, A., Jensen, V. M., & Nielsen, L. P. (2013). Increasing the admission rate to upper secondary school: the case of lower secondary school student career guidance. *Education Economics*, Vol. 21, Nr. 3, pag. 213-229.
- Hughes, D., Mann, A., Barnes, S.-A., Baldauf, B., & McKeown, R. (2016). *Careers Education: International literature review*. Warwick: Warwick Institute for Employer Research and Education and Employers Research.
- Koning, J. de (2021). *Loopbaanoriëntatie en -begeleiding: een goede gids voor het arbeidsleven?* SEOR Working Paper 2021/2.
- Koning, J. de, & van der Toorn, A.J. (2021). *Bij welk effect geeft loopbaanoriëntatie voldoende arbeidsmarktbatens om rendabel te zijn?*, SEOR Working Paper No. 2021/1, Rotterdam, SEOR.
- Koning, J. de, Gelderblom, A., Gravesteyn, J., Gielens, L. & Sewdas, K. (2010). *Techneek: Exact goed? Het keuzeproces van allochtone en autochtone leerlingen in het (V)MBO verklaard*, opdrachtgever: SIC, SEOR, Rotterdam.
- Kuijpers, M. (2012). *Architectuur van leren voor de loopbaan: richting en ruimte*, Oratie Open Universiteit.
- Parsons, F. (1909). *Choosing a vocation*, Boston, MA: Houghton Mifflin.

PWC (2014). Assessing benchmarks of good practice in school career guidance, Londen, Gatsby Charitable Foundation/PWC.

ROA (2021), De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2026, ROA-R-2021/5, Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

SBB (2022), Advies Kansrijk opleiden, Taskforce doelmatigheid onder voorzitterschap van Lodewijk Asscher.

Weel, B. ter, van Kesteren, J., Bisschop, P., Zwetsloot, J., (2020), De overgang van het MBO naar de arbeidsmarkt, Amsterdam: SEO.

Youngworks (2019), mbo'ers en de keuze voor Economie & Administratie, uitgave: CMMBO.

Dit rapport doet verslag van onderzoek dat is uitgevoerd met steun van Instituut Gak.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij SEOR BV. Het gebruik van het materiaal in dit rapport is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldiging en/of openbaarmaking in welke vorm dan ook is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van SEOR BV.

Het onderzoek is uitgevoerd door SEOR BV en Annette Diender.

Dit rapport is een uitgave van SEOR BV - Marconistraat 16, 3029 AK Rotterdam

Met steun van Instituut Gak

www.seor.nl